

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Martin Reck

Postavení transgender osob v civilním právu

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. PhDr. David Elischer, Ph.D.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 5. 6. 2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 181 264 znaků včetně mezer.

Reck Martin
diplomant

V Praze dne 5. 6. 2023

Obsah

Úvod.....	1
1. Vymezení základních pojmů	4
1.1. Pohlaví a gender	4
1.2. Transsexualita a související odchylky	7
1.2.1. Pojem transsexuality a její výskyt ve společnosti	7
1.2.2. Pojmy „FtM“ a „MtF“ a rozdíly mezi nimi.....	10
1.2.3. Intersexualita	12
1.2.4. Transvestitismus.....	14
2. Prameny právní úpravy změny pohlaví.....	15
2.1. Právní úprava změny pohlaví v historii.....	15
2.2. Ústavní pořádek.....	17
2.2.1. Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, právo na zdraví.....	18
2.2.2. Právo na soukromý a rodinný život.....	19
2.3. Zákonná právní úprava	21
2.3.1. Zákon o specifických zdravotních službách.....	21
2.3.2. Zákon o matrikách, jménu a příjmení	24
2.3.3. Občanský zákoník	25
2.4. Právní úprava de lege ferenda	28
3. Proces změny pohlaví.....	32
3.1. Diagnostika.....	32
3.2. Real-life test.....	34
3.3. Hormonální terapie	35
3.4. Operativní výkony	36
3.5. Administrativní změna identity/pooperační období	37
4. Problematika detranzice.....	41
4.1. Sociologické aspekty detranzice.....	42
4.2. Právní aspekty detranzice	43
5. Vybraná zahraniční judikatura	45
5.1. Vývoj judikatury Evropského soudu pro lidská práva	46
5.1.1. Rozhodovací praxe ESLP v průběhu 20. století.....	46
5.1.1.1. Van Oosterwijck proti Belgii	46
5.1.1.2. Rees proti Spojenému království	47
5.1.1.3. B. proti Francii	48

5.1.2.	Významné judikáty ESLP s ohledem na jednotlivé problematické aspekty právní úpravy změny pohlaví	49
5.1.2.1.	Povinnost státu plně právně reflektovat změnu pohlaví včetně oblasti manželství	
5.1.2.2.	Obligatorní zánik manželství při změně pohlaví	51
5.1.2.3.	Podmínka sterilizace	53
5.1.2.4.	Možnost změny jména až po podstoupení chirurgické změny pohlaví	55
5.1.2.5.	Genderová identita intersexuálních osob	56
5.2.	Judikatura Soudního dvora Evropské unie	59
5.2.1.	P. proti S. a Cornwall County Council.....	60
5.2.2.	Richards proti Secretary of State for Work and Pensions.....	61
5.2.3.	Případ Arian Mirzarafie-Ahi	62
6.	Přístup české judikatury k transgender problematice	64
6.1.	Odpovědnost zdravotnických zařízení za nesprávnou diagnózu transsexuality.....	64
6.2.	Podmínka znemožnění reprodukční funkce, umožnění neutrálního pohlaví	65
Závěr.....		71
Seznam použitých zkratk.....		74
Seznam použitých zdrojů.....		76
Příloha č. 1		83
Abstrakt.....		85
Abstract.....		86

Úvod

Transsexualita je normálním jevem, který se ve společnosti vyskytuje od počátku vzniku moderního člověka. Nicméně až v druhé polovině tohoto století se toto téma začíná dostávat do společenské debaty a je mu dáвана určitá pozornost, a to zejména díky rozvoji západní medicíny, která pomocí hormonálních léků a chirurgických zákroků začala být schopna umožnit transgender lidem důvěrněji přiblížit svůj vzhled jejich skutečnému psychickému pohlaví. Díky tomuto pokroku začalo čím dál tím víc lidí cítit potřebu udělat svůj coming-out a zahájit proces změny pohlaví, jelikož ten jim začal umožňovat zapadnout svým fyzickým vzhledem do společnosti v roli, ve které si přáli být zpravidla již od svého dětství.

Pocit nesouladu vlastního fyzického vzhledu se svým vnitřním přesvědčením a sebeurčením je jen velmi těžko pochopitelný. Naprostá většina lidí si v průběhu dne své pohlaví téměř ani neuvědomuje, jelikož to, že jsou mužem či ženou, jako žena či muž vypadají a podle tohoto se oblékají a vystupují na veřejnosti, kterou jsou jako muž či žena oslovováni, jim nezpůsobuje žádný diskomfort, protože se jako muž či žena také vnitřně cítí a jejich role je jim vlastní. Transsexualita tak byla často vnímána jako exotické téma, které nebylo velmi široce akceptováno ani pochopeno a na právní úpravě tohoto stavu po velmi dlouhou dobu nepanovala a v podstatě do dnešního dne nepanuje shoda ani mezi obyvatelstvem jednoho státu, natož mezi státy vzájemně.

Zejména díky vědeckému pokroku nastal v posledních letech značný obrat, díky kterému jsou transgender lidé stále více akceptováni. Ačkoliv není situace ani zdaleka ideální a transsexuálové jsou nadále jednou z nejvíce diskriminovaných skupin osob ve společnosti, transsexualita přestala, nebo alespoň přestává, být vnímaná jako rozmar, kterým na sebe chtějí jednotlivci upozornit a začala být přijímána jako skutečný zdravotní stav, který není řešitelný jiným způsobem než změnou pohlaví. Právě právní úprava tohoto procesu začala být značně reformována v novém tisíciletí, čímž reagovala na vědecký a medicínský pokrok a s tím provázanou změnu společenského postoje. Tato názorová změna je pak nejlépe viditelná na rozhodnutích Evropského soudu pro lidská práva, který v průběhu jen několika let absolutně změnil svou rozhodovací praxi a právní názor na obligatorní sterilizaci žadatelů o změnu pohlaví ve prospěch transgender osob a jejich lidských práv, zejména práva na ochranu soukromí. Členské státy Rady Evropy pak musely tuto judikaturu reflektovat ve svých

vnitrostátních právních řádech a zajistit, že národní právní úprava s ní nebude v rozporu. Ve 21. století tak došlo k novelizaci příslušných národních právních předpisů naprosté většiny států Rady Evropy, která podmíněnost změny pohlaví sterilizací vypustila. Česká republika však nadále patří mezi tu minoritní část členských států, které na rozhodnutí o nepřípustnosti povinných sterilizací nijak nereagovaly a česká právní úprava změny pohlaví tak zůstává být velmi problematickou a zastaralou.

Otázka transsexuality a změny pohlaví ale není žádným okrajovým tématem, kterým by se zákonodárce nemusel zabývat. Počet osob, které vyhledají odbornou pomoc v souvislosti se svou transsexuální identitou, se v průběhu let neustále zvyšuje a stát by měl vytvořit vhodné právní prostředí pro realizaci změny jejich pohlaví. Jde totiž o významné životní rozhodnutí, které s sebou nese spoustu problémů, ať už v oblasti psychiky, rodinných vztahů, společenského nepřijetí, násilí nebo diskriminace, a které by mělo být státem vnímáno velmi citlivě. Stát však neprojevuje téměř žádné úsilí tuto situaci zlepšit a zajistit do vzdělání společnosti v této oblasti a sám tomuto stavu aktivně přispívá vyžadováním znemožnění reprodukční funkce transsexuálů. Toto nepochopitelně konzervativní a k transgender osobám nedůstojné naladění je vlastní také Ústavnímu soudu, který stále odmítá využít svou roli negativního zákonodárce a problematická ustanovení občanského zákoníku zrušit, ačkoliv jejich rozpor se základními lidskými právy byl již před 7 lety judikován i Evropským soudem pro lidská práva.

V rámci této práce je mým cílem na základě analytickodeskriptivní metody výzkumu objasnit aktuální právní a do jisté míry i sociologické postavení transgender osob ve společnosti a zjistit jeho obhajitelnost co se týče souladu se základními lidskými právy zakotvenými nejen v Listině, ale také v mezinárodních lidskoprávních smlouvách, kterými je Česká republika vázána a jsou součástí jejího právního řádu. Ačkoliv se ze sociologického hlediska dostává toto téma do popředí, právně je stále do velké míry opomíjeno, a to nejen na úrovni legislativy, ale také v rovině právních monografií a odborných prací, kterých je po málu, případně se nejedná o aktuální práce, které by reflektovaly vývoj posledních let. Z tohoto důvodu v této práci vycházím převážně z internetových cizojazyčných zdrojů.

V první kapitole této práce se budu věnovat vymezení základních pojmů, které s transsexualitou více či méně souvisejí. Jejich pochopení a správná definice jsou totiž vzhledem k tématu této práce a jeho řádnému uchopení nezbytné. Následně je práce věnována

historické právní úpravě změny pohlaví na našem území a také některým z předložených, avšak nepřijatých, legislativních návrhů, které se snažily změnu pohlaví regulovat. Poté bude předmětem této práce analýza současně účinné právní úpravy v České republice. Jelikož proces změny pohlaví a jeho následky nejsou kodifikovány, jsou postupně rozebrány jednotlivé zákony, které se ve svých částech tímto zabývají. Důraz je pak kladen zejména na občanský zákoník a zákon o specifických zdravotních službách. V další kapitole je rozebrán proces změny pohlaví, který musí podstoupit každá transgender osoba za účelem toho, aby byla její genderová identita právně uznána, a to od samotné diagnostiky genderové dysforie až po pooperační období. Ve čtvrté kapitole jsou rozebrány podmínky, proces a následky detranzice, tedy procesu, při kterém se osoba, která podstoupila změnu pohlaví, rozhodne od ní upustit a navrátit následky jí již způsobené, ať už zdravotní nebo právní. Právě detranzice je českými zdroji značně opomíjena a není jí věnována téměř žádná pozornost. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl ji do této práce zahrnout. Další části práce jsou poté věnovány nejprve zahraniční judikatuře, a to konkrétně judikatuře Evropského soudu pro lidská práva a Soudního dvora Evropské unie. Dále je důraz kladen zejména na vývoj rozhodovací činnosti prvního z vyjmenovaných soudů, která měla značný vliv na podobu právní úpravy členských států Rady Evropy a je způsobilá mít obdobný vliv také na právní řád v České republice. Posledním obsahovým bodem této práce je rozbor stěžejních rozhodnutí českých národních soudů.

1. Vymezení základních pojmů

Jelikož problematika transsexuality a změny pohlaví stojí na několika základních pojmech, bez kterých jí nelze náležitě pochopit, považuji za nezbytné tyto pojmy vyjasnit a definovat v úvodu této práce. Jde jak o samotný termín transsexuality, tak také o ostatní pojmy jako je gender a pohlaví nebo například intersexualita či transvestitismus, které ačkoliv nejsou s transsexualitou přímo spojeny, tak s ní mohou úzce souviset, a to nejen co se týče přímé vazby v případech jednotlivých osob, kde se diagnostika těchto jednotlivých stavů může prolínat. Jedná se ale také o rovinu mylných představ o podstatě těchto pojmů, kterým bych chtěl tímto předejít.

1.1. Pohlaví a gender

Pohlaví člověka můžeme chápat ze dvou různých pohledů, a to jako pohlaví biologické a pohlaví psychické, které jsou obě formovány u člověka již v prenatálním stádiu vývoje.¹ Biologické pohlaví je dále děleno na 4 roviny. Jde o rovinu genetickou, určenou na základě chromozomů XY u muže a XX u ženy. Rovinu gonadální definovanou mužskými a ženskými pohlavními žlázami, tedy varlaty a vaječníky. Rovinu fenotypickou, která je určována tvary zevních pohlavních orgánů a charakterem postavy, tedy vychází z lidského pohlavního dimorfismu, tedy z toho, že ženy a muži se od sebe vzhledově odlišují a vykazují odlišné pohlavní znaky. Poslední rovinou je pak rovina neuroendokrinní, jejíž projevy se nenachází v oblasti somatosexuální (tedy v oblasti fyzických projevů sexuálního vývoje), nýbrž v rovině psychosexuální.²³ Na základě vnějších pohlavních znaků se pak při narození dítěte určuje pohlaví úřední, které je zapsáno do rodného listu.

Pohlaví psychické určuje, zda se člověk cítí být mužem nebo ženou. Ovlivňuje tedy to, zda se osoba cítí komfortně ve vlastním těle s jeho primárními i sekundárními pohlavními znaky. Psychické pohlaví však neznamená pouze konformitu s fyziologickými a anatomickými znaky jednoho či druhého pohlaví, ale také pocit sounáležitosti s vlastnostmi, rysy a zájmy,

¹ FIFKOVÁ, Hana, Petr WEISS, Ivo PROCHÁZKA, Ladislav JAROLÍM, Jiří VESELÝ a Vladimír WEISS. *Transsexualita: diagnostika a léčba*. Praha: Grada, 2002, 166 stran. ISBN 80-247-0333-5, str. 13.

² BRZEK, Antonín. *Sexuologie pro právníky*. 2. přepr. vyd. Praha: Karolinum, 1991, 60 s. ISBN 80-7066-429-0, str. 6.

³ Tyto roviny spolu nemusí být vždy nutně v souladu. Například u Klinefelterova syndromu jde o stav, kdy fenotypický muž disponuje na genetické úrovni dvěma chromozomy X a jedním Y.

kteře jsou typicky v dané společnosti a v daném čase přisuzovány biologickému pohlaví daného jedince.

Psychické pohlaví se u plodu vyvíjí vlivem hormonů v druhém trimestru těhotenství, kdy se počíná vytvářet pohlavní identita člověka v hypothalamu.⁴ Vliv těchto látek, zejména androgenů, tedy mužských pohlavních hormonů, ve fázi prenatálního vývoje člověka na soulad jeho biologického a psychického pohlaví není zcela vyjasněný. Některé studie se se svými výsledky přiklánějí k závěru, že nadměrná expozice ženského plodu androgenům nemá vliv na utváření pohlavní identity a výskyt případných poruch, nicméně připouštějí, že je typické, že takovéto dívky a následně ženy se více zapojují do aktivit typicky vnímaných jako maskulinní, jako je například stavění věcí, hraní si s auty, sledování nebo hraní sportu, popř. je ovlivněna také samotná volba budoucího povolání, kdy tyto ženy častěji preferují muži dominované profesní odvětví.⁵ Na druhé straně některé výzkumy potvrzují určitý vztah mezi vysokým prenatálním výskytem testosteronu u natálních žen (resp. nízkým prenatálním výskytem testosteronu u natálních mužů) a výskytem poruch pohlavní identity. Ačkoliv zde ale podle těchto studií spojitost mezi prenatálním výskytem testosteronu a vznikem poruch pohlavní identity existuje, zároveň přiznávají, že v celkovém kontextu má však spíše jen malý význam a je tak pouze okrajovou příčinou vzniku transsexuální identity.⁶

Oproti pohlaví není gender určen žádnými biologickými nebo fyziologickými kritérii, ale jedná se o sociální konstrukt, který představuje typické vzorce chování, vlastnosti a role přisuzované mužům, ženám, chlapcům a dívkám. Jelikož je gender sociální konstrukt, jeho pojetí a představy se liší jak mezi jednotlivými kulturami, tak do určité míry také mezi samotnými jednotlivci. Představa o náplni jednotlivých genderových rolí se také mění v průběhu času. Dalším rozdílem oproti pohlaví, které je založeno na binaritě, je skutečnost, že gender je nutné chápat spíše jako spektrum femininních a maskulinních znaků, v rámci kterého může každý jedinec identifikovat svůj gender, a to bez ohledu na své pohlaví, sexuální orientaci nebo jiné faktory.⁷

⁴ FIFKOVÁ, WEISS, PROCHÁZKA, JAROLÍM, VESELÝ, WEISS, op. cit., str. 13

⁵ Penn State. Hormones may affect girls' interests, but not their gender identity or playmates. ScienceDaily. [online] 1. 3. 2018. [cit. 20. 11. 2022]. <https://www.sciencedaily.com/releases/2018/03/180301164809.htm>

⁶ Sadr, M., Khorashad, B.S., Talaei, a další. 2D:4D Suggests a Role of Prenatal Testosterone in Gender Dysphoria. 23. 1. 2020. [cit. 20. 11. 2022]. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10508-020-01630-0>

⁷ Sex and gender: What is the difference? Medical News Today. [online] 2021. [cit. 20. 11. 2022]. <https://www.medicalnewstoday.com/articles/232363>

Většina dětí si je již kolem druhého roku svého života vědoma své genderové identity, která je zpravidla v souladu s pohlavím, se kterým se narodily.⁸ V tomto věku je již dítě obvykle schopno rozlišovat mezi gendery ostatních a samo se projevovat v souladu s tím svým. Dosud není ale stále vyjasněné, do jaké míry je gender vrozenou charakteristikou jedince a jaký případný vliv má na utváření genderu okolí, a to zejména v prvních letech života dítěte. V tomto období je totiž tlak na genderové preference zřejmě nejvyšší. Již po narození je dítě zpravidla obklopeno dárky, oblečením a hračkami, které spadají do stereotypizované genderové představy rodičů, blízkého okolí a celkové společnosti, a které již od narození utvářejí preference dítěte. Předpokládá se ale, že se děti rodí s alespoň základním obrysem své genderové identity a raný život pak může tuto představu mozku potvrdit, nebo naopak vyvrátit.

Standardně osoba dosáhne stálosti ve vnímání své genderové identity do 6 let věku, s výjimkou dětí s určitými specifickými odchylkami. Může jít například o deficit 5-alfa-reduktázy, což je enzymový defekt, který postihuje mužské plody (tedy osoby s chromozomy XY) a způsobuje, že se testosteron v těle nepřeměňuje na dihydrotestosteron, který je jeho účinnou formou. Dítě tak po narození vypadá spíše jako žena a přibližně dvěma třetinám těchto osob bylo před širokým zavedením genetických testů plodu chybně přiřazeno ženské pohlaví. Když se však v pubertě začne produkovat zvýšené množství testosteronu, začne docházet i k tělesným změnám a k přeměně na mužský vzhled, při které začne být přiřazené úřední ženské pohlaví zpochybnováno. Následný vývoj se pak liší a výrazně se při něm projevuje tvárnost a nestálost genderu. Někteří jedinci, kteří byli v dětství vychováni jako dívky, podstoupí chirurgické odstranění varlat za účelem omezení produkce testosteronu v těle a začnou si uměle doplňovat estrogen, aby u nich nastaly ženské pubertální změny. Druhá skupina osob s tímto syndromem se však ztotožní se svou nově objevenou mužskou identitou a nechají si úředně změnit pohlaví na mužské.^{9,10} Tito muži, ačkoliv jde pouze o velmi malý vzorek lidské populace, pak vybočují z klasické představy o ukotvení genderové identity osoby v raném dětství do 6 let věku, jelikož ačkoliv byli celý svůj dosavadní život vychováni jako dívky a zpravidla se u nich neprojevaly žádné známky genderové dysforie, po nastoupení mužské puberty jsou schopni se tomuto přizpůsobit a žít zbytek svého života v opačné genderové roli, než na kterou

⁸ *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*. Genetic Link Between Gender Dysphoria and Sex Hormone Signaling. 21. 9. 2018. [cit. 23. 11. 2022]. <https://academic.oup.com/jcem/article/104/2/390/5104458>

⁹ Chadi N. Gender Identity. Medscape. [online] 14. 11. 2022. [cit. 23. 11. 2022]. <https://emedicine.medscape.com/article/917990-overview#showall>

¹⁰The portal for rare diseases and orphan drugs. ORPHANET. [online]. [cit. 23. 11. 2022]. https://www.orpha.net/consor/cgi-bin/Disease_Search.php?lng=EN&data_id=324

Přesnou statistiku, která by zachycovala výskyt transsexuality ve společnosti nelze sestavit, a to zejména s ohledem na skutečnost, že ne všechny transgender osoby se rozhodnou zahájit proces tranzice, což je vysvětlitelné zejména stále slabou akceptovatelností tohoto procesu ze strany nejen české společnosti, na základě které mají tyto osoby strach učinit svůj coming-out svému nejbližšímu okolí, natož širší společnosti. Bez něj se však proces tranzice neobejde, a proto bude počet transgender osob, které zahájily proces tranzice a jsou tedy vedeni ve statistikách, vždy nižší než jejich skutečný počet ve společnosti.¹³

Z výzkumu Williams Institute on Sexual Orientation and Gender Identity Law and Public Policy, působícího na právnické fakultě Kalifornské univerzity v Los Angeles, z června roku 2022 vyplývá, že přibližně 300 000 lidí v USA ve věku 13–17 let se identifikuje jako transgender, což by představovalo přibližně 1,4 % z celkové populace ve spojených státech. U dospělých nad 18 let jde potom o počet 1,3 milionů představující 0,5 % z americké populace. Tedy z celkového počtu transgender osob v USA jich připadá 18 % na osoby ve věku 13–17 let, které však dohromady představují pouze 8 % z celkového počtu obyvatel.¹⁴ Tato skutečnost nepochybně souvisí s větší podporou transgender osob ve společnosti oproti minulosti, která umožňuje mladým lidem rozvíjet svou genderovou identitu již v období jejich dospívání. Na základě destigmatizace tématu genderové dysforie je tak současná mladá generace více odhodlaná vystupovat ve společnosti pod svým skutečným psychickým pohlavím, což se odráží právě ve vyšším statistickém výskytu transsexuality u mladých lidí.

V České republice je zjištění údajů o počtu transgender osob ještě složitější. Ideální příležitostí pro zachycení těchto údajů bylo sčítání lidu, které naposledy proběhlo v roce 2021 a které mohlo snadno tyto údaje od obyvatelstva získat. Formulář byl však nastaven tak, že v případě otázky na pohlaví šlo označit pouze kolonku muž nebo žena. Tento přístup k vyplnění údajů o pohlaví přinesl transgender lidem potíže, když byli nuceni označit jednu z nabízených možností, jelikož se jedná o povinný údaj podle § 11 odst. 1 zákona č. 332/2020 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021 (dále jen „zákon o sčítání lidu“). Pokud by informace o tomto údaji vůbec neposkytli, popř. označili jako pohlaví své skutečné psychické pohlaví, dopustili

¹³ Counting Trans Populations. University of California San Francisco, Prevention Science, Department of Medicine. [online]. [cit. 26. 11. 2022]. <https://prevention.ucsf.edu/transhealth/education/data-recs-summary>

¹⁴ How Many Adults and Youth Identify as Transgender in the United States? Williams Institute. [online]. [cit. 24. 11. 2022]. <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/publications/trans-adults-united-states/>

by se tím přestupku podle § 24 odst. 2 písm. a) resp. písm. c) zákona o sčítání lidu. Transgender osoby tak tímto byly nuceny vyplnit údaj o pohlaví v souladu se svým úředním pohlaví, ačkoliv je toto v nesouladu s tím, jak se cítí, a mnohdy také s jejich vnějším vzhledem. Nadto je tato praxe také v rozporu s prováděným real-life testem, při kterém má osoba vystupovat roli svého psychického pohlaví ještě před tím, než je úřední změna pohlaví povolena. Jedná se o povinnou fázi procesu změny pohlaví, kterou však stát při sčítání lidu vůbec nereflektuje. Zároveň tímto stát promarnil příležitost získat statistické informace o této skupině obyvatelstva.

Statistické informace o počtu transgender osob v ČR jsou tak velmi nedostatečné a je nutné vycházet zejména z údajů o zahájených léčbách a operativních výkonech. V letech 1990 až 2006 bylo 526 nově přichozích transgender pacientů a bylo provedeno 239 operativních přeměn pohlaví (což představuje přibližně 15 provedených operačních změn pohlaví ročně), z čehož téměř trojnásobně převažovali transsexuální muži. Překvapivě v západní Evropě a USA byla situace opačná, kdy počet transsexuálních žen značně převyšoval počet transsexuálních mužů.¹⁵ Z dat Ministerstva zdravotnictví k počtu projednaných případů Odbornou komisí pro provádění změny pohlaví transsexuálních pacientů, které jsou evidovány ode dne účinnosti ZSZS, tedy dne 1. 4. 2012, je pak patrný značný nárůst transgender osob žádajících o operativní změnu pohlaví, kdy již pouze za rok 2013 bylo schváleno 47 operativních změn pohlaví představujících více než trojnásobný nárůst oproti průměru v letech 1990 až 2006. V dalších letech pak rostoucí trend ještě sílil, kdy v roce 2021 bylo schváleno 195 operativních změn pohlaví a za necelý rok 2022 pak 181.¹⁶ Tento nárůst lze přisoudit na jednu stranu medicínskému pokroku, na základě kterého se operativní výkony spojené se změnou pohlaví stávají méně rizikovými, čímž se zvyšuje počet transgender osob ochotných tyto náročné operace podstoupit. Na druhou stranu je rostoucí tendence vysvětlitelná také stále zvyšující se společenskou přijatelností transgender identity. Toto téma již pomalu přestává být ve společnosti tabuizované a dostává se mu stále více pozornosti, která ovšem zřídka kdy nepojímá transgender problematiku jako exotické a senzacechtivé téma a vůbec nereflektuje reálné problémy transgender lidí. I přes to je však stále více lidí ochotno přiznat svému okolí svou transgender identitu a vyhledat odbornou pomoc, což se projevuje právě ve statistikách, které začínají podávat reálnější obraz o zastoupení transgender osob ve společnosti. Ačkoliv je pokrok v české společnosti v přijímání transgender lidí nezanedbatelný, situace není ani zdaleka

¹⁵ Fifková, Hana, Petr Weiss, Ivo Procházka, a kol. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vydání 2. Praha: Grada, 2008, 202 stran. ISBN 978-80-247-1696-1, str. 19 – 21.

¹⁶ viz Příloha č. 1. Jednání Odborné komise pro provádění změny pohlaví transsexuálních pacientů.

ideální, jak ukazuje například výzkum veřejného ochránce práv z roku 2019, který uvádí, že za posledních 5 let se až 86 % transgender osob cítilo diskriminováno.¹⁷

1.2.2. Pojmy „FtM“ a „MtF“ a rozdíly mezi nimi

V případě transsexuality rozlišujeme mezi transgender muži, tedy osobami, jejichž psychické pohlaví je mužské, ačkoliv jejich biologické a úřední pohlaví je, resp. bylo ženské, a transgender ženami, které se narodily v mužském těle, ačkoliv jejich psychické pohlaví je ženské. První skupinu osob označujeme zkratkou FtM (female to male), zkratka MtF (male to female) pak označuje transgender ženy. V průběhu času vznikla spousta studií zkoumající procentuální zastoupení FtM a MtF ve společnosti. V časopise Evropské psychiatrické asociace byla publikována metaanalýza dvanácti z těchto studií, která kombinovala závěry v nich publikované a dospěla k závěru, že počet transgender žen značně převyšuje počet transgender mužů, a to přibližně v poměru 2:1.¹⁸ Poslední dobou se však ukazuje, že počet FtM osob, které zahajují hormonální terapii je minimálně stejně tak vysoký, jako u MtF jedinců. Tento aktuální vývoj by tak mohl naznačovat, že je ve skutečnosti incidence genderové dysforie mezi pohlavími přibližně stejná. Tímto se také nabízí otázka, proč se v průběhu času počet diagnostikovaných transgender mužů zvyšuje, resp. proč větší množství z nich nevyhledávalo hormonální terapii již dříve a jejich počet se zvyšuje až poslední dobou. Jednou z možností by mohla být nižší společenská stigmatizace transsexuálních žen, resp. jejich cross-gender chování, ve srovnání s cross-gender chováním transsexuálních mužů.¹⁹

Ačkoliv, jak již bylo výše zmíněno, se počet diagnostikovaných transgender mužů zvyšuje a postupně dorovnává počet transgender žen, je i v nynější popkultuře stále možné vidět vyšší zastoupení transgender žen a celkově cross-gender chování u mužů. Z každoročního reportu *Where We Are on TV* americké nevládní organizace GLAAD, největší světové organizace pro podporu LGBTQ komunity v médiích, který analyzuje celkovou rozmanitost pravidelně se objevujících postav v seriálech vysílaných v hlavním vysílacím čase a zabývá se počtem LGBTQ postav v televizi a na streamovacích službách, vyplývá, že za rok 2021 – 2022

¹⁷ Výzkum veřejného ochránce z roku 2019 o zkušenostech LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisi. [online]. [cit. 9. 12. 2022]. https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/LGBT_Factsheet.pdf

¹⁸ Arcelus J, Bouman WP, Van Den Noordgate W, Claes L, Witcomb G, Fernandez-Aranda F. Systematic review and meta-analysis of prevalence studies in transsexualism. *Eur Psychiatry*. [online] 2015. [cit. 26. 11. 2022]. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26021270/>

¹⁹ Leinung MC, Joseph J. Changing Demographics in Transgender Individuals Seeking Hormonal Therapy: Are Trans Women More Common Than Trans Men? *Transgend Health*. [online] 11. 12. 2020. [cit. 26. 11. 2022]. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7906237/#B12>

z celkového počtu 637 pravidelných a vícekrát se vyskytujících LGBTQ postav v hlavním vysílacím čase 42 z nich (šest procent) jsou transgender. Z těchto 42 trans postav je 20 z nich transgender ženami a 14 je transgender muži. Zbývajících 8 se pak identifikuje jako nebinární. Tedy téměř polovina z vysílaných trans postav jsou transgender ženy, nýbrž pouhá třetina jsou pak transgender muži.²⁰ Tyto rozdíly se nemusí zdát nijak přílišně dramatické, pokud ale vezmeme do úvahy již tak malé zastoupení transgender osob ve filmech, seriálech, hudbě a celkově v kultuře (které navíc ještě nezdědka kdy bývá zcela nekorektní), mohou i tyto rozdíly způsobovat odlišné vnímání a akceptaci FtM a MtF osob ve společnosti a z toho vycházející nižší počet statisticky evidovaných transgender mužů.

Poměrně velké rozdíly mezi FtM a MtF transgender osobami se vyskytují nejen ve statistikách ohledně jejich počtu nebo oblasti jejich reprezentace v médiích, ale také v rovině jejich sociální adaptace, rodinného života, přístupu k vlastní transsexualitě nebo kvalitě života. Transgender muži si obecně dříve uvědomují svou transsexualitu, s čímž souvisí také skutečnost, že velká část z těchto osob popisuje svou pubertu jako traumatickou, kdy již v tomto raném věku dávají přednost mužské roli ve společnosti a až 90 % z nich se od puberty převléká do pánského oblečení. Z důvodu dřívějšího uvědomění své transgender identity tak FtM osoby mají méně častěji děti než MtF, kteří mnohem častěji vstupují do manželství. Příčina tohoto rozdílu v přístupu k rodičovství a uzavírání sňatků je pak zejména v tom, že MtF osoby se v dětství patrně lépe než FtM adaptují na své biologické pohlaví a jsou lépe schopní s ním souznít. Z toho pak vyplývá jakási potřeba přizpůsobit se alespoň dočasně společnosti očekávanému způsobu života, do kterého proces změny pohlaví standardně nezapadá, a proto k němu standardně dochází až později. U transgender mužů je také obvyklejší, že pocházejí ze stabilnějšího a lepšího sociálního a rodinného prostředí. U transgender žen je naopak běžnější, že ve své minulosti spáchali trestný čin nebo se po určitý čas věnovali prostituci. Také výskyt psychických problémů je u MtF jedinců častější. Ačkoliv zde jsou rozdíly i v sociálním zázemí mezi FtM a MtF osobami, některá zjištění uvádějí, že transsexuálové (obecně bez ohledu na FtM a MtF), kteří vyhledávají pomoc odborníků jsou častěji z nižších sociálních vrstev. Je však možné, že důvodem pro tento rozdíl v sociálním zázemí mezi transgender a cisgender²¹ osobami je skutečnost, že transgender osoby z vyšších sociálních vrstev se z důvodu tlaku rodiny a společnosti častěji uchýlí ke svému kariéernímu růstu a sociální adaptaci před řešením

²⁰ Where We Are on TV Report – 2021-2022. GLAAD. [online]. [cit. 26. 11. 2022]. <https://www.glaad.org/wherewearontv21>

²¹ Cisgender je označení pro osobu, jejíž gender odpovídá pohlaví, které jí bylo přiřazeno při narození.

vlastní pohlavní dysforie. Tím, že nevyhledají odbornou pomoc, nemohou být ani vedeni ve statistikách, čímž může docházet ke zkreslení údajů o sociálním původu transgender osob. Obecně totiž není žádný důvod, proč by měla být incidence transsexuality vyšší u nižších sociálních vrstev.²² Nižší průměrný věk u FtM transgender pacientů vyhledávajících odbornou pomoc oproti MtF, vyšší zaměstnanost a naopak nižší incidence prostituce nebo psychických onemocnění byla zjištěna také při auditu demografických a klinických charakteristik transsexuálních pacientů navštěvujících Taylor Square Private Clinic v Sydney v letech 2004–2011.²³

1.2.3. Intersexualita

O intersexualitě hovoříme v případě, kdy se osoba narodí se sérií pohlavních znaků, jejichž kombinace není standardně přisuzována lékařskou vědou ani mužskému ani ženskému pohlaví. Odhaduje se, že přibližně 1,7 % světové populace se narodí s prvky intersexuality.²⁴ Pod pojem intersexuality (dnes se již spíše hovoří o DSD – disorders of sex development) se tradičně řadil pravý a nepravý hermafroditismus. Nepravý hermafroditismus se dělí na ženský a mužský, kdy je pro oba společné, že v gonádách se nachází pouze tkáň náležející jednomu pohlaví, tedy v případě nepravého hermafroditismu má osoba buď vaječníky nebo varlata. Pravý hermafroditismus se pak projevuje tím, že se u jedince vytvoří jak varleťní, tak i vaječnicková tkáň. Nutno podotknout, že je hermafroditismus zastaralé označení, které bylo v roce 2006 skupinou specialistů z Evropské společnosti pediatrické endokrinologie a Lawson Wilkinsovy pediatrické endokrinní společnosti nahrazeno novou nomenklaturou, která jednotlivé druhy DSD řadí do 3 základních skupin podle karyotypu jedince. Od této doby se tak označení „hermafroditismus“ téměř nepoužívá a je ve vztahu k lidem považováno za zavádějící, stigmatizující a vědecky sporné.²⁵

²² Fifková, Weiss, Procházka, Jarolím, Veselý, Weiss, op. cit., str. 91 – 100.

²³ Comparison of male to female (MTF) and female to male (FTM) transgender patients attending Taylor Square Private Clinic (TSPC), Sydney, Australia; clinical audit results. [online]. [cit. 26. 11. 2022]. <https://f1000research.com/posters/1934>

²⁴ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Intersex people OHCHR and the human rights of LGBTI people. [online]. [cit. 27. 11. 2022]. <https://www.ohchr.org/en/sexual-orientation-and-gender-identity/intersex-people>

²⁵ Vintrová, Denisa. Hermafroditismus a jeho aspekty. Bakalářská práce. [online]. Pardubice, 2022. [cit. 27. 11. 2022]. https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/80311/VintrovaD_Hermafroditismus_aspekty_LS_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ačkoliv jsou transsexualita a DSD odlišnými pojmy a osoby s DSD se z většiny případů charakterizují jako cisgender, i přes to se u nich objevuje vyšší incidence genderové dysforie než u osob bez poruch pohlavního vývoje. Genderová dysforie se vyskytuje u 8,5 – 20 % osob s DSD v závislosti na jednotlivém druhu poruchy. Toto vyšší číslo je pak vysvětlitelné zejména skutečností, že v případě některých DSD nemusí být určení pohlaví při narození dítěte samozřejmé a může tak být rodiči a lékaři zvoleno nevhodně a v nesouladu s pravým psychickým pohlavím narozeného dítěte.²⁶

V případech, kdy se dítě narodí bez pohlavních znaků, je nezbytné, aby mu bylo mužské či ženské pohlaví přiřazeno. I přes to, že je tento proces prováděn na základě odborných znalostí lékaře, není vyloučené, že bude pohlaví zvolené nevhodně a dítě se s přibývajícím věkem s ním nemusí identifikovat. Stejně tak jeho fyzický vzhled nemusí odpovídat přiřazenému pohlaví. Jelikož právní řád neumožňuje, aby pohlaví dítěte nebylo zpočátku vyplněno a k doplnění tohoto údaje došlo až později, když si bude dítě vědomo své genderové identity, je takováto osoba nucena podstoupit celý proces změny pohlaví, a to pouze z toho důvodu, že jeho pohlaví nebylo při narození možné spolehlivě určit a bohužel bylo zvoleno špatně.

Ještě komplikovanější je pak situace, kdy se dítě narodí bez pohlavních znaků, v průběhu jeho života se ani žádné neobjeví, jelikož jedinec nemá vaječníky ani varlata, které by produkovaly pohlavní hormony, a tato osoba se v žádné fázi nezačne identifikovat ani jako jedno pohlaví. I v těchto případech nutí právo tyto osoby vystupovat ve společnosti v souladu s pohlavím, které jim bylo přiděleno při narození. Pohlaví člověka se určuje na základě jasně daných objektivně pozorovatelných znaků, ale z důvodu rigidní potřeby přiřadit každé osobě jedno ze dvou pohlaví nejsou respektovány zájmy těchto osob, ačkoliv zde tyto pohlavní znaky chybí. Nutno také zmínit, že se jedná o velmi malý počet osob, které se nachází v popsané situaci. Zápis například slova „neutrální“ namísto „muž“ nebo „žena“ u takto nepatrného zlomku celkové společnosti nemůže žádným způsobem ohrozit veřejný zájem na evidenci pohlaví a je z mého pohledu zřejmé, že osobní zájem a práva jednotlivce v tomto případě převažují nad zájmem veřejným.

²⁶ Furtado, P., Moraes, F., Lago, R. *et al.* Gender dysphoria associated with disorders of sex development. [online]. [cit. 27. 11. 2022]. <https://doi.org/10.1038/nrurol.2012.182>

1.2.4. Transvestitismus

Transvestitismus, tedy oblékání se do šatů, které jsou společností spojovány s opačným pohlavím, byl v MKN-10 rozdělován na transvestitismus dvojí role (F 64.1) a fetišistický transvestitismus (F 65.1). Transvestitismus dvojí role nemusí nezbytně souviset s transsexualitou a existují případy, kdy tato aktivita přináší osobě psychické uspokojení z dočasné změny, aniž by trpěla genderovou dysforií a přemýšlela o změně pohlaví. Nezřídka kdy je však transvestitismus dvojí role přítomen jako přechodné stadium budoucího transsexualismu u osob, které z jakéhokoliv důvodu neprocházejí tranzicí a převlékáním se do šatů opačného pohlaví si navozují pocit žití v opačné roli. Naopak v případě fetišistického transvestitismu není cílem dosažení psychického uspokojení, které je v tomto případě nahrazeno uspokojením sexuálním. Následně po dosažení orgasmu tato potřeba vymizí a dostaví se silné přání toto oblečení svléct a dostat se zpět do své typické role. Může se však také vyskytovat jako raná fáze transsexualismu.²⁷

Stejně jako transsexualismus jsou obě formy transvestitismu v MKN-10 zařazeny do kategorie poruch duševních a poruch chování. To však bylo v rozporu s obecnými pokyny MKN-10 pro to, co představuje duševní poruchu, a odporuje to vlastnímu prohlášení MKN-10, že samotná sociální odchylka nebo konflikt bez osobní dysfunkce by neměly být zahrnuty do kategorie duševních poruch. Podle této zásady nejsou duševní poruchou specifické vzorce sexuálního vzrušení, které jsou pouze relativně neobvyklé, ale nejsou spojeny s úzkostí, dysfunkcí nebo poškozením jedince nebo jiných osob. Jejich označování za duševní poruchu nepřispívá smysluplně k dohledu nad veřejným zdravím a může takto označeným jedincům způsobit újmu. Hlavním hlediskem pro revizi MKN-11 v této oblasti tedy bylo, zda atypický vzorec sexuálního vzrušení představuje stav, který má význam pro veřejné zdraví a klinickou praxi. Z důvodu nevýznamnosti pro veřejné zdraví ani klinickou praxi tak již nová verze MKN-11 ani jednu z výše zmíněných forem transvestitismu neobsahuje.

²⁷ Fífková, Weiss, Procházka, Jarolím, Veselý, Weiss, op. cit., str. 40, 41

2. Prameny právní úpravy změny pohlaví

2.1. Právní úprava změny pohlaví v historii

Právní úprava procesu změny pohlaví na našem území absentovala až do roku 1991. Ani jeden z kodexů občanského práva, ať už občanský zákoník z roku 1950 nebo z roku 1964 tuto problematiku vůbec neupravoval a zákonná úprava nebyla obsažena ani v jiném právním předpise. V období let 1948–1989 byla problematika transgender osob velmi upozaděna a v podstatě se jí nepřikládala žádná pozornost, ať už v pozitivní či negativní rovině, kdy na rozdíl od homosexuálního styku nebyla transsexualita nikdy definována jako trestný čin. V důsledku trestnosti pohlavního styku s osobou téhož pohlaví, upravenou v § 241 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona, však musely transgender osoby mít na paměti své úřední pohlaví při sexuálním styku, jelikož ačkoliv se z hlediska jejich skutečného psychického pohlaví mohlo jednat o heterosexuální pohlavní styk, z hlediska práva, které žádným způsobem neznalo pojem transsexuality, se jednalo stále o homosexuální pohlavní styk, za který hrozilo v základní skutkové podstatě odnětí svobody až na jeden rok. Nový trestní zákon č. 140/1961 Sb. již trestnost samotného pohlavního styku s osobou téhož pohlaví dekriminalizoval, nicméně zakotvil odlišnou věkovou hranici pro beztrestnost tohoto styku, která byla stanovená na 18 let a v případě, že by se osoba starší 18 let pohlavně stýkala s osobou téhož pohlaví mladší 18 let, dopustila by se trestného činu podle § 244 tohoto zákona, za který hrozilo odnětí svobody v délce jednoho až pěti let. I přes netrestnost transsexuálního chování se však počet transgender osob, které vyhledaly odbornou pomoc, pohyboval v rozmezí maximálně dvou osob ročně. Jistý nárůst nastal po roce 1968, zřejmě v důsledku politických změn, nicméně byl stále počet diagnostikovaných transsexuálů velmi nízký a reflektoval pouze nízká procenta jejich skutečného výskytu v tehdejší populaci.²⁸

Jedinou možností, kterou mohli v této době transgender lidé využít za účelem alespoň částečné, byť zcela nedostatečné právní nápravy své genderové dysforie, byla změna jména a příjmení. Ta byla upravena v § 2 zákona č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení, který umožňoval změnu jména nebo příjmení na žádost, která musela být schválena okresním národním výborem. Podmínkou pro tuto změnu bylo, že pro ni existovaly důvody hodné zvláštního zřetele a zároveň této změně nebránil zájem společnosti. Povolení tak záviselo vždy

²⁸ Fífková, Weis, Procházka, a kol. op. cit., s. 19.

na posouzení konkrétních okolností daného případu. Možnost volby nového jména a příjmení byla nicméně značně omezena § 7 vyhlášky č. 479/1950 Ú.l., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o užívání a změně jména a příjmení, na základě kterého nemohl okresní národní výbor povolit žádost osoby mužského pohlaví o změnu jména na ženské a žádost osoby ženského pohlaví o změnu jména na mužské. Jde však o obsahově totožnou právní úpravu, která je nyní obsažena v § 62 odst. 1 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, který rovněž neumožňuje zapsat mužské jméno osobě ženského pohlaví a naopak. Transgender osoby si tak, podobně jako dnes před podstoupením úřední změny pohlaví, musely zvolit neutrálně znějící jméno.

V roce 1991 byla poprvé v historii problematika transsexuality právně upravena, byť velmi stroze. V tomto roce vešel v platnost zákon č. 548/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Touto novelou došlo mimo jiné k doplnění § 27a do zákona o péči o zdraví lidu, který upravoval provádění kastrací, stereotaktických operací a zákroků u transsexuálů. Tyto operační výkony mohly být prováděny pouze na žádost osoby, u které měly být provedeny, a to na základě informovaného souhlasu a po schválení odbornou komisí složenou z právníka, nejméně dvou lékařů s příslušnou specializací a dalších dvou lékařů nezúčastněných na provádění lékařského zásahu. Zákon tak vůbec neupravoval povahu a podrobnosti těchto zákroků, zároveň stále právní řád absentoval zákonnou úpravu následků spojených se změnou pohlaví, zejména otázek týkajících se osobního stavu.

Problematika transsexuality byla předmětem několika návrhů zákona o zdravotní péči, kdy ani jeden z nich nebyl přijat a právní úprava z roku 1991 tak přetrvávala až do roku 2011 a přijetí zákona o zdravotních službách a zákona o specifických zdravotních službách. Jeden z těchto vládních návrhů, projednávaných Poslaneckou sněmovnou ve 3. volebním období jako sněmovní tisk 1073/0, ve svém § 39 umožňoval provádění léčebných zákroků směřujících ke změně pohlaví. K těmto zákrokům se však mohlo přistoupit pouze na žádost pacienta staršího 18 let s plnou způsobilostí k právním úkonům a u kterého bylo spolehlivě prokázáno „sexuální zaměření“. K samotnému chirurgickému zákroku změny pohlaví při současném znemožnění reprodukční funkce se však mohlo přistoupit až po dosažení 21. roku života pacienta a po schválení odbornou komisí. Jedním ze zásadních nedostatků tohoto návrhu bylo, že léčebné zákroky směřující ke změně pohlaví mohly být prováděny pouze u pacienta staršího 18 let a nežijícího v manželství. Osoby mladší 18 let nebo osoby v manželském svazku tak nemohly podstoupit ani hormonální terapii, natož chirurgickou změnu pohlaví. Přitom právě zahájení

hormonální terapie v předpubertálním věku přináší spoustu benefitů, ať už jde o snazší sociální adaptaci nebo předejití pubertálních změn, které jsou zejména u biologických chlapců nevratné a často velmi zřetelné. Dalším problematickým bodem tohoto návrhu bylo ustanovení, na základě kterého by se léčebné zákroky směřující ke změně pohlaví ani úplná změna pohlaví²⁹ zpravidla neprováděly u rodičů nebo osvojitelů nezletilých dětí. Ačkoliv se nejednalo o absolutní překážku změny pohlaví a posouzení konkrétního případu by bylo na odborné komisi, demonstruje tento návrh zákona tehdejší velmi neochotný přístup k otázkám transsexualismu a zároveň pokrok, který za 20 let nastal v českém právním řádu, i přes to, že aktuální právní úprava není ani zdaleka ideální a má zde stále velké nedostatky, které by měly být napraveny, jak bude rozebráno níže.

2.2. Ústavní pořádek

Ústavní pořádek, tedy soubor právních předpisů nejvyšší právní síly České republiky, je polylegální, to znamená, že je tvořen vícero právními předpisy. Kromě samotné Ústavy je to také Listina základních práv a svobod a ústavní zákony, jak stanovuje čl. 112 odst. 1 Ústavy. Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 36/01 ze dne 25. 6. 2002, který je znám pod pojmem „konkurzní nález“ dospěl k závěru, že součástí ústavního pořádku jsou kromě Ústavy, Listiny a ústavních zákonů také ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jelikož pojem ústavní pořádek nelze vykládat pouze na základě čl. 112 odst. 1 Ústavy, nýbrž ve spojení s čl. 1 odst. 2 Ústavy. Dalším důvodem pro tento závěr byla skutečnost, že dle ÚS nelze snížit již dosaženou procedurální úroveň ochrany základních lidských práv a svobod, což by jinak nastalo v důsledku tzv. euronovely Ústavy, která z textu Ústavy vypustila část o pravomoci ÚS přezkoumávat soulad zákonů s mezinárodními smlouvami o základních lidských právech. Z tohoto důvodu není otázka změny pohlaví z důvodu jejího silného lidskoprávního aspektu otázkou čistě vnitrostátní právní úpravy, ale úzce souvisí s mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána a které mají na základě čl. 10 Ústavy aplikační přednost před zákonem. Nicméně ochrana základních lidských práv transgender osob se dá dovést v obdobném rozsahu již ze samotné Listiny a mezinárodní lidskoprávní smlouvy čistě svým textem nijak vyšší standard ochrany zpravidla neposkytují. Zásadní rozdíl je pak ale ve výkladu jednotlivých ustanovení, kterým Ústavní soud oproti ESLP spolu s Evropským výborem pro sociální práva přisuzuje diametrálně odlišný význam, který se

²⁹ Úplnou změnou pohlaví se podle navrhovaného zákona rozuměl chirurgický zákrok při současném znemožnění reprodukční funkce.

nadále nepodařilo odstranit ani v nejnovější judikatuře Ústavního soudu. Význam Evropské úmluvy o lidských právech bude následně rozebrán v šesté kapitole této práce v rámci podrobnější analýzy vybraných rozhodnutí ESLP.

2.2.1. Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, právo na zdraví

Z hlediska postavení a ochrany transgender osob a zejména zákonné úpravy vyžadující pro změnu pohlaví chirurgickou změnu pohlavních orgánů a sterilizaci je významný čl. 7 Listiny, který zakotvuje právo každého na respektování jeho tělesné a duševní integrity a zákaz mučení a krutého, nelidského a ponižujícího zacházení a vedle něj také čl. 31 upravující právo na ochranu zdraví. Nedotknutelnost osoby může být omezena jen v případech stanovených zákonem, jak výslovně čl. 7 Listiny uvádí. Je nezbytné, aby toto omezení sledovalo legitimní cíle, které však Listina blíže nevymezuje, a proto je Ústavní soud dovozuje zejména z čl. 26 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně a čl. 8 odst. 2 EÚLP.³⁰ Ústředním pojmem v případě zdravotní péče, která představuje zásah do tělesné integrity člověka, je svobodný a informovaný souhlas, který je vymezen zejména v čl. 5 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně a také v § 28 odst. 1 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.

S požadavkem informovanosti souhlasu, tedy nutností, aby byl pacient před zákonem vyžadovanými operacemi ke změně pohlaví poučen o svém zdravotním stavu, povaze a účelu léčby a možných komplikacích, není česká právní úprava v rozporu. Z hlediska svobodného projevu tohoto souhlasu je tomu však naopak. Evropský výbor pro sociální práva 15. května 2018 rozhodl ve věci č. 117/015 – Transgender Europe a ILGA-Europe proti České republice, že účinná úprava v českém právním řádu vyžadující operační zákroky ke změně pohlaví je v rozporu s čl. 11 odst. 1 Charty. Výbor dospěl k závěru, že chirurgická změna pohlaví není nezbytná pro ochranu zdraví. Povinnost jednotlivce podstoupit takovýto závažný chirurgický zákrok, který s sebou nese značná rizika, nelze považovat za souladnou s povinností státu zdržet se zásahů do práva na zdraví každé osoby, a proto musí být takovýto zásah odstraněn. Jakýkoliv druh lékařského zákroku, který není nezbytný, lze považovat za rozporný s článkem 11 Charty, pokud je jeho podstoupením podmíněno získání přístupu k jinému právu, v případě transgender osob se pak jedná zejména o právo na vlastní sebeurčení. Výbor tak uzavřel, že podmínka operačních zákroků pro uznání genderové identity transgender osob je v rozporu s požadavkem na svobodné udělení souhlasu, a proto takový požadavek narušuje tělesnou integritu, je

³⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 2. 3. 2015, sp. zn. I. ÚS 1565/14.

neslučitelný s pojmem lidské důstojnosti a právem na ochranu zdraví zaručeným článkem 11 odst. 1 Charty.

K implementaci výše uvedeného rozhodnutí však stále k dnešnímu dni nedošlo. Vláda sice výboru předložila zprávu o implementaci rozhodnutí v prosinci 2021³¹, návrh novely občanského zákoníku, zákona o specifických zdravotních službách a zákona o matrikách, jménu a příjmení však stále nebyl ani předložen Poslanecké sněmovně a je tak otázkou, zda se jej podaří alespoň začít projednávat v aktuálním devátém volebním období, natož aby prošel všemi třemi čteními a byl následně přijat i s případným zamítnutím ze strany Senátu nebo prezidentským vetem. Ve zprávě se dále vláda opírá o v té době stále probíhající řízení u Ústavního soudu pod sp. zn. Pl. ÚS 2/20, jehož předmětem byl návrh na zrušení příslušných ustanovení podmiňujících změnu pohlaví operačními zákroky. Ústavní soud v současné době však již ve věci rozhodl, jak je podrobněji popsáno v šesté kapitole této práce a k žádné změně tak nedošlo ani přijetím novelizace, ani zrušením rozporných ustanovení Ústavním soudem.

2.2.2. Právo na soukromý a rodinný život

Článek 10 Listiny zakotvuje mimo ochrany důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a jména každého také ochranu před neoprávněnými zásahy do soukromého a rodinného života. Pojem soukromí zde není nijak detailněji popsán, jelikož jde o velmi specifický koncept, který je jen velmi těžší definovatelný. Definice soukromí by však ale nebyla ani žádoucí, vzhledem k jeho značné dynamice, kdy je představa o předmětu a obsahu soukromí, jakož i o míře ochrany, která by se měla jednotlivým aspektům soukromí poskytovat, značně závislá na aktuální představě společnosti o těchto otázkách. Koncept soukromí můžeme chápat jak v rovině prostorové jako ochranu obydlí, tak v rovině soukromé sféry každého jednotlivce, která slouží jako prostor pro jeho seberealizaci ve společnosti.³²

V průběhu času se tak na jednotlivé aspekty soukromí klade různý důraz. V poslední době se debata soustředí například na ochranu soukromí v rámci kyberprostoru nebo právě na otázky ochrany sexuální orientace a genderové identity, kdy tyto oblasti patří mezi ty nejintimnější

³¹ K dispozici zde: https://justice.cz/documents/12681/1843046/Transgender+Europe+a+ILGA-Europe+proti+%C4%8Cesk%C3%A9+republice_implementa%C4%8Dn%C3%AD+zpr%C3%A1va.pdf/e8ef7890-a266-4531-bd70-577195098c26

³² KOKEŠ, M. Čl. 10 [Právo na soukromý a rodinný život; právo na informační seburčení]. HUSSEINI, F., BARTOŇ, M., KOKEŠ, M., KOPA, M. a kol. Listina základních práv a svobod: Komentář. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2021, s. 328.

v životě jednotlivce a nepochybně tak spadají pod ochranu soukromého života poskytovanou čl. 10 Listiny a čl. 8 EÚLP. Takto ostatně rozhodl i ESLP, kdy judikoval, že jakákoliv kriminalizace homosexuální styku je rozporná s čl. 8 EÚLP³³ a následně také vykročil z pouhé intimní sféry jednotlivce a ve své judikatuře rozhodl, že je ochrana poskytována i v rámci sociálního života například v případech právního uznání svazků stejnopohlavních párů.³⁴ I v otázkách genderové identity a změny pohlaví bylo judikováno, že tyto spadají pod ochranu čl. 8 EÚLP.³⁵ Ačkoliv je tak genderová identita každého jednotlivce chráněna již na ústavní úrovni v rámci práva na soukromí, je toto právo omezováno ať už ze strany zákonodárné, tak soudní moci z důvodu tvrzené ochrany veřejného zájmu³⁶, kdy i ze strany ESLP byl z důvodu odlišného vývoje v jednotlivých členských státech Rady Evropy dán státům určitý prostor pro uvážení v otázkách právního uznání změny pohlaví a následků s tím spojených, ať už jde o změnu údaje o pohlaví v dokladech nebo změnu rodného čísla, byť je tento prostor velmi omezený, s ohledem na intimitu a významnost genderové identity v životě jednotlivce.³⁷

Čl. 32 Listiny pak vedle čl. 10, který zakotvuje zákaz neoprávněného zásahu do rodinného života, obsahuje pozitivní závazek státu rodinu, rodičovství a děti chránit a podporovat. Jelikož jde ale o právo taxativně vypočtené v čl. 41 Listiny, lze se jej dovolávat pouze v mezích zákonů, které toto právo provádějí.³⁸ Ochrana rodiny jakožto společenství blízkých osob s úzkými příbuzenskými, psychosociálními, emočními, ekonomickými a dalšími vazbami³⁹, které představuje základní stavební kámen společnosti a je nezbytné pro její řádné fungování, si tak zaslouží značnou pozornost ze strany zákonodárce. I přes to, že si je zákonodárce významu rodiny vědom a často ochranou rodinných vztahů odůvodňuje (ne)přijetí určité zákonné úpravy, ve vztahu k transgender osobám ochranu rodiny a rodičovství nejenže zcela opomíná, v určitém pohledu jde však přímo proti ní s argumentem ochrany „tradičního pojetí rodiny“.

³³ A.D.T. proti Spojenému království, č. stížnosti 35765/97 (ESLP 2000).

³⁴ Orlandi a ostatní pro Itálii, č. stížnosti 26431/12 (ESLP 2017).

³⁵ Van Kück proti Německu, č. stížnosti 35968/97 (ESLP 2003).

³⁶ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. 5. 2019, č. j. 2 As 199/2018 – 37, nebo náleží Ústavního soudu ze dne 9. listopadu 2021, sp. zn. Pl. ÚS. 2/20.

³⁷ Goodwin proti Spojenému království, č. stížnosti 28957/95 (ESLP 2002), nebo Hämäläinen proti Finsku, č. stížnosti 37359/09 (ESLP 2012).

³⁸ V soukromoprávní rovině jde o část druhou občanského zákoníku. Ve veřejnoprávní rovině pak jde zejména o předpisy sociálně-právní ochrany dětí (zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, zákon o sociálně-právní ochraně dětí) nebo také trestní zákoník v části druhé hlavě IV.

³⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 20. února 2007, sp. zn. II. ÚS 568/06.

Prvním z aspektů, ve kterém se projevuje nedostatečné ochrana rodinného života transgender osob, je požadavek na zánik manželství nebo registrovaného partnerství v případě změny pohlaví jednoho z manželů či partnerů, který je zakotven v § 29 odst. 2 OZ a také v § 21 odst. 2 písm. b) ZSZS. Aby tedy došlo k plnému uznání genderové identity transgender osoby, musí se tato osoba rozhodnout pro právní ukončení svého vztahu s druhou osobou, kdy zákon ani neumožňuje, aby se v případě změny pohlaví manželství „pouze“ přeměnilo na registrované partnerství a naopak. Na jednu stranu tak zákonodárce vyzdvihuje ochranu rodinného života hned v několika ustanoveních Listiny, na druhou stranu neumožňuje transgender osobám si dosavadní rodinný život v případě změny pohlaví ponechat. Nutno ale podotknout, že stejný postoj zaujímá i ESLP, který právní úpravu vyžadující zánik manželství předtím, než dojde ke změně pohlaví, považuje za slučitelnou s čl. 8 EÚLP.⁴⁰

Další kolize pak nastává na základě § 29 odst. 1 OZ a § 21 odst. 1 ZSZS, které podmiňují změnu pohlaví chirurgickým zákrokem ke znemožnění reprodukční funkce, tedy kastrací. Pravdou je, že právo mít dítě z čl. 32 Listiny ani z jiného jejího článku nevyplývá, nicméně pro rodiče rodinný život znamená vůbec možnost mít děti a předat tak své hodnoty a zkušenosti svým biologickým potomkům.⁴¹ Český právní řád tak zcela nesmyslně a zastarale trvá na požadavku kastrace transgender osob, která bez pochyby postrádá jakýkoliv společenský význam a přináší pouze negativní důsledky spočívající kromě samotné rizikovosti operace a možných komplikací také v nemožnosti založení vlastní rodiny po podstoupení tohoto chirurgického zákroku, kterým je úřední změna pohlaví podmiňována.

2.3. Zákonná právní úprava

2.3.1. Zákon o specifických zdravotních službách

Změna pohlaví transsexuálních pacientů je upravena v dílu 4 hlavy II. zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách. ZSZS obsahuje zejména úpravu podmínek, na základě kterých se zákroky směřující ke změně pohlaví provádějí, kdy ale na rozdíl od občanského zákoníku neobsahuje výslovně podmínku přeměny pohlavních orgánů. Změnou pohlaví se tak v kontextu ZSZS rozumí provedení zdravotních výkonů, jejichž účelem je provedení změny pohlaví chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční

⁴⁰ Hämäläinen proti Finsku, č. stížnosti 37359/09 (ESLP 2012).

⁴¹ ŠIMÁČKOVÁ, K. Listina základních práv a svobod: Komentář. Wolters Kluwer. Článek 32. [online]. [cit. 4. 12. 2022]. <https://www.aspi.cz/products/lawText/13/46500/1/2>

funkce. Až do 1. 11. 2017, kdy došlo ke zrušení příslušného ustanovení, obsahoval ZSZS ve svém § 21 odst. 5 podmínku, že změnu pohlaví nelze provést pacientovi, který je ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody, zabezpečovací detence nebo v ochranném léčení. K této novelizaci došlo zejména v reakci na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, ve které se k otázkám transsexualismu staví jako k lékařské diagnóze, což znamená, že je stát povinen zajistit osobám s omezenou osobní svobodou příslušnou zdravotní péči.⁴²

Základní podmínkou pro to, aby mohly být chirurgické výkony směřující ke změně pohlaví uskutečněny, je, že u pacienta musí být jednoznačně diagnostikována porucha sexuální identifikace a prokázaná schopnost žít trvale jako osoba opačného pohlaví, jak stanovuje § 21 odst. 2 písm. a) ZSZS. Důvodová zpráva zdůrazňuje, že stav genderové dysforie nelze vyléčit převýchovou nebo medikamentózně, a proto je nezbytné prvotně přistoupit k psychoterapii, na kterou navazují další léčebné a operativní postupy.⁴³ V diagnostice má stěžejní roli sexuolog, který však v průběhu diagnostické fáze úzce spolupracuje s psychologem, který zajišťuje komplexní psychologické vyšetření spočívající zejména ve vyšetření pohlavní identifikace pacienta, jeho intelektu a struktury jeho osobnosti.⁴⁴ Pro podstoupení operativní změny pohlaví je ale nezbytné projít také dalšími kroky v procesu změny pohlaví, a to konkrétně real-life testem a hormonální terapií, které jsou podrobněji rozebrány ve 3. kapitole této práce. Cílem těchto podmínek je zjevně zamezit, aby docházelo k operativním změnám pohlaví u osob, které netrpí genderovou dysforií anebo nejsou případně schopny žít svůj život jako osoba druhého pohlaví, jelikož následky těchto zákroků jsou nevratné.

Další podmínkou zakotvenou v § 21 odst. 2 písm. b.) ZSZS je absence trvajících manželství nebo registrovaného partnerství či obdobného svazku uzavřeného v cizině. Tento požadavek pak vyplývá z duálního pojetí českého právního řádu právních svazků uzavíraných mezi osobami stejného a opačného pohlaví. Manželství je totiž stále v § 655 OZ definováno jako trvalý svazek muže a ženy, a naopak registrované partnerství je v § 1 odst. 1 zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, vymezeno jako trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví. Zákonodárce tak tímto předchází situacím, kdy by například v důsledku změny pohlaví jednoho z manželů došlo k tomu, že bude manželství nadále uzavřené, ale již

⁴² Důvodová zpráva k zákonu č. 202/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

⁴³ Důvodová zpráva k zákonu č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

⁴⁴ Psychiatrická klinika FN Plzeň – Lochotín. Doc. MUDr. Luděk Fiala, Ph.D., MBA. Péče o klienty s poruchami pohlavní identity. [online]. [cit. 8. 12. 2022]. <https://psych.fnplzen.cz/cs/node/6945>

mezi osobami stejného úředního pohlaví. Na tyto situace však pamatuje i OZ přijatý následující rok po ZSZS, který se změnou pohlaví ve svém § 29 odst. 2 spojuje zánik manželství nebo registrovaného partnerství ex lege.

Chirurgická změna pohlaví může být provedena pouze u pacienta staršího 18 let, a to jen na základě jeho písemné žádosti. Žádost se na základě § 22 odst. 3 ZSZS podává poskytovateli zdravotních služeb a je následně předána spolu se souhlasným stanoviskem sexuologa se změnou pohlaví Ministerstvu zdravotnictví. V případě, že by byl zletilý pacient omezen na svéprávnosti, je nezbytné, aby za něj podal žádost jeho opatrovník ustanovený soudem. Tím však není dotčen § 35 ZZS, který upravuje povinnost poskytovatele zdravotních služeb zjistit názor pacienta s omezenou svéprávností⁴⁵ na poskytnutí zamýšlených zdravotních služeb s tím, že relevance tohoto názoru je úměrná věku a rozumové a volní vyspělosti takového pacienta. Dále je pak v případě pacienta s omezenou svéprávností potřebný souhlas soudu k operační změně pohlaví. Návrh na udělení souhlasu podává na základě § 22 odst. 10 ZSZS poskytovatel zdravotních služeb, a to příslušnému soudu, kterým bude na základě § 65 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, obecný soud pacienta, kterým je zpravidla okresní soud, v jehož obvodu má fyzická osoba bydliště.

Posledním krokem pro podstoupení chirurgické změny pohlaví je kladné stanovisko odborné komise ustavené Ministerstvem zdravotnictví. Její složení je upraveno v § 22 odst. 1 ZSZS, kdy jejím členem je kromě specializovaných lékařů a psychologa také zdravotnický pracovník Ministerstva zdravotnictví a právník se znalostmi zdravotnického práva. Jednání této odborné komise se musí vždy konat do třech měsíců ode dne podání žádosti, a to za účasti pacienta a případně také opatrovníka. Předmětem jednání odborné komise je zejména poskytnutí nezbytných informací o povaze zákroku, možných rizicích a trvalých následcích, ale také ověření dobrovolnosti podané žádosti ze strany pacienta a případně také zjištění jeho názoru k zamýšlenému zákroku v případě, že se jedná o pacienta s omezenou svéprávností. Výsledkem je písemné odborné stanovisko komise, kdy ke kladnému stanovisku se změnou pohlaví je nezbytný souhlas všech jejích členů a uvedení doby platnosti takového stanoviska. V případě zamítavého stanoviska odborné komise není proti tomuto přípustný žádný opravný prostředek, jedná se však o rozhodnutí ve smyslu § 65 odst. 1 zákona č. 150/2002 Sb., soudní

⁴⁵ § 35 odst. 4 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.

řád správní, a podléhá tak přezkumu ve správním soudnictví na základě žaloby proti rozhodnutí správního orgánu.⁴⁶

2.3.2. Zákon o matrikách, jménu a příjmení

Změna jména a příjmení je upravena v § 72 matričního zákona. Historicky tento zákon absentoval úpravu změny jména a příjmení na tvar příslušný opačnému pohlaví a umožňoval pouze změnu jména a příjmení na neutrální formu v případě osob, u kterých probíhá proces změny pohlaví, a to na základě potvrzení od poskytovatele zdravotních služeb. Ačkoliv je tato změna na neutrální tvar dobrovolná a zákon jí žádným způsobem nevynucuje, jde v podstatě o podmínku schválení změny pohlaví Odbornou komisí pro provádění změny pohlaví transsexuálních pacientům. Ta se totiž již dříve vyslovila, že změna jména a příjmení na neutrální formu je součástí tzv. real-life testu a real-life experience a bez této změny osoba nemůže plně prokázat schopnost žít ve společnosti jako jedinec opačného pohlaví, a proto nemůže být operativní změna pohlaví schválena.⁴⁷

Možnost změny na jiné jméno a příjmení ve tvaru příslušném pro osoby opačného pohlaví byla umožněna až v reakci na přijetí nového občanského zákoníku, a to na základě novelizace matričního zákona zákonem č. 312/2013 Sb., s účinností od 1. 1. 2014. Změna jména a příjmení z ženského na mužský tvar a obráceně je možná až po úplném dokončení procesu změny pohlaví, tedy po vykonání chirurgického zákroku při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Změna se provádí na žádost fyzické osoby, jejíž jméno a příjmení má být změněno. V případě, kdy by osoba po úplné změně pohlaví o změnu jména a příjmení nepožádala, sám matriční úřad provede změnu příjmení v knize narození na tvar odpovídající novému pohlaví (tedy v případě změny pohlaví z mužského na ženské se zpravidla k příjmení připojí přípona – ová, popř. – á, při změně z ženského na mužské pohlaví pak dochází ke změně na tvar s příponou – ý nebo na tvar bez přípony). Jméno do knihy narození však matriční úřad nezapiše a pouze učiní oznámení soudu. Zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích pak ve svém sazebníku, konkrétně v položce 11 a v položce 154 osvobozuje změnu jména a příjmení v případě změny pohlaví od správních poplatků.

⁴⁶ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. 12. 2021, č. j. 7 As 211/2019-46.

⁴⁷ Tamtéž. Bod. II odst. 2.

2.3.3. Občanský zákoník

Občanský zákoník z roku 2012 se problematice změny pohlaví věnuje již ve svých obecných ustanoveních upravujících právní poměry člověka, a to po vzoru občanského zákoníku provincie Québec.⁴⁸ Změnu pohlaví podmiňuje chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce, tedy schopnosti rozmnožovat se, a přeměně pohlavních orgánů. Tento požadavek je do určité míry shodný s úpravou v ZSZS, nicméně OZ obsahuje navíc také podmínku přeměny pohlavních orgánů. Jelikož OZ pojem přeměny pohlavních orgánů blíže nespecifikuje, nabízí se otázka, jaké chirurgické výkony do něj spadají, a které tedy musí transgender osoba za účelem úřední změny jejího pohlaví podstoupit.

Stricto sensu lze přeměnu pohlavních orgánů chápat jako požadavek na podstoupení operačního zákroku, kterým dojde k remodelaci vnějších pohlavních orgánů na pohlavní orgány opačného pohlaví. Largo sensu lze pak do požadavku přeměny pohlavních orgánů zahrnout nejen vnější, ale i vnitřní pohlavní orgány, na základě čehož by bylo možné změnu pohlaví provést jen odebráním dělohy či varlat, tedy znemožněním reprodukční funkce.⁴⁹

Nauka se nejčastěji přiklání k výkladu § 29 OZ a požadavku přeměny pohlavních orgánů largo sensu a to zejména z důvodu § 2 odst. 1 OZ vyžadujícího, aby každé ustanovení soukromého práva bylo vykládáno pouze ve shodě s Listinou a ústavním pořádkem.⁵⁰ K tomuto výkladu se přiklání také samotné Ministerstvo zdravotnictví, které umožňuje úřední změnu pohlaví i pouze na základě znemožnění reprodukční funkce. Takovýto způsob výkladu vyplývá také z vyjádření vlády v jednom z řízení před Ústavním soudem, ve kterém je zároveň vyzdvihnuta neurčitost pojmu „přeměna pohlaví“, kdy minimálně z tohoto důvodu by měla být příslušná část § 29 odst. 1 dle názoru Kateřiny Šimáčkové zrušena.⁵¹

Ačkoliv souhlasím s problematičností právní úpravy obsažené v OZ s ohledem na ústavní pořádek a ochranu důstojnosti člověka, jak bylo ostatně popsáno v kapitole 2.2. této práce, týká se tato problematičnost nejen požadavku na přeměnu a remodelaci zevních pohlavních orgánů,

⁴⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁴⁹ FRINTA, O. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek I, (§ 1-654)*. Wolters Kluwer. § 29. [online]. [cit. 10. 12. 2022]. <https://www.aspi.cz/products/lawText/13/11656/1/2>

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Bod 21, 22 disentančního stanoviska Kateřiny Šimáčkové k nálezu Ústavního soudu ze dne 9. listopadu 2021, sp. zn. Pl. ÚS 2/20.

ale i samotné sterilizace. Pokud je teda uváděno, že je třeba přiklonit se z důvodu ochrany důstojnosti člověka k výkladu largo sensu, a ke změně pohlaví tak může dojít i odebráním jen některých pohlavních orgánů, jako jsou varlata či děloha, a není potřebné remodelaci vnějších pohlavních orgánů provádět. Znamená to však stále sterilizaci transgender osob, která je s ohledem na ochranu základních lidských práv stejně obtížně obhajitelná jako přeměna pohlavních orgánů stricto sensu.

Argumentace obsažená v některé komentářové literatuře⁵² paragrafem 2 odst. 1 a 3 OZ upravujícím požadavek, že výklad a použití právního předpisu nesmí být v rozporu s dobrými mravy a nesmí vést ke krutosti nebo bezohlednosti urážející obyčejné lidské cítění, je opět přiléhavá nejen na neobhajitelnost požadavku přeměny pohlavních orgánů stricto sensu, ale také požadavku sterilizace, která je však z nepopsaného důvodu shledána konformní jak s § 2 odst. 1, tak i s odst. 3.

Jazykový výklad § 29 odst. 1 OZ zejména díky použití přídavného jména „současném“ však vede k závěru, že zákonodárce spojuje změnu pohlaví jak se znemožněním reprodukční funkce, tak s přeměnou pohlavních orgánů, kdy jde o 2 významově odlišné pojmy. Tento závěr je podpořen také samotným významem slova „přeměna“, který slovník spisovné češtiny definuje jako vyjadřující přeměnění, změnu, přechod jednoho druhu v jiný.⁵³ Pouhým odstraněním některých z pohlavních orgánů tak nemůže dojít k jejich přeměně. Možnost vnímání textu § 29 odst. 1 jako dvou odlišných podmínek, které musejí být splněny kumulativně, připouští i některá odborná literatura⁵⁴.

Zároveň o tomto výkladu také svědčí skutečnost, že vládní návrh OZ předložený Poslanecké sněmovně vyžadoval pouze znemožnění reprodukční funkce. Pojem přeměny pohlavních orgánů byl do § 29 OZ vložen až při projednávání návrhu občanského zákoníku v Poslanecké sněmovně, což podporuje myšlenku významové odlišnosti těchto dvou požadavků, jelikož druhý z nich zde byl přidán až později. Je tak otázkou, do jaké míry byla

⁵² FRINTA, O. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek I, (§ 1-654)*. Wolters Kluwer. § 29. [online]. [cit. 10. 12. 2022]. <https://www.aspi.cz/products/lawText/13/11656/1/2>

⁵³ Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka. Slovník spisovného jazyka českého*. [online]. [cit. 10. 12. 2022]. https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=P%C5%99em%C4%9Bna&fbclid=IwAR1A2Ydk-9wEfbrK3n9aB-BK-v6zVep5JJoPxIspJASyWJc_Loyx1W_o5Ic

⁵⁴ ŠUSTEK, P., HOLČAPEK, T. *Zdravotnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 850 stran. ISBN 978-80-7552-321-1, str. 515.

BRZEK, A. *Sexuologie pro právníky*. 2. přepr. vyd. Praha: Karolinum, 1991, 60 s. ISBN 80-7066-429-0, str. 6.

Ministerstvem zdravotnictví nyní aplikovaná praxe úmyslem zákonodárce a do jaké míry dochází k odchýlení se od textu zákona na základě argumentace základními lidskými právy, která svědčí nejen v neprospěch provádění přeměny pohlavních orgánů *stricto sensu*, ale také v neprospěch požadavku na sterilizaci transgender osob, ačkoliv tento je nadále ze strany veřejné moci vymáhán a doposud nedošlo ani k zásahu ze strany Ústavního soudu jakožto negativního zákonodárce.

Zároveň také vyvstává otázka, jak má být k požadavku na znemožnění reprodukční funkce postupováno v případech transgender osob, které vlivem různých okolností (věk, zdravotní stav, úraz) již schopné reprodukční funkce nejsou. K jejímu znemožnění tak již došlo jiným způsobem a operativní výkon a odebrání varlat či dělohy by bylo zcela nadbytečné, nicméně zákon na tyto situace nepamatuje. V takovém případě by mělo dle mého názoru dojít ke změně úředního pohlaví i bez potřeby podstoupit tento chirurgický zákrok. U těchto osob by tak nastávala situace, které se zákonodárce spolu s Ústavním soudem již léta brání, a to že by v těchto velmi specifických a v podstatě ojedinělých případech docházelo ke změně pohlaví pouze v důsledku hormonální léčby a *real-life* testu, bez potřeby invazivního chirurgického zákroku a odstranění pohlavních orgánů. Je pak až zarážející, jak moc velkou váhu přikládá zákonodárce zamezení reprodukční schopnosti transgender osob a jejich možnosti založit si vlastní rodinu, ačkoliv se stát hned několika články Listiny zavázal rodinu chránit a podporovat.⁵⁵

Jak OZ výslovně uvádí, nemá změna pohlaví vliv na osobní stav člověka, ani na jeho osobní a majetkové poměry. Změna pohlaví tak nemění nic na rozsahu svéprávnosti člověka, jeho závazcích, případných rodičovských právech a povinnostech, vyživovacích povinnostech nebo naopak práva na výživné. Osoba podstupující změnu pohlaví zůstává nadále rodičem dítěte s nezměněným rozsahem rodičovské odpovědnosti, ačkoliv v rodném listu dítěte je osoba evidována stále jako otec nebo matka podle svého pohlaví před jeho změnou, tedy ve stavu v době narození dítěte. V případě, že by byla osoba podstupující změnu pohlaví v trvajícím manželství nebo registrovaném partnerství, zaniká toto *ex lege*, a to i přestože úprava v ZSZS neumožňuje provést chirurgickou změnu pohlaví manžela, případně registrovaného partnera předtím, než tento právní vztah zanikne. Úprava v OZ tak pamatuje především na případy, kdy by změna pohlaví byla provedena v cizí zemi, jejíž právní řád tuto podmínku neobsahuje, nebo

⁵⁵ Jde zejména o čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 1 Listiny.

by došlo k porušení ZSZS⁵⁶. V těchto případech tak zanikne manželství nebo registrované partnerství ze zákona a přiměřeně se na tento stav užijí ustanovení OZ o právech a povinnostech rozvedených manželů a je nezbytné, aby soud rozhodl o péči o společné dítě, a to i bez návrhu.

Jelikož je se změnou pohlaví spojeno několik významných právních následků, ať už jde o případný zánik manželství *ex lege*, možnost změny jména a příjmení nebo například změna rodného čísla, je nezbytné, aby bylo určeno datum, ke kterému tyto následky spojené se změnou pohlaví nastanou. Z tohoto důvodu OZ obsahuje vyvratitelnou domněnku, že ke změně pohlaví dochází ke dni, který je uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb. Jelikož je právní domněnka koncipovaná jako vyvratitelná, je možné prokázat její opak například v případech, kdy by datum bylo v potvrzení uvedeno chybně.

2.4. Právní úprava *de lege ferenda*

Vzhledem k silné problematičnosti aktuálně účinné právní úpravy, která je z dlouhodobého hlediska v evropské společnosti neudržitelná, by mělo v dohledné době dojít k její novelizaci. Změna je s ohledem na mezinárodní závazky vyplývající zejména z členství v Radě Evropy a Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod nezbytná v oblasti podmínek úřední změny pohlaví. Aby byl napraven závadný stav, mělo by dojít zejména k novelizaci ustanovení vyžadujících, aby úřední změně pohlaví předcházela chirurgická operace, kterým dojde k znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů.⁵⁷ Tato podmínka je totiž judikaturou Evropského soudu pro lidská práva považována za rozpornou s právem na ochranu soukromí zakotveného v čl. 8 EÚLP⁵⁸ a Česká republika je za ní dlouhodobě kritizována také velkým počtem organizací zabývajících se ochranou lidských práv.⁵⁹

⁵⁶ Dvořák, Jan, Jiří Švestka, Michaela Zuklínová, a kol. Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: obecná část. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 436 stran. ISBN 978-80-7552-187-3, str. 218 – 219.

⁵⁷ Konkrétně se jedná o § 29 odst. 1 OZ a § 21 odst. 1 ZSZS.

⁵⁸ Poprvé byl rozpor změny pohlaví podmíněné znemožněním reprodukční funkce s EÚLP judikován v rozsudku ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii, č. stížností 79885/12, 52471/13 a 52596/13 (ESLP 2017).

⁵⁹ Např. může jít o již zmíněné rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva z 15. května 2018 ve věci Transgender Europe a ILGA-Europe proti České republice, č. stížnosti 117/2015, o zprávu zvláštního zpravodaje OSN pro otázky mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání z 5. ledna 2016, A/HRC/31/57, bod 49 a bod 72 písm. h), ve které upozorňuje, že obligatorní požadavek sterilizace transgender osob porušuje právo na ochranu tělesné integrity a sebeurčení, je diskriminační povahy a rozporné se zákazem mučení, nelidského a ponižujícího zacházení. Obdobné závěry jsou obsaženy také v zprávě Úřadu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva „Diskriminující zákony a praktiky a násilné činy proti jednotlivcům na základě jejich sexuální orientace a genderové identity“ ze dne 4. května 2015, A/HRC/29/13, bod 70 a bod 79 písm. i),

Dovolím si tvrdit, že závěr o tom, že stav české právní úpravy není způsobilý obstát vedle ochrany základních lidských práv, je zřejmý, jak je popsáno zejména v kapitolách 2, 5 a 6 této práce. Pokud vezmeme do úvahy účel onoho problematického ustanovení § 29 odst. 1 OZ, je jím nepochybně snaha zákonodárce chránit tradiční pojetí rodičovství, mateřství a otcovství. I pokud by obstál závěr o legitimitě tohoto účelu, je zcela zřejmé, že prostředky k jeho dosažení, tedy odstranění dělohy či varlat, nejsou potřebné, jelikož stejného cíle lze dosáhnout i mírnějšími prostředky, které do osobní sféry transgender osob budou zasahovat ne tolik invazivním způsobem. Ke sterilizaci totiž není nutné odebírat pohlavní orgány a může k ní dojít i jinými způsoby, jak je ostatně upraveno v § 12 ZSVS. K sterilizaci může dojít také farmakologicky, zároveň však existují i méně invazivní chirurgické možnosti, jako je uzavření vejcovodů nebo přerušení chámovodů. Zákonodárce však tyto prostředky nezvolil a kritérium potřebnosti zcela opomenul, což už je samo o sobě dostatečným důvodem pro zrušení § 29 odst. 1 v rámci testu proporcionality.

Česká republika se v podobě nové úpravy procesu změny pohlaví může inspirovat celou řadou evropských států, jelikož většina z nich již od podmínky sterilizace upustila. V Německu je v současné době pro úřední změnu pohlaví dostačující, že žadatel je diagnostikován jako transsexuál, žije po dobu alespoň 3 let jako příslušník svého skutečného psychického pohlaví a v žádosti uvede své nové jméno, které si přeje v budoucnu používat, ledaže ke změně jména již došlo.⁶⁰ V Itálii je nezbytné k povolení úřední změny pohlaví soudu předložit důkaz o diagnostikované genderové dysforii.⁶¹ Nejenže italský právní řád neobsahuje podmínku sterilizace, dokonce není podmínkou ani rozvod manželství, které rovněž nezaniká ani ex lege změnou pohlaví jednoho z manželů v případě, že si manželé přejí manželství přeměnit na registrované partnerství.

Na konci března 2023 informovala vládní zmocněnkyně pro lidská práva Klára Šimáčková Laurenčíková shodně s náměstkem Ministerstva spravedlnosti Karlem Dvořákem média, že se vláda chystá v nejbližší době jednat o návrhu zákona, kterým by došlo k odstranění

závěrečných poznatků Výboru pro lidská práva k sedmé periodické zprávě o Ukrajině ze dne 22. srpna 2013, CCPR/C/UKR/CO/7, bod 10 nebo v meziagenturním prohlášení OHCHR, UN Women, UNAIDS, UNDP, UNFPA, UNICEF a WHO „Odstranění vynucené, nátlakové a jinak nedobrovolné sterilizace“ z roku 2014, s. 13].⁶⁰ § 8 odst. 1 a 2 Transsexuellengesetz z 10. září 1980.

⁶¹ Zákon č. 164/1982 o změně pohlaví a o transsexualitě.

obligatornosti chirurgického zákroku při změně pohlaví.⁶² Důležité je však zmínit, že návrh zákona, ačkoliv je již připraven, nebyl stále předložen ani vládě, natož Poslanecké sněmovně. Je tak poměrně velká šance, že i kdyby pro tento návrh byla nalezena většina v obou komorách Parlamentu, nemusí Poslanecká sněmovna stihnout tento návrh projednat ve svém volebním období, jelikož tato věc nepochybně nepatří mezi priority vlády nebo opozičních stran.

Úvahy *de lege ferenda* by se nepochybně daly vést i o jiných aspektech změny pohlaví jako je například zrušení požadavku na ukončení manželství nebo registrovaného partnerství před jejím povolením. Ačkoliv tato podmínka nebyla ani ESLP shledána za problematickou a její nesoulad se základními lidskými právy deklarován nebyl⁶³, je dle mého názoru tento požadavek považovat minimálně za zcela nadbytečný, jelikož uměle celý proces tranzice prodlužuje a váže jej na časově relativně náročné rozvodové řízení. Toto je problémem zejména v případech, kdy druhý z manželů s rozvodem nesouhlasí a zpravidla se tak koná zdlouhavé soudní řízení, které možnost změny pohlaví znemožňuje až do jeho skončení pravomocným rozsudkem o rozvodu manželství.

Na druhou stranu je pak toto řešení téměř jediné možné z důvodu aktuálního právního prostředí České republiky a přístupu k homosexuálním svazkům. V důsledku změny pohlaví jednoho z manželů by se totiž z páru stal pár stejnopohlavní, který však manželství podle českého právního řádu uzavřít nemůže⁶⁴, tudíž varianta že by uzavřené manželství trvalo i následně je v současné době nemyslitelná. Nabízí se pak možnost přeměny manželství na registrované partnerství *ex lege* v důsledku změny pohlaví. Tato varianta je pak ale problematická z důvodu absentujícího souhlasu druhého manžela, do jehož právního postavení by se zasahovalo ze zákona a jedinou možností jeho obrany by bylo ukončení registrovaného partnerství po nastalé přeměně. Asi nejvhodnějším možným řešením je pak umožnit alternativu k obligatornímu zániku manželství v podobě přeměny na registrované partnerství se souhlasem obou manželů. Je pak ale otázkou, do jaké míry by byla tato možnost páry využívána a zda by se ustanovení nestalo čistě obsoletním a v praxi nevyužívaným.

⁶² KOŠLEROVÁ, A. Konec povinných kastrací pro úřední změnu pohlaví v Česku, oznámilo ministerstvo spravedlnosti. iRozhlas.cz [online]. [cit. 30. 3. 2023]. https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/transgender-pravo-kastrace-pohlavi-lide-ministerstvo-spravedlnosti-dvorak_2303301000_ank

⁶³ Konkrétně se jednalo o rozhodnutí ve věci *Hämäläinen* proti Finsku, č. stížnosti 37359/09 (ESLP 2014).

⁶⁴ § 655 OZ.

Nejvhodnějším řešením by pak zřejmě byla úprava, která by změnu pohlaví s důsledky v oblasti manželství vůbec nespojovala. V tomto případě by bylo možné zajistit úřední změnu údaje o pohlaví již před zahájením rozvodového řízení či v jeho průběhu a otázku rozvodu manželství jakož i otázky související, jako je například úprava péče o společné děti, vyřešit následně. K tomuto by však bylo třeba umožnit vznik a trvání stejnopohlavních manželství, na čemž však v současné době nepanuje politická shoda.

Další oblastí, která by si dle mého názoru zasloužila větší pozornost, je problematika intersexuality. Je nabíledni, že zavedení možnosti zápisu neutrálního pohlaví namísto pouze mužského nebo ženského u osob, u kterých absentují pohlavní znaky, jejich pohlaví skutečně nelze s přesností určit a rovněž se samy neidentifikují ani jako muži ani jako ženy, by mělo enormně pozitivní vliv na kvalitu života těchto osob a zároveň minimální až nulový dopad na společnost a veřejné zájmy. Jde však o otázky, jejichž lidskoprávní problematičnost neakcentuje v současné době ani Evropský soud pro lidská práva⁶⁵ a šance, že by český zákonodárce byl v tomto ohledu progresivnější, jsou bohužel mizivé.

⁶⁵ Y. proti Francii, č. stížnosti 76888/17 (ESLP, 2023), kde se ESLP přiklonil k tradičnímu vnímání binarity pohlaví v členských státech Rady Evropy a z důvody ochrany veřejného zájmu se rozhodl do tohoto konceptu nezasahovat.

3. Proces změny pohlaví

Změna pohlaví je komplikovaným procesem trvajícím několik let. Roli v něm pak zastává několik lékařů, ať už jde o sexuologa, psychologa, endokrinologa nebo chirurgy provádějící operační změnu pohlaví. Samotnou délku tohoto procesu pak nelze přesně určit, jelikož vždy závisí na individuálním posouzení každého pacienta, jeho zdravotním stavu, přístupu k léčbě a mnoho dalších faktorech. V každém případě je ale změna pohlaví vždy otázkou několika let, během kterých dochází postupně k jednotlivým fázím léčby završeným operativním zákrokem a změnou pohlaví v dokladech pacienta.

Samotná změna pohlaví a nezbytná hormonální terapie a operativní zákroky jsou hrazeny z veřejného zdravotního pojištění.⁶⁶ Jde o významný faktor, který zaručuje finanční dostupnost léčby, která by jinak byla pro některé pacienty příliš nákladná a finance by pak v určitých případech byly rozhodujícím faktorem při rozhodování, zda podstoupit léčbu či nikoliv, což je bez pochyby nežádoucí stav vylučující nižší sociální vrstvu z možnosti léčby genderové dysforie. Nutno podotknout, že úhrada nákladů léčby transsexuálních pacientů z veřejných prostředků je v Evropě standardem, ze kterého česká právní úprava nijak nevybočuje. Ačkoliv je tedy samotná změna pohlaví hrazena ze systému veřejného zdravotního pojištění, doplňující zákroky, jako je například augmentace prsou MtF pacientů nebo naopak mastektomie u FtM pacientů již musejí být hrazeny ze soukromých prostředků pacienta a do systému bezplatné zdravotní péče nespádají.

3.1. Diagnostika

První fází je samotná diagnostika transsexuality, kterou provádí sexuolog ve spolupráci s psychologem. Cílem této fáze je kvalifikovaně zjistit, zda pacient trpí genderovou dysforií, kdy minimální doba diagnostických sezení s ošetřujícím sexuologem je jeden rok a může být případně také delší, zejména u mladistvých pacientů. Sexuolog musí zjistit opravdovou a trvalou motivaci pacienta změnit své pohlaví a potvrdit, že je tato tužba projevem genderové dysforie, a ne případné duševní poruchy. V rámci této fáze dochází také k psychologickému vyšetření pacienta a jeho sociální adaptace, dále k vyšetření zdravotní způsobilosti pro podstoupení hormonální léčby zaměřené zejména na zdraví jater, k urologickému nebo

⁶⁶ § 13 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění.

gynekologickému vyšetření, osteologickému vyšetření nebo sběru informací o anamnéze rodinných příslušníků pacienta.⁶⁷

Jde tedy o složitý proces prostupující hned několika medicínskými obory, který zajišťuje, že následná hormonální a operativní léčba bude poskytnuta jen v případech skutečného a trvajících nesouladu fyzického a psychického pohlaví. Tímto dochází k téměř absolutní eliminaci případů, kdy se pacient v určité fázi přeměny pohlaví rozhodne od ní ustoupit z důvodu neschopnosti žít svůj život v opačné roli, než byl doposud zvyklý a je tak třeba zahájit proces detranzice, jehož účelem je navrácení změn, které byly způsobeny již proběhlou léčbou a kterému se budu věnovat v následující kapitole, včetně jeho právních následků.

Diagnostický proces vedený sexuologem probíhá zejména ve formě nestrukturovaného rozhovoru, v rámci kterého se klade důraz na zjištění neměnnosti stavu, „typického“ transsexuálního vývoje a odlišení transsexuality od různých onemocnění a stavů. Stálost opačné genderové identifikace pacienta je základním předpokladem pro diagnostiku transsexuality. Z tohoto důvodu je pak nezbytné, aby pozorování pacienta bylo dlouhodobějšího charakteru a sexuolog mohl náležitě neměnnost tohoto stavu zjistit. V rámci tohoto rozhovoru se pak klade důraz na dětství pacienta a zájmy, které se v této fázi života utvářely. Sexuolog pak vychází ve svém závěru zejména z informací o preferenci hraček, zálib a kolektivu mužského či ženského pohlaví.

Z období dospívání pak sexuolog zjišťuje informace o volbě budoucí profese, postoji pacienta k vlastnímu tělu, preferenci oděvu nebo sexuální orientace. U osob s genderovou dysforií je totiž běžné, že navazují vztahy s osobami téhož anatomického pohlaví. Většina transsexuálů se totiž ve svých sexuálních představách vnímá jakožto osoba svého psychického pohlaví, a proto romantické a sexuální vztahy s osobami téhož anatomického pohlaví vnímá heterosexuálně. Zajímavostí je, že tato transsexuální heterosexualita byla dříve klíčovou podmínkou pro diagnostiku transsexuality, a to až do zformování názoru o odlišnosti mozkových centrech – centra pro pohlavní identitu a centra pro sexuální orientaci. Ojedinelou není ale ani situace, kdy došlo k odlišnému vývoji v obou těchto centrech a někteří transgender

⁶⁷ Fakultní nemocnice Brno. Standardy péče o klienty s poruchami pohlavní identity. [online]. [cit. 2. 3. 2023]. <https://www.fnbrno.cz/areal-bohunice/sexuologicke-oddeleni/standardy-pece-o-klienty-s-poruchami-pohlavni-identity/t5802>

pacienti tak z optiky svého psychického pohlaví navazují homosexuální vztahy, kterého jsou však z pohledu okolí vnímány jako heterosexuální.⁶⁸

Součástí diagnostické fáze je také diferenciální diagnostika, která má z důvodu nedostatku objektivních diagnostických metod odlišit transsexualitu od jiných podobných odchylek, ať už jde o výše popsanou intersexualitu, různé formy psychózy nebo jinou poruchu pohlavní identity, než je právě transsexualita.⁶⁹

Jak tedy z výše popsaných diagnostických východisek vyplývá, je tato fáze do velké míry založena na tradičních představách o tom, jaké by muži a ženy měli mít typické záliby, jak by se měli oblékat nebo jaká povolání jsou typicky mužská, a naopak typicky ženská. Sexuolog pak musí tyto závěry komplexně posoudit a konfrontovat s běžným překračováním aktuálních hranic typizovaného maskulinního a femininního chování, které nemusí být indikátorem možné transsexuality pacienta.

3.2. Real-life test

Po nezvratném potvrzení diagnózy pacienta následuje rozhodovací fáze, ve které je lékařem informován o jednotlivých krocích léčby, možnostech terapie, výhodách a nevýhodách jednotlivých postupů a také rizicích s nimi spojených. V případě, že se pacient rozhodne pro změnu pohlaví, nastupuje fáze označována jako „real-life test“ nebo „real-life experience“, která má sloužit k tomu, aby pacient získal zkušenost, jaké je to žít v roli opačného pohlaví, a zároveň tak podrobil své rozhodnutí testu správnosti předtím, než nastanou nezvratitelné změny způsobené hormonální či operativní léčbou.⁷⁰

Podstatou tedy je, že pacient musí svůj život začít žít zcela v souladu se svým psychickým pohlavím a takto se ve společnosti prezentovat. Změna na neutrální formu jména je pak nástrojem, který transgender lidem usnadní sociální adaptaci ve své nové roli. V této fázi je totiž běžné, že postupem času začne být pacient společností vnímán v souladu se svým psychickým pohlavím, a to nejen svým blízkým okolím, ale zejména také širokou veřejností, která často o transgender identitě této osoby vůbec netuší. Změna na neutrální jméno má tak

⁶⁸ DVOŘÁČKOVÁ, Jana. Diagnóza F 64.0: Transsexualita optikou sexuologie. [online]. [cit. 2. 3. 2023]. https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5633/

⁶⁹ Fifková, Weis, Procházka, a kol. op. cit., s. 43.

⁷⁰ Fifková, Weiss, Procházka, Jarolím, Veselý, Weiss, op. cit., str. 45.

zabránit nepříjemným situacím, ke kterým by mohlo docházet důvodu, že vzhled jedince již neodpovídá jeho úřednímu pohlaví a mužské či ženské formě jména a příjmení.

3.3. Hormonální terapie

K hormonální terapii se u pacientů s diagnostikovaným transsexualismem přistupuje zpravidla až po uplynutí třech měsíců od zahájení real-life testu.⁷¹ Cílem real-life testu je totiž zajistit, aby okolí pacienta obdrželo jasný signál o jeho nové roli, a pacient tak mohl na druhou stranu získat zpětnou vazbu na tuto změnu a informace o přijetí nebo nepřijetí této jeho nově navenek projevené identity. Samotná hormonální terapie a jimi způsobené fyziologické změny mají totiž jen omezený účinek a za účelem zajištění efektivity léčby je vhodné, aby v momentě jejího zahájení pacient již na veřejnosti vystupoval jako osoba svého psychického pohlaví a nečekal pouze na tělesné změny způsobené hormonální léčbou. Právě totiž konformita žít svůj život skutečně v souladu se svým psychickým pohlavím, včetně připravenosti okolí pacienta na tuto změnu, je stěžejní v celém procesu tranzice. Nicméně nejde o jedinou praktikovanou variantu a existují i postupy, ve kterých je hormonální terapie předřazena real-life testu.⁷²

Cílem hormonální terapie je u MtF osob feminizace těla vlivem estrogenu a podáváním antiandrogenů, které blokují účinky mužských pohlavních hormonů přirozeně se vytvářejících v těle. Tím dochází k tělesným změnám typickým pro ženské pohlaví – nastává postupná redukce ochlupení a svalové hmoty, zvýšení hlasu nebo změna rozložení tuku v těle. Výsledkem bývá také rozvoj impotence a porucha ejakulace. Některé mužské pohlavní rysy jsou ale hormonální léčbou nezměnitelné, jde například o zvětšený ohryzek, větší velikost rukou a nohou nebo širší ramena. Naopak u FtM jedinců dochází vlivem podávaných androgenů k maskulinizaci těla. Nastávají tak četné změny, jako je zhrubění hlasu, zeslabení nebo úplné vymizení menstruačního cyklu, růst ochlupení včetně vousů, nebo naopak ústup vlasové linie.

⁷¹Fakultní nemocnice Plzeň. Péče o klienty s poruchami pohlavní identity. [online]. [cit. 2. 3. 2023]. <https://psych.fnplzen.cz/cs/node/6945>

⁷²Fifková, Weiss, Procházka, Jarolím, Veselý, Weiss, op. cit., str. 45, 46.

3.4. Operativní výkony

Posledním krokem procesu změny pohlaví jsou operativní zákroky, ke kterým lze přistoupit v případě splnění předchozích fází, kdy hormonální léčba pacienta musí trvat minimálně jeden rok. Dalšími podmínkami je pak například kontrolní psychologické, interní a endokrinologické vyšetření, plnoletost, svobodný a informovaný souhlas pacienta⁷³ a kladné stanovisko komise Ministerstva zdravotnictví⁷⁴. Naopak překážkou provedení operativních výkonů je kromě nesplnění zákonných podmínek také nedostatečná spolupráce pacienta, která by mohla ohrozit pooperační spolupráci, aktuální závislost na návykových látkách nebo psychotické onemocnění.⁷⁵

Podrobnosti operativních výkonů jsou pak upraveny v doporučeném postupu při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví transsexuálních pacientů vydaném MZ.⁷⁶ Tento předpis zejména charakterizuje jednotlivé zákroky směřující ke změně pohlaví, konkretizuje podmínky jejich provedení včetně absolutních a relativních kontraindikací⁷⁷, vymezuje možné nežádoucí účinky⁷⁸ a obsahuje také vzor informovaného souhlasu pacienta se zákroky.

Jde bezpochyby o nejkontroverznější a z hlediska pacienta nejrizikovější požadavek české právní úpravy změny pohlaví. Z 46 členských států Rady Evropy se Česká republika řadí mezi 13 států, jejichž právní řády stále vyžadují sterilizaci transsexuálů jako podmínku změny jejich pohlaví.⁷⁹ Tento požadavek neobsahuje žádný jiný právní řád členské země na západ od České republiky, která se tak s tímto požadavkem řadí po boku zemí jako je Srbsko, Lotyšsko, Černá Hora nebo Turecko.⁸⁰

⁷³ K problematice posouzení svobodně uděleného souhlasu více v kapitole 2.2. této práce.

⁷⁴ § 21 ZSZS.

⁷⁵ Fakultní nemocnice Brno. Standardy péče o klienty s poruchami pohlavní identity. [online]. [cit. 4. 3. 2023]. <https://www.fnbrno.cz/areal-bohunice/sexuologicke-oddeleni/standardy-pece-o-klienty-s-poruchami-pohlavni-identity/t5802>

⁷⁶ 8/2012/2 VěMZ ve znění účinném od 9. 10. 2012.

⁷⁷ Mezi absolutní překážky pak spadají zejména případy, kdy pacient trpí akutní fází psychotického onemocnění, nebo kdy zde jsou přítomny právní překážky jako například trvajících manželství/registrované partnerství. Jako relativní překážky je pak uvedena závislost na návykových látkách nebo recentní kriminální anamnéza.

⁷⁸ Mezi ty patří kromě obecných rizik spojených s chirurgickými zákroky také ztráta plodnosti nebo sexuální dysfunkce.

⁷⁹ Zpráva Rady Evropy o právním uznávání pohlaví v členských státech. [online]. [cit. 4. 3. 2023]. <https://www.coe.int/en/web/sogi/-/new-report-on-legal-gender-recognition-in-europe>

⁸⁰ https://tgeu.org/wp-content/uploads/2020/05/MapB_TGEU2020_PRINT-1.pdf

Kromě samotné problematiky souladu podmíněnosti změny pohlaví chirurgickým zákrokem se základními lidskými právy, která byla předmětem kapitoly 2.2. této práce, a obecných rizik vyplývajících z podstaty a povahy těchto chirurgických zákroků a potřebné anestezie, je důležité věnovat pozornost také následkům takovéto operace na duševní stav pacientů. Z obecného pohledu se totiž může zdát, že operativní zákroky povedou ke zlepšení duševního stavu transsexuálů, jelikož se jejichž tělo díky nim dostane do vizuálního souladu s tělem jejich psychického pohlaví. I pokud odhlédneme od skutečnosti, že povinná sterilizace žádný takovýto následek nepřináší, jelikož pohlavní orgány nejsou těmito operacemi dotčeny, ani vědecké studie se jednoznačně neshodují na zdravotním přínosu operací v oblasti mentálního zdraví. U transgender osob se totiž stále po operační změně pohlaví vyskytuje výrazně vyšší výskyt psychických onemocnění a sebevražedného chování než u běžné populace, kdy tato skutečnost je zřejmě zapříčiněna nedostatečnou kvalitou a dostupností psychiatrické péče po podstoupení chirurgické změny pohlaví.⁸¹

Je tedy otázkou, jaké reálné přínosy obligatorní chirurgický sterilizační zákrok transgender lidem přináší. Je spojen s nemalými zdravotními riziky, a to zejména v oblasti fyzického zdraví pacienta, ačkoliv zde v obecném měřítku neexistuje žádný podstatný pozitivní vliv na kvalitu jeho života.⁸²

3.5. Administrativní změna identity/pooperační období

Po provedení operačních zákroků se uplatní zákonná vyvratitelná domněnka, že změna pohlaví nastává v den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.⁸³ Tímto se osoba stává příslušníkem opačného pohlaví, což je také reflektováno v úředních dokladech. Ve lhůtě tří pracovních dnů ode dne provedení změny pohlaví je poskytovatel zdravotních služeb povinen zaslat zmíněné potvrzení matričnímu úřadu, který na základě něj provede záznam o změně pohlaví do knihy narození.⁸⁴ K samotné změně jména a příjmení je

⁸¹ Dhejne C, Lichtenstein P, Boman M, Johansson AL, Långström N, Landén M. Long-term follow-up of transsexual persons undergoing sex reassignment surgery: cohort study in Sweden. [online] 2011. [cit. 4. 3. 2023]. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3043071/>

⁸² Ačkoliv existuje studie švédského institutu Karolinska a univerzity Yale nacházející provázanost mezi operativní změnou pohlaví a zlepšením duševního zdraví, po jejím podrobení odborné debatě byly nalezeny značné metodologické pochybení, které vedly k znovuvyhodnocení získaných dat a k závěru, že zde neexistuje téměř žádný rozdíl v počtu psychiatrických pacientů nebo v počtu osob hospitalizovaných po pokusu o sebevraždu mezi transsexuály kteří podstoupili chirurgickou změnu pohlaví a těmi kteří jí nepodstoupili. https://segm.org/ajp_correction_2020#fig1

⁸³ § 29 odst. 1 OZ.

⁸⁴ § 17a MatrZ.

kromě potvrzení poskytovatele zdravotních služeb, jelikož změna na opačný rodový tvar je umožněna jen osobám, které podstoupily změnu pohlaví, třeba také žádosti fyzické osoby, jejíž jméno a příjmení má být změněno. Pokud tato žádost podána není, sám matriční úřad v knize narození provede změnu příjmení na opačný tvar. Jméno se však ponechává beze změny a o této skutečnosti je učiněno oznámení soudu.⁸⁵ Následně je matričním úřadem vydán také nový rodný list se změněnými údaji, včetně nového rodného čísla.

Změna rodného čísla je nezbytná z důvodu, že podle jeho struktury lze zjistit údaj o pohlaví jeho nositele. Jeho druhé dvojčíslí, vyjadřující měsíc narození, se totiž v případě žen zvyšuje o 50.⁸⁶ Po změně pohlaví je tak nutné u žen k druhému dvojčíslí číslo 50 přičíst, v případě mužů je pak potřeba z předchozí varianty rodného čísla hodnotu 50 odečíst. Změna rodného čísla se kromě případů změny pohlaví provádí také v případech osvojení nezletilé fyzické osoby.⁸⁷ Samotnou změnu, kterou se podle ZEvOb rozumí přidělení nového rodného čísla, provádí výdejové místo, kterým je u občanů České republiky matriční úřad.⁸⁸

Ačkoliv se změna pohlaví reflektuje v úředních dokumentech osoby, jejíž pohlaví bylo změněno, není tato změna promítnuta do rodných listů případných potomků. Ti v něm mají tedy vždy uvedeny osobní údaje o matce a otci ke dni narození dítěte. To je zapříčiněno zejména skutečností, že tiskopisy rodných listů, které vydává vyhláškou Ministerstvo vnitra⁸⁹, vždy u kolonky týkající se informací o rodičích dítěte obsahují názvy „matka“ a „otec“. To by se mělo změnit připravenou novelizací vyhlášky č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Připravená novela s plánovanou účinností od 1. července 2023 má totiž zavést nový tiskopis rodného listu, který by místo názvů „matka“ a „otec“ zavedl jednotné označení „rodič“.⁹⁰ Ačkoliv je tato změna namířena na zjednodušení evidence rodičů dítěte v případě stejnopohlavních párů, je možné, že změna nastane i ve prospěch rodičů, kteří si změnilí své pohlaví, a nebudou tak nadále evidováni pod označením svého předchozího pohlaví.

⁸⁵ § 72 odst. 5 MatrZ.

⁸⁶ § 13 ZEvOb.

⁸⁷ § 17 odst. 2 ZevOb.

⁸⁸ § 17 odst. 7 a § 14 odst. 1 písm. a) ZEvOb.

⁸⁹ § 96 písm. m) MatrZ.

⁹⁰ Návrh novelizace vyhlášky připravené Ministerstvem vnitra v systému VeKLEP. [online]. [cit. 5. 3. 2023]. <https://odok.cz/portal/veklep/material/ALBSCNVJ2E26/>

V důsledku změny pohlaví je také nutné vydat nový občanský průkaz, jelikož platnost toho stávajícího končí uplynutím 45 dnů ode dne změny pohlaví.⁹¹ Fyzická osoba musí podat žádost o vydání nového občanského průkazu do 15 dnů ode dne skončení jeho platnosti, tedy celkově do 60 dnů ode dne kdy nastala změna pohlaví.⁹² Nedodržení této lhůty je přestupkem, za který hrozí pokuta až do výše 15 000 Kč.⁹³

Kromě těchto administrativních následků v dokladech fyzické osoby má změna pohlaví vliv také na celkové postavení jednotlivce. Po změně pohlaví mu totiž náleží veškerá práva a povinnosti, která jsou spojena s daným pohlavím, zejména lze vstupovat do manželství s osobou opačného pohlaví, do kterého před změnou pohlaví vstoupit možné nebylo, jelikož by se jednalo o stejnopohlavní pár, který v České republice může uzavřít pouze registrované partnerství. Historicky byl jediným právním rozdílem mezi biologickými a transgender muži v oblasti branné povinnosti, kdy od základní vojenské služby, k jejímuž celkovému zrušení došlo k 1. 1. 2005, byly FtM osoby osvobozeny, jelikož byly ze zdravotních důvodů shledány jako trvale neschopné tuto povinnost vykonávat.⁹⁴

V jiných rovinách týkajících se osobního stavu, majetkových nebo osobních poměrů jedince ke změnám nedochází. Výjimku tvoří manželství nebo registrované partnerství, která ze zákona změnou pohlaví zanikají⁹⁵, pokud již nezanikly jako podmínka provedení chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví.⁹⁶ Úprava v občanském zákoníku tak pamatuje na případy, kdy by pacientem byly uvedeny nepravdivé údaje a ke změně pohlaví by došlo i přes překážku existujícího manželství nebo registrovaného partnerství nebo by byla změna pohlaví provedena v cizině. V takovýchto případech zanikají tyto svazky ex lege, kdy není možná ani transformace manželství na registrované partnerství a naopak.

Při zániku manželství se obdobně uplatní ustanovení upravující práva a povinnosti rozvedených manželů týkajících se společného dítěte a majetkových poměrů. Jak v případě rozvodu, tak zániku manželství ex lege je třeba vypořádat společné jmění manželů do 3 let od jeho zániku, popř. alespoň podat návrh na vypořádání rozhodnutím soudu, jinak se uplatní

⁹¹ § 34 odst. 2 písm. d) ZOP.

⁹² § 11 písm. b) ZOP.

⁹³ § 65 odst. 2 a odst. 4 písm. b) ZOP.

⁹⁴ Fífková, Weiss, Procházka, Jarolím, Veselý, Weiss, op. cit., str. 47

⁹⁵ § 29 odst. 2 OZ.

⁹⁶ § 21 odst. 2 písm. b) ZSZS.

nevyvratitelná právní domněnka jeho vypořádání.⁹⁷ Při zániku registrovaného partnerství se společné jmění nevypořádává, jelikož podle současné právní úpravy uzavřením registrovaného partnerství žádná obdoba SJM nevzniká. Stejně tak se v případě zániku manželství ex lege mohou uplatnit ustanovení o výživném na rozvedeného manžela⁹⁸ nebo ustanovení upravující bydlení po zániku manželství.⁹⁹ Nejvýznamnější otázkou je pak úprava péče o společné nezletilé dítě, o které může být soudem rozhodnuto i bez návrhu.¹⁰⁰

⁹⁷ § 741 OZ.

⁹⁸ § 760 an. OZ.

⁹⁹ § 766 an. OZ.

¹⁰⁰ Petrov, J., Výtisk, M., Beran, V. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 2. vydání (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2022

4. Problematika detranzice

Detranzice je pojem označující proces, kdy se osoba, která zahájila proces přeměny pohlaví rozhodne od něj odstoupit a navrátit své tělo v předešlý stav, tedy odstranit následky způsobené již podstoupenou léčbou.¹⁰¹ K detranzici může dojít v jakékoliv fázi změny pohlaví, ať už v průběhu hormonální léčby nebo až po podstoupení chirurgické změny pohlaví. Nejde však pouze o případy, kdy se osoba, která se dříve vnímala jako transgender přestane takto identifikovat a rozhodne se vrátit k původnímu pohlaví. K detranzici se může jedinec rozhodnout i z jiných důvodů nesouvisejících s jeho genderovou identitou, kdy může jít například o nepříznivý zdravotní stav, který neumožňuje dále pokračovat v tranzici. Důležité je zdůraznit, že genderové sebeurčení je natolik osobním a individuálním tématem, že případy, ve kterých se lidé rozhodnou ukončit proces změny svého pohlaví a zahájit detranzici, nijak nepopírají existenci a legitimitu trans identity u jiných osob.

Významným důvodem pro zahájení detranzice jsou také sociální faktory. Většina transgender osob, které se pro detranzici rozhodnou, tak činí z důvodu tlaku nebo nedostatku podpory ze strany společnosti, kdy se mohou cítit odsuzováni nebo diskriminováni, a pomocí detranzice tak mohou opět dosáhnout společenské konformity. Další skupinou důvodů, které mohou vést k rozhodnutí podstoupit detranzici, jsou zdravotní důvody. Změna pohlaví je zdravotně náročný proces, při kterém se může objevit spousta komplikací spojených již se samotnou hormonální terapií nebo chirurgickým zákrokem. Tyto komplikace, ať už v oblasti fyzického nebo duševního zdraví pacienta, mohou být natolik závažné, že se pacient rozhodne od tranzice upustit. Poslední skupinou jsou pak důvody spojené se samotnou genderovou identitou pacienta. Část transsexuálů se může cítit nespokojena se svou novou identitou, a ačkoliv je změna pohlaví procesem podmíněným psychologickými a sexuologickými vyšetřeními, mohou se vyskytnout případy, kdy si jedinec uvědomí, že by raději žil v souladu s pohlavím, které mu bylo přiřazeno při narození a transsexualita u něj byla stanovena chybně.¹⁰²

¹⁰¹ Heyer, Walt a Vítězslav Šťastný. *Odvrácená tvář transgenderu*. Praha: Klika, 2020, 157 stran. ISBN 978-80-7666-003-8, str. 125.

¹⁰² Jack L. Turban, Stephanie S. Loo, Anthony N. Almazan, Alex S. Keuroghlian. Factors Leading to “Detransition” Among Transgender and Gender Diverse People in the United States: A Mixed-Methods Analysis. *LGBT Health*; 2022. [online]. [cit. 9. 3. 2023]. <https://www.liebertpub.com/doi/full/10.1089/lgbt.2020.0437>

4.1. Sociologické aspekty detranzice

Informace o počtu osob, které se pro svou detranzici rozhodly nejsou dobře dostupné, a nelze tak přesně určit procentuální zastoupení transsexuálů, kteří k detranzici přistoupí. I přesto existují některé výzkumy, které se touto problematikou zabývaly. Jde například o studii publikovanou v roce 2022 v recenzovaném časopise „Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism“. Tato studie sledovala transgender osoby, které podstoupily gonadektomii, tedy chirurgické odstranění pohlavních žláz. Ze sledovaného počtu osob 0,6 % MtF osob a 0,3 % FtM osob litovalo svého rozhodnutí operativní změnu pohlaví podstoupit. Tato čísla ale mohou být značně podhodnocena, jelikož u 36 % sledovaných osob došlo ke ztrátě kontaktu při následném sledování.¹⁰³

V roce 2015 proběhla studie amerického národního centra pro transgenderovou rovnost, kde 27 715 dospělých transsexuálních respondentů odpovídalo na otázku, jestli někdy podstoupili, alespoň na určitou dobu, detranzici. 8 % respondentů uvedlo, že v určitém okamžiku svého života podstoupili detranzici, většina z těchto osob však pouze dočasně. Větší počet respondentů, kteří na otázku odpověděli kladně se objevil u transgender žen – 11 %, u transgender mužů se jednalo o 4 %. Jako hlavní důvody pro detranzici pak byl uváděn nátlak ze strany rodičů, obtížnost a složitost tranzice, míra obtěžování a diskriminace a potíže najít si zaměstnání.¹⁰⁴

Z výše uvedených dat je tak zřejmé, že jde o problematiku týkající se menšinového zastoupení transgender osob, ačkoliv nejde rozhodně o zanedbatelné číslo. I z tohoto důvodu je tak vhodné přemýšlet nad vhodností obligatorního chirurgického zákroku pro změnu pohlaví, jehož následky jsou nevratné a detranzicí je nelze zvrátit. Data pro Českou republiku jsou bohužel nedostupná a nelze situaci v České republice porovnat s daty jiných zemí. Je však nezbytné zdůraznit, že i zahraniční data mohou být velice nepřesná, jelikož samotný pojem detranzice je poměrně široký a spadá pod něj celá řada různých případů, které nelze snadno sledovat a vyvodit z nich absolutně přesná statistická data.

¹⁰³ Michael S Irwig, Detransition Among Transgender and Gender-Diverse People—An Increasing and Increasingly Complex Phenomenon, *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, Volume 107, Issue 10, říjen 2022. [online]. [cit. 5. 3. 2023]. <https://academic.oup.com/jcem/article/107/10/e4261/6604653>

¹⁰⁴ James SE, Herman JL, Rankin S, Keisling M, Mottet L, Anafi M. The Report of the 2015 U.S. Transgender Survey. Washington, DC: National Center for Transgender Equality; 2016. [online]. [cit. 5. 3. 2023]. <https://transequality.org/sites/default/files/docs/usts/USTS-Full-Report-Dec17.pdf>

4.2. Právní aspekty detranzice

Detranzice není v žádném státě samostatně právně upravena. Ani právní řády států s poměrně pokrokovou legislativou upravující změnu pohlaví neobsahují specifické normy upravující podmínky a postup detranzice.¹⁰⁵ Důvod pro absenci specifické právní úpravy je pak zřejmě její nadbytečnost. Pro určení postupu je důležité, v jaké fázi změny pohlaví se daná osoba právě nachází. Detranzice, ke které by došlo ještě před úřední změnou pohlaví, je spíše medicínskou otázkou než právní, jelikož proces změny pohlaví ještě žádné právní následky nevyvolal, a proto není nutné vytvářet zvláštní právní úpravu pro tyto případy. Avšak ani v případě tranzice poté, co by už došlo k právní změně pohlaví, není žádný důvod tuto otázku regulovat odlišně a bude se řídit stejnými právními normami jako standardní změna pohlaví.

Ačkoliv téměř zcela chybí zdroje, které by se detranzici podrobně věnovaly, je zřejmé, že v případě úplné detranzice po úřední změně pohlaví bude nutné opět splnit podmínky stanovené v OZ a ZSZS, jelikož ke změně pohlaví již došlo a návrat v předešlý stav je vnímán v podstatě jako nová tranzice a nová změna pohlaví. Pacient tak opět bude muset absolvovat diagnostická vyšetření u sexuologa, psychologa a ostatních lékařů za účelem jednoznačného prokázání poruchy sexuální identifikace¹⁰⁶ a schopnosti žít trvale jako osoba opačného pohlaví. Zároveň je také nezbytné opět získat kladné stanovisko odborné komise Ministerstva vnitra a prokázat zánik případného manželství nebo registrovaného partnerství, jak stanoví ZSZS. Je pak ale samozřejmé, že k chirurgickému zákroku, při kterém by se odstranila děloha či varlata již docházet nebude, jelikož tyto pohlavní orgány již odstraněny byly.

I když je počet osob procházejících detranzicí poměrně nízký a pohybuje se, jak již bylo výše zmíněno, maximálně v řádu jednotek procent, jedná se i tak o problematiku, kterou by měl mít zákonodárce na paměti při tvorbě norem regulujících proces změny pohlaví. Zejména je důležité věnovat pozornost případům, kdy k detranzici dochází až po úplné změně pohlaví, tedy

¹⁰⁵ Jedná se například o německý Transsexuellengesetz z roku 1980, norský Lov om endring av juridisk kjønn z roku 2016 nebo irský Gender recognition act z roku 2015, které stejně jako právní řády ostatních zemí neobsahují speciální právní úpravu pro detranzici.

¹⁰⁶ Podmínka stanovení poruchy sexuální identifikace, tedy trvalého nesouladu mezi psychickým a tělesným pohlavím pak bude zřejmě spatřovaná v nesouladu psychického pohlaví pacienta a jeho nově změněného pohlaví po proběhlé tranzici, tedy cílem bude vlastně zjistit, že dříve se u pacienta genderová dysforie nevyskytovala a porucha sexuální identifikace nastala až proběhlou tranzicí. Zároveň také může nastat situace, kdy k detranzici nedochází z vnitřního přesvědčení jedince, ale z důvodů sociálních. Takováto osoba je tak duševně spokojená s výsledkem tranzice a život v roli opačného pohlaví jí vyhovuje, z jiných vnějších důvodů se však rozhodne detranzici podstoupit. U této osoby tedy nelze diagnostikovat poruchu sexuální identifikace, a změna pohlaví by tak neměla být povolena.

po podstoupení operačního zákroku při současném znemožnění reprodukční funkce.¹⁰⁷ Z podstaty tohoto zákroku je zřejmé, že jeho následky jsou nevratné, jelikož dochází k odstranění dělohy u biologických žen a varlat u biologických mužů. Detranzice pak v těchto případech dokáže navrátit hormonální změny, které nastaly požíváním předepsaných léků upravujících hladinu ženských a mužských pohlavních hormonů v těle, a to jejich vysazením a nahrazením jinými¹⁰⁸, ztráta reprodukční funkce je ale nenavratitelná. Genderová dysforie je komplikovaným stavem, jehož diagnostika nebude nikdy bezchybná, zejména z důvodů nedostupnosti přímých diagnostických metod, jak bylo popsáno v kapitole 3.1. této práce. Pokud není možné bezpečně genderovou dysforii identifikovat a objevuje se zde určitá chybovost, je i z tohoto důvodu zarážející, že česká právní úprava nadále trvá na podmínce znemožnění reprodukční funkce, byť k upuštění od tohoto požadavku by měl stačit již samotný rozpor se základními lidskými právy zakotvenými českým ústavním pořádkem.

¹⁰⁷ § 21 odst. 1 ZSZS.

¹⁰⁸ I přes to existují ale určité hormonální změny, které vysazením hormonů a nasazením opačných zvrátit nelze. Jde zejména o růst vousů, který je možný zastavit jen pomocí estetických zákroků, zhrubění hlasu jako mužské pubertální změny nebo například rozšíření pánevní oblasti v případě MtF jedinců.

5. Vybraná zahraniční judikatura

Význam rozhodnutí mezinárodních a zahraničních soudů je pro český právní řád významný. Především jde o rozhodnutí těch soudů, které vznikly na základě některé z mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána a které jsou tak závazné a mohou mít pro Českou republiku přímý dopad.¹⁰⁹ Určitý přesah do národního práva mohou mít i zahraniční soudy jiných států, které ačkoliv nemají tu možnost přímo ovlivňovat tuzemskou právní úpravu dané problematiky a nelze jejich závěry na našem území nijak obecně vynucovat, mohou sloužit jako inspirace jak v oblasti soudnictví, tak také legislativy. Nicméně v oblasti transgender tematiky a podmínek úřední změny pohlaví je vliv rozhodnutí zahraničních národních soudů minimální. Stěžejní vliv má nepochybně ESLP, jelikož to byly právě jeho rozhodnutí, které zapříčinily změnu přístupu zákonodárných sborů a soudů jednotlivých členských států Rady Evropy. Národní soudy žádného státu pak tento přeshraniční vliv neměly a svým významem byly omezeny pouze na území svého domovského státu.

Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku je orgán, který zajišťuje plnění závazků přijatých smluvními státy EÚLP a jehož pravomoc se vztahuje na všechny případy týkající se interpretace a aplikace EÚLP. Rozsudky tohoto soudu jsou konečné a neexistuje proti nim žádný opravný prostředek, na základě kterého by mohlo dojít k přezkumu přijatých rozhodnutí. Význam ESLP tkví zejména v důležitosti předmětu jeho činnosti, kterým jsou samotná základní lidská práva jako stěžejní součást demokratické společnosti, ale také v závaznosti jeho rozsudků pro samotné smluvní státy. Ty v případě, že jsou stranou určitého řízení vedeného ESLP, jsou vázány přijatým rozhodnutím v této věci a mají povinnost se jím řídit.¹¹⁰ Dohled nad respektováním rozsudků ESLP ze strany smluvních států provádí Výbor ministrů, který je zřízen kapitolou IV Statutu Rady Evropy a je složen z ministrů zahraničních věcí každého členského státu.¹¹¹

Význam Soudního dvora Evropské unie je pak v otázkách transgender tematiky v porovnání s ESLP nižší. Předmětem činnosti SDEU je pouze zajištění dodržování práva Evropské unie a jeho shodného výkladu a aplikace v jednotlivých členských státech.¹¹² Jelikož

¹⁰⁹ Jde zejména o ESLP, který vznikl v roce 1959 za účelem přezkoumávání možných porušení Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, nebo také o Soudní dvůr Evropské unie dbající o dodržování práva Evropské unie.

¹¹⁰ Čl. 19, 32, 44 a 46 EÚLP.

¹¹¹ Čl. 14 Statutu Rady Evropy.

¹¹² Čl. 251 an. Smlouvy o fungování Evropské unie a Statut soudního dvora Evropské unie.

právo EU nijak neharmonizuje ani neunifikuje právní úpravu jednotlivých členských států týkající se přístupu, podmínek a následků změny pohlaví a ponechává přístup k těmto otázkám plně v gesci národních zákonodárců, nespádají tyto otázky do působnosti SDEU. Výjimkou jsou však případy, kdy mají tyto otázky přesah do oblastí, které již upraveny právem EU jsou. Jde tak zejména o otázky týkající se zásady rovného zacházení a zákazu diskriminace, jelikož pod úpravu zakazující diskriminaci na základě pohlaví spadá také zákaz diskriminace transgender osob z důvodu změny jejich pohlaví.

5.1. Vývoj judikatury Evropského soudu pro lidská práva

5.1.1. Rozhodovací praxe ESLP v průběhu 20. století

Od období svého vzniku v roce 1959 až do roku 1980 nebyla změna pohlaví a základní lidská práva transgender osob předmětem rozhodovací činnosti ESLP. Za posledních 20 let minulého tisíciletí se několik případů k ESLP sice dostalo, nicméně tato rozhodnutí lze jen stěží označit za přelomová. Pro toto období je typický poměrně silný konzervatismus a ESLP k žádné větší kritice právní úpravy jednotlivých členských států Rady Evropy nepřistupoval, jelikož neshledal, že by existoval jakýkoliv společný přístup napříč jednotlivými státy a věc stále vnímal do velké míry jako otázku národní úpravy, do které se z důvodu převažujícího obecného zájmu zdráhal zasáhnout. Až průběhu dalších let se tento přístup ESLP změnil a začal do národních úprav zasahovat i v transgender otázkách, avšak stále velmi umírněně a zdrženlivě.

5.1.1.1. Van Oosterwijck proti Belgii

Vůbec prvním případem týkajícím se transgender tematiky, který byl projednáván ESLP, byl případ Van Oosterwijck proti Belgii.¹¹³ Stěžovatelem byl v této věci transgender muž, tedy belgický státní příslušník zapsaný do matriky jako žena, který podstoupil hormonální léčbu a následně několik operací. Následně podal stěžovatel žádost o změnu svého pohlaví z ženského na mužské v matriční evidenci. Tato žádost byla příslušným orgánem zamítnuta, jelikož nebylo prokázáno, že by evidovaný údaj byl chybný. Stěžovatel se vzdal odvolání ke kasačnímu soudu a místo toho se obrátil na Evropskou komisi. Ta sice dospěla k závěru, že došlo k porušení práva na respektování soukromého a rodinného života a také práva uzavřít manželství, nicméně případ byl dále předložen ESLP. Ten se však odmítl zabývat meritem věci z důvodu toho, že nebylo stěžovatelem namítáno porušení EÚLP před belgickými soudy a také

¹¹³ Van Oosterwijck proti Belgii, č. stížnosti 7654/76 (ESLP 1980).

protože nebyl případ předložen belgickému kasačnímu soudu, tedy nebyly vyčerpány vnitrostátní prostředky ochrany. První transgender případ před ESLP tak skončil čistě z procesních důvodů, aniž by se soud jakkoliv vyjádřil k podstatě projednávané věci.

5.1.1.2. Rees proti Spojenému království

Poprvé se ESLP k transgender problematice meritorně vyjádřil ve svém rozsudku z roku 1986.¹¹⁴ Stěžovatel byl opět transgender mužem, který zprvu absolvoval hormonální léčbu a následně také operativní změnu pohlaví, na základě které lékařská zpráva uváděla, že je stěžovatel psychicky mužem. Stěžovatel si změnil své jméno, ale jeho žádost na změnu rodného listu byla zamítnuta. Z tohoto důvodu se obrátil na ESLP, jelikož v tomto jednání spatřoval porušení čl. 8 a čl. 12 EÚLP.

Článek 8 EÚLP měl být porušen tím, že Spojené království dostatečně nezajistilo respektování soukromého a rodinného života stěžovatele tím, že v jeho evidenci na matrice bylo nadále uváděno ženské pohlaví. Tato skutečnost pak měla dle stěžovatele omezovat jeho společenský život. Úřední záznam byl totiž v rozporu s pohlavím, které bylo zřejmé při pohledu na stěžovatele, a ten byl tak vystavován nepříjemným situacím a ponížení v interakcích, které vyžadovaly předložení jeho dokladu. ESLP pak při zjišťování, zda v tomto existuje pozitivní závazek státu zdůraznil, že zde musí existovat rovnováha mezi individuálním zájmem konkrétní osoby a obecného zájmu společnosti. Tehdejší úprava ve Spojeném království umožňovala každému změnit si libovolně své jméno, a to včetně preferované předpony (Mr., Mrs., Ms. nebo Miss.), i přes to se však právně na stěžovatele stále nahlíželo jako na ženu, zejména v otázkách manželství nebo důchodu. Z tohoto důvodu se dožadoval toho, aby v jeho matriční evidenci bylo uvedeno mužské pohlaví. Tohoto šlo dle tehdejší právní úpravy dosáhnout zápisem poznámky o změně, ta by však pouze ale informovala o skutečnosti, že stěžovatel je od doby jejího zápisu mužem. Z tohoto důvodu by tak nebyla dostatečnou ochranou soukromí stěžovatele, jelikož by stále bylo zjistitelné, že před jejím zápisem byl ženou. Proto se stěžovatel domáhal, aby tato změna a příslušná anotace byly utajeny. To by však vyžadovalo novou detailní právní úpravu, jelikož utajení provedené změny¹¹⁵ by mohlo zkreslovat důležité skutečnosti nezbytné např. pro dědické řízení, otázky rodinného práva nebo pojištění. ESLP tak dospěl k závěru, že v této otázce je třeba ponechat státu prostor a umožnit mu si takto

¹¹⁴ Rees proti Spojenému království, č. stížnosti 9532/81 (ESLP 1986).

¹¹⁵ Problémem bylo, že by se právní úprava musela vypořádat nejen s následky utajení změny údaje o pohlaví, ale také např. o osvojení nebo uzavření manželství.

komplikovanou otázku upravit dle vlastního uvážení. Porušení čl. 8 EÚLP tak nebylo shledáno a stát dle ESLP nenese žádnou pozitivní povinnost přetvořit svůj evidenční systém tak, aby reflektoval změněné údaje o jednotlivci od doby jeho narození.

Druhou částí argumentace bylo porušení čl. 12 EÚLP, tedy práva uzavřít manželství. Stěžovatel argumentoval tím, že je na něj právně stále nahlíženo jako na ženu, je mu upíráno jeho právo uzavřít manželství s jinou ženou, jelikož by se právně jednalo o stejnopohlavní manželství, které tehdejší právo Spojeného království neumožňovalo. Smyslem čl. 12 EÚLP je však podle soudu ochrana tradičního manželství uzavřeného mezi mužem a ženou a svazkům osob stejného pohlaví ochrana poskytována není. Významné v této otázce je, že i v případě, že by stěžovatel byl právem uznán za muže, nemohl by se ženou manželství uzavřít. Soudy ve Spojeném království totiž judikatorně dovodily, že pohlavím se pro účely uzavření manželství rozumí pohlaví zjištěné na základě chromozomálních, gonadálních a genitálních testů.¹¹⁶ Rodný list sice slouží jako důkaz o pohlaví snoubenců, může být ale vyvrácen v případě, že je předložen věrohodný důkaz opaku. Tedy i v případě, že by stěžovatel byl v rodném listu zapsán jako muž, stále by nemohl se ženou manželství uzavřít. Hormonální ani operativní léčba totiž nedokáže změnit biologické pohlaví jedince, jehož pohlaví zejména na chromozomální úrovni tak zůstává nezměněné. Doplňujícím argumentem soudu pak bylo, že samotný text čl. 12 odkazuje na vnitrostátní zákony, které dle rozsudku ESLP v případě Spojeného království ctí základ práva uzavřít manželství a neshledal zde žádný rozpor právní úpravy s čl. 12.

5.1.1.3. B. proti Francii

Prvním rozsudkem, ve kterém ESLP shledal porušení některého z článků EÚLP v kontextu změny pohlaví byl ve věci francouzského občana, který podstoupil hormonální léčbu a operativní změnu pohlaví v Maroku.¹¹⁷ Po těchto zákrocích se stěžovatelka navrátila zpět do Francie, kde si přála uzavřít manželství se svým přítelem. K tomuto však bylo potřeba, aby došlo ke změně pohlaví v jejím rodném listě, který ji stále definoval jako muže. Toto bylo francouzskými orgány zamítnuto s odůvodněním, že nesoulad nenastal v důsledku chybného zápisu při narození, ale z důvodu dobrovolného rozhodnutí stěžovatelky, které bylo uskutečněno bez toho, aby vyzkoušela jakýkoliv jiný způsob léčby.

¹¹⁶ Rozsudek High court of England and Wales ve věci Corbett v. Corbett.

¹¹⁷ B. proti Francii, č. stížnosti 13343/87 (ESLP 1992).

Stěžovatelka se tak obrátila až na ESLP, který dospěl k závěru, že byl porušen čl. 8 EÚLP, tedy právo na respektování soukromého a rodinného života na rozdíl od svého předchozího rozhodnutí ve věci Rees proti Spojenému království. Hlavním důvodem pro odlišné posouzení věci měl být fakt, že britské právo vnímá matriční evidenci jako registr zachycující historické skutečnosti, a dodatečné změny by tak její význam narušovaly. Oproti tomu francouzský právní řád je postaven na tom, že se rodný list osoby v průběhu jejího života aktualizuje a zachycuje aktuální stav.¹¹⁸ Neexistuje tedy tak právní překážka zápisu změny o pohlaví, jako tomu bylo v případě britského práva.

ESLP zároveň přihlédl ke skutečnosti, že stěžovatelce nebylo umožněno změnit si své jméno. Ke změně jména bylo potřeba rozhodnutí soudu, u kterého musel být prokázán legitimní zájem na této změně. Tehdejší rozhodovací praxe však byla taková, že transsexualita se jako legitimní zájem na změně nepovažovala a změna z mužské formy jména na ženskou a naopak nebyla umožňována. Tento fakt byl dalším rozdílem oproti stavu v Anglii a rozsudku ve věci Rees proti Spojenému království, kde byla změna jména umožněna bez jakýchkoliv překážek.

Z důvodů výše uvedených a s přihlédnutím k potížím, které evidence mužského pohlaví stěžovatelce přináší, rozhodl soud o tom, že došlo k porušení čl. 8 EÚLP, aniž by však uložil Francii jakákoliv opatření k zajištění nápravy. Stěžovatelce ale bylo přiznáno peněžité spravedlivé zadostiučinění.

5.1.2. Významné judikáty ESLP s ohledem na jednotlivé problematické aspekty právní úpravy změny pohlaví

V průběhu 21. století se přístup ESLP mění a na změnu pohlaví a s ní související otázky nahlíží stále více liberálněji. V současné době můžeme z pohledu judikatury ESLP a v ní vymezených lidskoprávních limitů právní úpravy transgender problematiky tuto otázku považovat za téměř vyřešenou. Předmětem řízení před ESLP byla již celá řada aspektů změny pohlaví, od samotných právních následků změny pohlaví, po změnu jména, požadavek zániku manželství nebo třeba povinnou sterilizaci. Přístup ESLP k výkladu Úmluvy je tak zřejmý a je teď na jednotlivých státech, aby toto reflektovaly ve svých národních právních řádech. Níže tak uvádím přehled stěžejních rozhodnutí ESLP pro jednotlivé aspekty změny pohlaví.

¹¹⁸ Viz čl. 79 upravující záznam o smrti nebo čl. 354 upravující záznam o adopci dítěte francouzského Code Civil.

5.1.2.1. Povinnost státu plně právně reflektovat změnu pohlaví včetně oblasti manželství

Za jeden z přelomových judikátů se dá považovat rozsudek ESLP z roku 2002, který znamenal značný posun v jeho rozhodovací praxi, kdy bylo rozhodnuto o porušení nejen článku 8 Úmluvy, ale také článku 12.¹¹⁹ Stěžovatelka byla občanem Spojeného království, která podstoupila operativní změnu pohlaví v roce 1990. Následně byla dle jejího tvrzení kolegy z práce sexuálně obtěžována. Soudní ochrana jí však byla odepřena, jelikož po právní stránce se na ní stále nahlíželo jako na muže. Následně čelila také diskriminaci při rozvázání pracovního poměru a působení na novém pracovišti. Rovněž jí bylo také britskými úřady sděleno, že se na ni nebude vztahovat důchodový věk žen, ale nárok na důchod jí vznikne až později. Kromě porušení článků 8 a 12 namítala stěžovatelka také porušení článků 13 a 14 Úmluvy, jejichž porušení však soudem shledáno nebylo.

V rámci namítaného porušení práva stěžovatelky na respektování jejího soukromého života se soud podstatně odchýlil od své předchozí judikatury, a to zejména z důvodu vývoje vnímání otázky práv transsexuálů. ESLP zdůraznil nezbytnost evolutivního přístupu k Úmluvě, který musí reflektovat aktuální společenské dění a názory. Ačkoliv nedošlo k žádnému významnému posunu v otázce příčin transsexuality, kdy touto nejasností ESLP částečně odůvodňoval svá předchozí zamítavá rozhodnutí, nastal významný posun ve společnosti. Většina členských států Rady Evropy včetně Spojeného království uznává transsexualitu jako zdravotní stav a umožňuje jeho jak hormonální, tak operativní léčbu. Zejména pak s ohledem na náročnost této léčby a potřebné odhodlání pacientů nelze dle soudu rozhodnutí změnit své pohlaví považovat za svévolné nebo neuvážené. Zároveň se soud také vymežil vůči svým závěrům v rozsudku ve věci Rees proti Spojenému království, kterým byla stížnost zamítnuta také z důvodu obav, že by změna registru narození mohla přinést značné komplikace, zejména v oblasti rodinného a dědického práva. Tyto obavy nyní soud označil za čistě obecné a teoretické, kdy jejich naplnění nebylo v současné době nijak identifikováno. Soud tak nyní dospěl k závěru, že nezbytná rovnováha mezi obecným zájmem společnosti a zájmem jednotlivce svědčí v současné době ve prospěch stěžovatelky, jejíž právo na soukromí nijak neohrožuje, díky nedávnému společenskému vývoji, veřejný zájem.

Přelomově také soud v nynější věci dospěl k závěru, že byl porušen rovněž čl. 12 Úmluvy. Odchýlil se tak od svého předchozího názoru, že právo uzavřít manželství náleží

¹¹⁹ Christine Goodwin proti Spojenému království, č. stížnosti 28957/95 (ESLP 2002).

biologickému muži a biologické ženě. Soud nyní dospěl k závěru, že právní úprava zohledňující pro účely uzavření manželství pouze pohlaví přiřazené dítěti při narození a nereflektující genderovou dysforii a podstoupenou změnu pohlaví, zasahuje samotnou podstatu práva na uzavření manželství. Překvapivě tak ESLP radikálně změnil svůj pohled na věc, i přestože v době rozhodnutí byl počet států, které umožňovaly transsexuálům uzavřít manželství v souladu s jejich nově uznaným pohlavím, menšinový.

5.1.2.2. Obligatorní zánik manželství při změně pohlaví

Ačkoliv ESLP v předešle zmíněném rozsudku změnil svůj názor ohledně možnosti transgender osob uzavírat manželství, stále nebyla vyjasněna otázka podmínky ukončení manželství pro změnu pohlaví. Pokud mají transsexuálové právo podle čl. 12 Úmluvy vstupovat do manželství, dávalo by také smysl, aby tento článek zajišťoval a chránil také jejich právo v tomto manželství, uzavřeném před podstoupením tranzice, setrvat. Tato otázka byla předmětem řízení zahájeno na základě stížnosti 2 manželů, z níž jeden se rozhodl změnit své pohlaví.¹²⁰ Britská právní úprava, stejně jako ta česká, vyžadovala, aby bylo dříve uzavřené manželství rozvedeno. S tím nesouhlasil ani jeden ze stěžovatelů, kteří si přáli v manželství nadále setrvat. ESLP nicméně stížnosti ani zčásti nevyhověl. Neshledal totiž, že by podmínka ukončení manželství byla v rozporu s jakýmkoliv článkem Úmluvy. Právní řád Spojeného království totiž rozlišuje mezi manželstvím osob opačného pohlaví a „civil partnership“, který uzavírají osoby stejného pohlaví. Stěžovatelům pak nic nebrání v pokračování jejich vztahu a následném uzavření „civil partnership“. Dle soudu bylo dosaženo spravedlivé rovnováhy mezi veřejným zájmem na zachování manželství jako svazku muže a ženy a zájmem jednotlivce, když anglická obdoba českého registrovaného partnerství nabízí obdobná práva jako manželství.

Detailněji pak byla tato problematika rozebrána v rozhodnutí ze dne 16. července 2014, tedy o 8 let později, aniž by však soud významně změnil svůj názor na věc.¹²¹ Stížnost podala MtF transgender občanka Finska, která namítala, že podmínka rozvodu manželství se svou manželkou nebo souhlas s jeho přeměnou na registrované partnerství pro právní uznání jejího ženského pohlaví je v rozporu s čl. 8, 12 a 14 Úmluvy.

¹²⁰ Parry proti Spojenému království, č. stížnosti 42971/05 (ESLP 2006).

¹²¹ Hämäläinen proti Finsku, č. stížnosti 37359/09 (ESLP 2014).

V rámci práva na soukromí a rodinný život dospěl soud k závěru, že finská úprava vyžadující zánik manželství nebo jeho přeměnu na registrované partnerství s ním není v rozporu. Stěžovatelce není kladena žádná právní překážka ke změně svého pohlaví, když může být její manželství se souhlasem manželky přeměněno ex lege na registrované partnerství a v případě nesouhlasu může požádat o rozvod manželství. Ani požadavek na souhlas manžela/manželky s přeměnou manželství na registrované partnerství neshledal ESLP rozporným s čl. 8, jelikož jsou tímto přímo dotčena jeho práva a souhlas s touto změnou je tak na místě. Dle soudu nebude mít přeměna téměř žádný vliv na právní postavení stěžovatelky ani na vztah k její dceři, jelikož rodičovská práva a povinnosti touto změnou nebudou vůbec dotčeny. V této věci tak ESLP neshledal porušení čl. 8, jelikož zde existuje alternativní právní svazek pro stejnopohlavní páry, který zaručí obdobná práva a povinnosti jako manželství.

ESLP pak neshledal žádné nové okolnosti případu, které by bylo nutné zkoumat z hlediska článků 12 a 14. Podstatou věci byly v podstatě důsledky rozhodnutí stěžovatelky změnit své pohlaví na její stávající manželství, které již byly přezkoumány optikou čl. 8 a soud neshledal důvod se touto otázkou zabývat samostatně v rámci čl. 12. Dle soudu nemohlo dojít ani k porušení čl. 14, jelikož z žádného ustanovení Úmluvy ani ve spojení s jinými nevyplývá povinnost státu umožnit stejnopohlavním párům zůstat v manželství.

Otázkou však je, jak by soud rozhodl v případě, kdy by právní řád daného státu institut registrovaného partnerství neupravoval. Podmínka rozvodu manželství by pak měla mnohem závažnější a intenzivnější důsledky pro osobní sféru jednotlivce, ať už v oblasti manželských práv a povinností, tak také péče o případné společné dítě a je možné, že by takováto právní úprava byla shledána jako rozporná s právem na respektování soukromého a rodinného života nebo právem uzavřít manželství.

K tomuto rozhodnutí bylo připojeno také disentní stanovisko soudců Sajó, Keller a Lemmens, kteří vnímali rozhodnutí jako nesprávné hned ze 3 různých aspektů. Prvním z nich byl samotný přístup soudu v posouzení stížnosti. Soud totiž při projednání stížnosti analyzoval problematiku optikou pozitivního závazku dotčeného státu. V případě pozitivního závazku pak soud přiznává státům větší míru pro jejich uvážení, než je tomu v případě závazku negativního, tedy závazku do osobní sféry jednotlivce nezasahovat. Soudci měli za to, že rozhodnutí státních orgánů nevydat stěžovatelce průkaz totožnosti s novým údajem o pohlaví by mělo být vnímáno

jako potenciální porušení negativního závazku, jelikož nejsou potřeba k tomuto žádné zásadní kroky a rozhodnutím nejsou vyvolány ani žádné významné ekonomické nebo sociální důsledky.

Dále disentující soudci nesouhlasili s argumentací senátu nejednotným postojem členských států Rady Evropy a neexistujícím společným přístupem k transgender problematice. Rovněž také poukázali na rozsudek ve věci Goodwin, ve kterém bylo výslovně konstatováno, že absence společné právní úpravy neznamena, že by neexistoval společenský trend směřující k pozitivnějšímu přijímání transsexuálů a méně striktnímu přístupu k právnímu uznávání jejich pohlaví.

Třetím argumentem byl nesouhlas s většinovým názorem, že stěžovatelka měla na výběr mezi zachováním svého manželství a právním uznáním svého ženského pohlaví. Soudci v disentním stanovisku zdůraznili problematičnost stavění dvou lidských práv oproti sobě. Ať by se stěžovatelka rozhodla jakkoliv, vždy by bylo porušeno buď její právo na ochranu rodinného života, nebo právo na ochranu soukromého života.

5.1.2.3. Podmínka sterilizace

Dalším významným rozhodnutím, které ovlivnilo právní úpravu změny pohlaví ve státech Rady Evropy, resp. by jí ovlivnit mělo, pokud by státy jako Česká republika dostály svým závazkům, je rozsudek z roku 2017, ve kterém se ESLP zabýval obhajitelností podmínek prokázání změny vzhledu nevratné povahy a existence poruchy genderové identity pro umožnění změny pohlaví.¹²² Stížnost byla podána třemi MtF občany Francie, kteří si přáli ve své dospělosti změnit své pohlaví na ženské a za tímto účely podali žádost příslušným orgánům veřejné moci. Tato žádost byla u všech stěžovatelů zamítnuta. Právní řád Francie totiž vyžadoval, že k povolení úřední změny pohlaví je nezbytné, aby žadatel prokázal, že došlo ke změně jeho vzhledu takovým způsobem, který je nevratné povahy¹²³, a zároveň aby byla prokázána porucha jeho genderové identity.¹²⁴

¹²² A. P., Garçon a Nicot proti Francii, č. stížností 79885/12, 52471/13 a 52596/13 (ESLP 2017)

¹²³ Tato podmínka pak v praxi znamenala, že k povolení žádosti o změnu pohlaví byla vyžadována sterilizace.

¹²⁴ Ještě před vynesením rozsudku došlo v roce 2016 k novelizaci francouzského Code Civil, na základě které již nebyla změna pohlaví podmiňována léčbou, sterilizací či jakýmkoliv jiným chirurgickým zákrokem. Soud se ale řídil právním stavem relevantním pro skutkový stav projednávaných případů a proběhlá novelizace teda z hlediska rozhodnutí nebyla relevantní.

V rámci stížností bylo namítáno porušení čl. 8 Úmluvy hned z několika důvodů, kterými byla povinnost podrobit se vyšetření lékařem, podmínka nevratné změny vzhledu a také podmínka existence genderové dysforie. Stěžejní otázkou pak byla obhajitelnost podmínky nevratné změny vzhledu, resp. požadovaná sterilizace, která přímo zasahuje do tělesné integrity osob a jejich práva na sexuální identitu, tudíž prostor státu pro uvážení je velmi omezený. V době vynesení rozsudku stále nepanovala mezi členskými státy Rady Evropy shoda, jak by se mělo k podmínkám změny pohlaví přistupovat, nicméně zde byl sílící trend od podmínky sterilizace upouštět. Jak bylo v rozsudku zmíněno, v roce 2016 změnu pohlaví vůbec neumožňovalo 7 členských států, 22 vyžadovalo sterilizaci a 18 států umožňovalo změnu pohlaví bez ní. Silným argumentem pak byla ale skutečnost, že v průběhu posledních 7 let došlo ke zrušení podmínky sterilizace v jedenácti právních řádech členských států, včetně samotné Francie. Zároveň vzal soud do úvahy také stanoviska a doporučení řady orgánů existujících v rámci Rady Evropy a OSN, které upuštění od vyžadované sterilizace silně doporučovaly.

Soud se nad rámec stížností zabýval kromě práva na soukromí také právem na tělesnou integritu jednotlivce, která je chráněna čl. 3 Úmluvy. Ne všechny osoby si přejí podstoupit požadované zákroky a jejich souhlas dle ESLP nelze považovat za svobodně udělený. Pokud by totiž dotyčná osoba souhlas neudělila, nebylo by jí umožněné změnit své úřední pohlaví, tedy by bylo omezeno její právo na genderovou identitu a osobní rozvoj, které jsou součástí práva na soukromí garantovaného článkem 8 Úmluvy. Osoba si tak vždy musí vybrat, zda dojde k omezení jejího práva na soukromí v případě, kdy se rozhodne nepodrobit se nucené sterilizaci, a nedojde tak ke změně jejího pohlaví, nebo zda dojde k narušení jejího práva na tělesnou integritu v případě, kdy sterilizační zákrok podstoupí proti svému vnitřnímu přesvědčení a vůli. Ačkoliv se jedná o rozsudek z roku 2017, který jasně konstatoval nepřipustnost nucené sterilizace transgender osob, je tento stále součástí českého právního řádu a české orgány zákonodárné ani soudní moci stále nezjednaly potřebnou nápravu.

V dalších aspektech pak ale stížnostem vyhověno nebylo. ESLP se vyjádřil, že požadavek diagnózy genderové dysforie není v rozporu se základními lidskými právy. Nemá totiž přímý vliv na tělesnou integritu osob, zároveň jde o podmínku vyžadovanou naprostou většinou členských států Rady Evropy a není zde ani jednoznačný postoj lidskoprávních organizací jako v případě sterilizace. Soud také akcentoval význam této podmínky, která má chránit jednotlivce před tím, aby se bez adekvátního důvodu dožadovaly změny svého pohlaví, která má významný dopad na jejich život. Zároveň zde byl na rozdíl od požadavku sterilizace upřednostněn veřejný

zájem na právní jistotě, nezczitelnosti osobního stavu a spolehlivosti matričních záznamů, jelikož právě tato podmínka zajišťuje, že informace o osobním stavu budou relativně stabilní a nebude docházet k neuváživým změnám. Soud tak neshledal porušení článku 8 Úmluvy a konstatoval, že podmínka prokázání diagnózy poruchy genderové identity se pohybuje v limitech prostoru státu pro uvážení.

K porušení článku 8 Úmluvy pak dle soudu nedošlo ani v případě nařízeného lékařského vyšetření ze strany znalce. Stěžovatel se totiž rozhodl podstoupit změnu pohlaví v zahraničí a následně před francouzskými orgány tvrdil, že tímto splnit všechny vyžadované podmínky pro změnu pohlaví. Cílem lékařského vyšetření pak mělo být prokázání správnosti tohoto tvrzení. Soud se proto rozhodl nezasahovat do procesu dokazování před vnitrostátními soudy, jelikož dospěl k závěrů, že rozhodnutí jmenovat znalce nebylo svévolné a bylo řádně odůvodněné nedostatečností důkazů předložených stěžovatelem.

5.1.2.4. Možnost změny jména až po podstoupení chirurgické změny pohlaví

V roce 2018 rozhodoval ESLP o otázce, zda je s právem na respektování soukromého života slučitelná právní úprava, která umožňuje změnu jména na formu opačného pohlaví až po podstoupení chirurgické změny pohlaví.¹²⁵ Stěžovatelkou byla MtF transgender žena, která zahájila proces změny svého pohlaví v roce 1999 hormonální léčbou a následně jí byla v roce 2001 schválená chirurgická změna jejího pohlaví. Následně požádala o změnu svého jména na ženskou formu, jelikož ve společnosti již vystupovala jako žena a mužské jméno v dokladech vyvolávalo trapné a ponižující situace. Italská právní úprava však umožňovala změnu jména z mužského na ženské a naopak pouze v případě provedené chirurgické změny pohlaví¹²⁶. Jelikož však stěžovatelka požádala o tuto změnu v době čekání na operaci, byla její žádost zamítnuta a ke změně jejího jména došlo až 2,5 roků poté, kdy bylo vydáno potvrzení o provedené chirurgické změně pohlaví. Na rozdíl od rozsudku popsaného v předchozí kapitole nechtěla stěžovatelka v této věci brojit proti nutnosti podstoupit chirurgickou změnu pohlaví, kterou podstoupit chtěla, ale předmětem řízení bylo podmínění změny jména právě tímto zákrokem.

¹²⁵ S. V. proti Itálii, č. stížnosti 55216/08 (ESLP 2018).

¹²⁶ Stejná právní úprava je v současné době účinná v České republice, srov. § 72 odst. 5 písm. b) Matričního zákona ve spojení s § 29 odst. 1 OZ.

Stěžovatelka tak namítala, že výše popsaným postupem došlo k porušení jejího práva na soukromí chráněného čl. 8 Úmluvy, jehož součástí je také právo na svobodu určení genderové identity. Ačkoliv mají státy obecně poměrně široký prostor pro uvážení v oblasti právní úpravy týkající se změny jména, jelikož zde vystupuje silný veřejný zájem zejména na přesné identifikaci osob a vedení důvěryhodné evidence obyvatelstva, dostává se zde tento zájem do střetu s právem jednotlivce na jeho genderové sebeurčení, který tento prostor pro uvážení značně zužuje.

ESLP pak došel k závěru, že k porušení práva na soukromí stěžovatelky došlo. Italské orgány veřejné moci své zamítavé rozhodnutí o žádosti o změnu jména postavily zcela na formálních argumentech, aniž by jakýmkoliv způsobem reflektovaly skutečnost, že stěžovatelka již dlouho dobu žila v ženské roli, vypadala jako žena a společností byla jako žena také vnímána. Soud pak neshledal žádný veřejný zájem na zamítnutí stěžovatelčiny žádosti o změnu jména a rozhodl o porušení čl. 8 Úmluvy. Stěžovatelka totiž byla bez žádného důvodu 2,5 roku nucena ztotožňovat se svým mužským jménem, což jí vystavovalo velké zranitelnosti, ponížení a strachu. Soudem bylo také odkázáno na doporučení CM/Rec(2010)5 Výboru ministrů Rady Evropy k členským státům týkající se prostředků k boji proti diskriminaci na základě sexuální orientace a genderové identity přijaté dne 31. března 2010, ve kterém se členským státům doporučuje přijmout takovou právní úpravu, která umožňuje změnu jména a pohlaví v dokladech jednotlivce dostupnou, rychlou a transparentní cestou.

Jedná se tak již o druhé rozhodnutí ESLP, které stále nebylo reflektováno v české právní úpravě. Český právní řád nutí transgender osoby k hormonální terapii a real-life testu, při kterém musí ve společnosti vystupovat zcela jako osoby svého psychického pohlaví, aniž by jim umožnila takto ve společnosti vystupovat i svým jménem. Je sice pravda, že český právní řád umožňuje změnu jména a příjmení na neutrální tvar po zahájení procesu tranzice¹²⁷, je však otázkou, zda by tato právní úprava byla shledána ESLP dostatečnou.

5.1.2.5. Genderová identita intersexuálních osob

V jednom ze svých posledních rozhodnutí týkajících se transgender tematiky se ESLP zabýval právem na uznání genderové identity intersexuálních osob.¹²⁸ Stížnost byla podána stěžovatelem, v jehož rodném listě je uvedeno mužské pohlaví, ačkoliv jej dle jeho názoru nelze

¹²⁷ § 72 odst. 5 písm. a) Matričního zákona.

¹²⁸ Y. proti Francii, č. stížnosti 76888/17 (ESLP, 2023).

klasifikovat ani jako muže, ani jako ženu. U stěžovatele totiž nedošlo v prenatalním vývoji k diferenciaci pohlaví a při jeho narození nebylo možné jednoznačně určit jeho pohlaví. Vzhledem k tomu, že se jeho tělo narodilo bez varlat nebo vaječníků, nedošlo k feminizaci ani maskulinizaci v období dospívání, jelikož organismus stěžovatele není schopen bez těchto orgánů produkovat pohlavní hormony.

Vzhled stěžovatele spíše vypovídal o tom, že je ženou a při setkání s neznámými lidmi jej také jako ženu prvotně vnímali. Z důvodu testosteronové léčby diagnostikované osteoporózy došlo k určité maskulinizaci vzhledu stěžovatele, když mu narostly vousy a změnil se mu hlas. Určité rysy ženského vzhledu mu však stále zůstaly a i jeho vnější genitálie byly nadále nejednoznačného vzhledu. Z lékařských zpráv byl potvrzen intersexuální stav stěžovatele, který ačkoliv je na chromozomální úrovni mužem, nevykazuje sekundární pohlavní znaky ani jednoho pohlaví a rovněž vzhled a funkčnost jeho zevních pohlavních orgánů jednoznačně svědčí o intersexualitě. Jako intersexuál se stěžovatel identifikuje nejen na fyziologické úrovni, ale také svým vnitřním psychickým vnímáním, kdy o sobě stěžovatel nikdy ve svém životě neuvažoval ani jako o muži, ani jako o ženě.

Stěžovatel se tak před vnitrostátními orgány domáhal, aby údaj o pohlaví v jeho rodném listě byl nahrazen slovy „intersex“ nebo „neutrální pohlaví“. Žádosti stěžovatele bylo zpočátku vyhověno, když soud neshledal žádnou překážku vnitrostátního práva, která by změně bránila. Francouzský právní řád ani praxe nijak neupravují případ stěžovatele, jehož pohlaví nejenže nešlo určit v době narození, ale ani nikdy v průběhu jeho života. Soud se také vypořádal s překážkou veřejného pořádku tak, že mimořádnost a vzácnost situace stěžovatele nijak nevyvrací koncept binarity pohlaví. Z toho důvodu soud nenařídil zápis slova „intersex“, jelikož to by mohlo implikovat uznání třetího pohlaví a nařídil zápis slov „neutrální pohlaví“, které mají pouze poskytnout údaj o tom, že stěžovatele nelze zařadit ani k jednomu ze dvou pohlaví.

Odvolacím soudem bylo toto rozhodnutí zrušeno s odůvodněním, že je stěžovatel mužského vzhledu, uzavřel manželství a má dítě, a proto by změna údaje o pohlaví byla v rozporu s jeho fyzickým vzhledem a společenským chováním. Zároveň francouzský právní řád nepředpokládá, že by mohl být zapsán jiný údaj než „muž“ nebo „žena“ a vyhovění žádosti stěžovatele by přesahovalo možný výklad právní normy a nahrazovalo by činnost zákonodárce. Skutkové okolnosti případu ale odvolací soud nevyvracel a poznamenal, že u stěžovatele

nepochybně stále nelze jednoznačně určit jeho pohlaví. Jelikož byl kasační soud stejného názoru jako soud odvolací, obrátil se stěžovatel na ESLP se svou stížností, ve které namítal porušení čl. 8 Úmluvy.

Základní otázkou v tomto případě tedy bylo posoudit, jaké důsledky a jaký dopad má přiřazení ženského nebo mužského pohlaví osobě, která biologicky nespadá do ani jedné z těchto kategorií, na právo na ochranu soukromí zaručeného Úmluvou. Soud zejména vyzdvihl jistou kontroverznost tohoto tématu, které může ve společnosti vyvolat velké debaty, a proto by i z tohoto důvodu měly o této otázce rozhodovat místní orgány, jelikož ty mají k postoji společnosti blíže než mezinárodní soud. Zároveň v době rozhodnutí soudu nepanuje ve státech Rady Evropy konsenzus a naprostá většina členských států umožňuje v rodném listě nebo identifikačních dokladech zapsat pouze ženské nebo mužské pohlaví. Tyto skutečnosti pak dávají Francii stejně jako ostatním státům širší prostor pro uvážení a možnosti pro zásah ze strany ESLP jsou nižší. Prostor pro uvážení státu rozšiřuje také fakt, že byla otázka možnosti zápisu neutrálního pohlaví soudem posouzena jako pozitivní závazek státu, kterým má zaručit respektování práva na soukromý život, nikoliv jako negativní závazek do tohoto práva nezasahovat. V případě negativního závazku by totiž musela být splněna také podmínka nezbytnosti tohoto zásahu v demokratické společnosti, která by prostor pro uvážení značně snižovala.

ESLP stejně jako vnitrostátní soudy nepochybně respektoval intersexuální identitu stěžovatele, stejně jako skutečnost, že mu nesoulad skutečného a právního stavu způsobuje utrpení a úzkost. Vymezil se ale proti argumentaci francouzských soudů, kterou odůvodňovaly své zamítavé rozhodnutí fyzickým vzhledem stěžovatele, který dle jejich názoru žije v mužské roli. Dle ESLP soudy upřednostnily společenský vzhled před biologickou skutečností stěžovatele. Otázku osobní pohlavní identity nelze redukovat na to, jak osoba vypadá na ulici pro ostatní lidi. Navíc vnitrostátní soudy zcela ignorovaly, že stěžovateli bylo mužské pohlaví přiřazeno a byl takto společensky identifikován a tím také vystaven značnému tlaku vyhovět společenským stereotypům a „předstírat, že je muž“. Jeho fyzický mužský vzhled také nebyl výsledek jeho vnitřního přesvědčení o své pohlavní identitě, ale reakce na vysoce hormonální léky s testosteronem.

I přes výše uvedené ESLP ale přijal argumentaci vnitrostátních soudů veřejným zájmem zejména na stálosti osobního stavu a potřebě zachovat jeho konzistentnost. Vyhovění žádosti

stěžovatele by pak mělo značné důsledky pro právní řád Francie, který je založen na binaritě pohlaví a bylo by třeba jej v této oblasti značně reformovat. Z tohoto důvodu se ESLP rozhodl být v této věci zdrženlivý a stížnosti nevyhovět.

Jedno ze dvou disentních stanovisek, které dle mého názoru řeší projednávaný případ mnohem vhodněji, bylo sepsáno soudkyní Kateřinou Šimáčkovou. Ani francouzské soudy, ani ESLP nezpochybňovaly skutkový stav projednávané věci, tedy že stěžovatel doopravdy nespadá pod ani jedno ze dvou pohlaví a jeho tělo nemá ani ženské ani mužské pohlavní znaky, a z tohoto důvodu není možné stěžovatelovo pohlaví určit. I přes to nebylo ale stěžovateli vyhověno, a to na základě odůvodnění, že to zkrátka zákon neumožňuje. Zároveň byla ve stanovisku také akcentována ojedinělost této otázky, kdy odpověď na ni nemá být obecným řešením přístupu k nebinárním osobám, ale má pouze odpovědět na otázku, zda má stát respektovat biologickou realitu a psychický stav konkrétní osoby, která není mužem ani ženou. Rovněž zde byl vyjádřen nesouhlas s posouzením projednávané otázky jako pozitivního závazku státu, kdy otázka měla být naopak posouzena jako negativní závazek státu zdržet se od zasahování do soukromí jednotlivce tím, že bude trvat na tom, aby jeho doklady obsahovaly informaci o ženském nebo mužském pohlaví, když ani jedna z možností nereflektuje reálný stav ani právo na sebeurčení.

5.2. Judikatura Soudního dvora Evropské unie

Z hlediska rozhodovací činnosti SDEU není otázka změny pohlaví stěžejním tématem, kterým by se instituce Evropské unie zabývaly. Otázka lidských práv je zde totiž v podstatě sekundárního charakteru, kdy se jí právo EU v čele Listinou základních práv Evropské unie věnuje zejména ve spojení s jinými právy zaručenými právním řádem EU. Z tohoto důvodu nemá a ani nemůže mít judikatura SDEU velký význam v otázkách transsexuality, i přes to je zde však několik judikátů, které se dopadům změny pohlaví věnují a mohly minimálně v historii sloužit jako hodnotový základ pro jednotlivé členské státy. Výjimkou je pak poslední z uvedených případů ve věci Ariana Mirzarafie-Ahi, který svým rozsahem a významem značně převyšuje vše uvedené. Je však teprve v počáteční fázi řízení a není tak zřejmé, jak se k němu SDEU postaví a jaké bude konečné rozhodnutí.

5.2.1. P. proti S. a Cornwall County Council

Velmi významný případ týkající se zásady rovnosti a zákazu diskriminace transsexuálů byl řešen Soudním dvorem Evropské unie v rámci řízení o předběžné otázce ohledně výkladu směrnice Rady č. 76/207/EHS ze dne 9. února 1976 o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky (dále jen jako „**Směrnice**“).¹²⁹ Účastníkem tohoto řízení byla P., transgender žena, která se obrátila na britský soud poté, co obdržela výpověď ze svého zaměstnání. P. informovala svého zaměstnavatele o tom, že se chystá změnit své pohlaví, kdy tento proces započal real-life testem a následovaly drobné chirurgické operace. V tomto období jí byla zaměstnavatelem dána výpověď, kterou P. považovala za projev diskriminace na základě jejího pohlaví.

Vnitrostátní soud Spojeného království dospěl sice k závěru, že s P. byl pracovní poměr ukončen z důvodu změny jejího pohlaví, nedokázal však vyřešit otázku, zda tato skutečnost byla projevem diskriminace na základě pohlaví. Tehdejší vnitrostátní právní úprava totiž neposkytovala transgender osobám téměř žádnou ochranu a soud na základě britského Sex Discrimination Act dospěl k závěru, že s P. bylo zacházeno stejným způsobem, jakým by s ní bylo zacházeno v případě, kdy by byla transgender mužem. Podle zmíněného zákona se tak o diskriminaci na základě pohlaví jednat nemohlo, jelikož důvodem výpovědi bylo rozhodnutí změnit své pohlaví a samotné pohlaví zaměstnance v tomto nemělo žádný význam. Nicméně měl soud pochybnosti o tom, zda rozsah Směrnice není širší než rozsah zákona a neposkytuje v rámci zákazu diskriminace na základě pohlaví ochranu i transsexuálům. Z tohoto důvodu se soud obrátil na SDEU s 2 předběžnými otázkami, a to konkrétně zda je porušením Směrnice propuštění transgender zaměstnance z důvodu změny jeho pohlaví a zda článek 3 Směrnice a zde vyjádřený zákaz diskriminace na základě pohlaví zahrnuje také zákaz diskriminace z důvodu transsexuality. SDEU k tomuto poznamenal, že článek 3 Směrnice se týká rovného přístupu k zaměstnání, otázka propouštění je upravena v čl. 5, který je tak pro tento případ více přílehlavý.

SDEU v tomto řízení vyzdvihl významnost práva na rovného zacházení jako základního lidského práva a judikoval, že zákaz diskriminace na základě pohlaví nezahrnuje pouze zajištění rovného zacházení s muži a ženami. Smyslem a účelem čl. 5, stejně jako článku 3 Směrnice, je

¹²⁹ P. proti S. a Cornwall County Council, sp. zn. C-13/19 (SDEU, 1996).

zajistit, že nebude nikdo diskriminován ani z důvodu, že si přeje své pohlaví změnit nebo tak již učinil. Pokud byla tedy P. propuštěna ze svého zaměstnání z důvodu své tranzice, bylo s ní zacházeno méně příznivě než s jinými osobami mužského pohlaví, kteří se však pro změnu svého pohlaví nerozhodli, což je v rozporu s čl. 5 Směrnice. Tímto rozhodnutím tak byla ochrana transgender osob významně rozšířena v oblasti rovného zacházení, jelikož jejich diskriminace z důvodu sexuální identity začala být považována za rozpornou s právem Evropských společenství.

5.2.2. Richards proti Secretary of State for Work and Pensions

Kromě zákazu diskriminace v pracovněprávních vztazích se SDEU zabýval také zásadou rovnosti v oblasti sociálního zabezpečení.¹³⁰ Předmětem řízení byla předběžná otázka soudu Spojeného království týkající se výkladu článků 4 a 7 směrnice Rady 79/7/EHS ze dne 19. prosince 1978 o postupném zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti sociálního zabezpečení (dále jen „Směrnice“). Tyto články pak zakotvovaly zákaz diskriminace na základě pohlaví, pokud jde o dávky sociálního zabezpečení. Zároveň však Směrnice umožňovala členským státům vyloučit z její působnosti odlišné stanovení důchodového věku pro muže a ženy.

Předběžná otázka byla podána v řízení zahájeném na návrh žalobkyně paní S. M. Richards, transgender ženy, která podstoupila chirurgickou změnu pohlaví. Po tomto zákroku požádala žalovanou stranu o přiznání starobního důchodu ke dni jejích 60. narozenin, což byl stanovený důchodový věk pro ženy narozené v témže roce jako žalobkyně. Důchodový věk pro muže byl však stanoven odlišně, a to konkrétně na hranici 65 let. Její žádost byla zamítnuta, rovněž jako odvolání proti tomuto zamítavému rozhodnutí. Odvolací orgán byl toho názoru, že se Směrnice na projednávanou věc nevztahuje a rovněž konstatoval, že k diskriminaci žalobkyně nedošlo, jelikož s ní nebylo zacházeno méně příznivě než s ostatními muži, kteří se pro chirurgickou změnu svého pohlaví nerozhodli a shodně s nimi je její důchodový věk 65 let. Aby mohl soud o návrhu žalobkyně rozhodnout, podal předběžnou otázku k SDEU, zda Směrnice zakazuje nepřiznání starobního důchodu osobě mladší 65 let, která změnila své pohlaví z mužského na ženské, ačkoliv pokud by byla právně považována za ženu, měla by nárok na tento důchod již ve věku 60 let.

¹³⁰ Richards proti Secretary of State for Work and Pensions, sp. zn. C-423/04 (SDEU, 2006).

Ve shodě s rozhodnutím ve věci P. proti S. a Cornwall County Council SDEU potvrdil, že zákaz diskriminace není omezen pouze na nerovné zacházení vyplývající z příslušnosti k mužskému či ženskému pohlaví, ale také z důvodu změny pohlaví dotčené osoby. Z tohoto důvodu je neslučitelné s právem Společenství, aby jakýkoliv členský stát stanovil odlišné podmínky v oblasti sociálního zabezpečení pro biologické ženy a transgender ženy. Odlišný postup není obhajitelný ani použitím čl. 7 Směrnice, jelikož daná výjimka musí být vykládána striktně a v souladu s cíli, které Směrnice sleduje.

5.2.3. Případ Arian Mirzarafie-Ahi

V nedávné době byla k SDEU podaná předběžná otázka rumunským soudem ve věci britského a rumunského transgender občana Arian Mirzarafie-Ahi, který v souladu s právním řádem Spojeného království ještě v době, kdy bylo součástí Evropské unie, změnil své pohlaví z ženského na mužské.¹³¹ Arian Mirzarafie-Ahi vystupoval rovněž v řízení před Evropským soudem pro lidská práva pod označením první stěžovatel.¹³² Předmětem jeho stížnosti byla situace, kdy se obrátil na příslušný soud s žádostí o změnu jména a údaje o pohlaví z ženského na mužské, včetně souvisejících změn jako je vydání nového rodného listu a osobního číselného kódu. Stěžovatel se této změny domáhal bez nutnosti podstoupit chirurgickou přeměnu pohlaví, ale jeho žádost byla prvostupňovým soudem, stejně jako všemi ostatními soudy, zamítnuta.

V mezidobí se stěžovatel přestěhoval do Spojeného království, kde si změnil své křestní jméno na mužské, získal řidičský průkaz s uvedením mužského pohlaví a následně v roce 2020 také osvědčení o uznání jeho mužské genderové identity, které ale nemůže sloužit jako prostředek pro jeho identifikaci v úředním styku. Hlavní důvodem stížnosti byly způsobené útrapy, které jsou stěžovateli způsobovány nesouladem mezi mužskými údaji v dokladech vydanými orgány veřejné moci Spojeného království a ženskými údaji v jeho rumunských dokladech. V souladu s dřívější judikaturou¹³³ bylo stížnosti vyhověno a bylo konstatováno porušení čl. 8 EÚLP.

Ačkoliv postup rumunských orgánů ESLP jasně označil za rozporný s Úmluvou, nedošlo v postavení stěžovatele k žádné změně. Stěžovatel se po skončení řízení před ESLP domáhal,

¹³¹Společná tisková zpráva Accept, ILGA-Europe a TGEU. [online]. [cit. 31. 3. 2023]. <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2023/03/Press-release-accept-ILGAEurope-TGEU.pdf>

¹³² X a Y proti Rumunsku, č. stížností 2145/16 a 20607/16 (ESLP, 2021).

¹³³ Zejména jde o rozsudek ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii, č. stížností 79885/12, 52471/13 a 52596/13 (ESLP 2017).

aby Rumunsko uznalo jeho nové jméno a pohlaví získané ve Spojeném království. Rumunsko však nadále vyžaduje, aby stěžovatel vyhověl jejich vnitrostátní právní úpravě změny pohlaví a odmítá uznat jeho novou genderovou identitu získanou ve Spojeném království. V tomto stěžovatel spatřuje porušení práva EU s odůvodněním, že jeho dvojí totožnost v Rumunsku a Spojeném království narušuje jeho garantovanou svobodu pohybu a další práva občanů EU, jako je svoboda usazovací nebo právo volit. Výstupem Spojeného království z EU totiž stěžovatel ztratil možnost užívat práv občana EU na základě svého britského pasu. Nyní je k tomuto nucen využívat své rumunské doklady, které však nereflktují jeho identitu ani vzhled, čímž je vystavován diskriminaci a ponížení.

Rumunský soud tak při řešení otázky uznání stěžovatelovy nové identity získané ve Spojeném království dospěl k závěru, že je potřeba vznést předběžnou otázku k SDEU. Žádné bližší informace k tomuto případu zatím nejsou a nelze si tak učinit ani přibližný názor na možné řešení ze strany SDEU. Jelikož se jedná o první takovýto případ a rovněž také z důvodu, že proces změny pohlaví ani jeho důsledky nejsou právem EU harmonizovány, nelze rozhodnutí SDEU jakkoliv předjímat. Bezpochyby však půjde o zásadní rozhodnutí v této věci s potenciálem mít vliv na jednotlivé členské státy a jejich právní řády.

6. Přístup české judikatury k transgender problematice

Judikatura českých soudů není v oblasti změny pohlaví a transsexuality příliš propracovaná a existuje pouze pár rozhodnutí, které se této problematice věnují. I tyto pak ale nejsou ničím revoluční a žádnou změnu nepřinesly, na rozdíl od zmíněných rozhodnutí ESLP, u kterého lze vidět určitou progresi v přístupu k otázkám transsexuality. U českých soudů však doposud k žádné změně nedošlo, a ačkoliv jsou zde některá rozhodnutí, která si pozornost zaslouží, žádné z nich svým významem nepřesahovalo věc, které se řízení týkalo a jeho účastníky.

6.1. Odpovědnost zdravotnických zařízení za nesprávnou diagnózu transsexuality

Jedním z prvních transgender případů řešených českými soudy byl případ Diany Polyakové, žalobkyně, která podala žalobu na čtveřici nemocnic v důsledku toho, že jí byla ještě jako muži diagnostikována transsexualita. V reakci na tuto diagnózu podstoupila několik lékařských zákroků a nechala si změnit své úřední pohlaví. Po určitém čase se u ní však objevily silné psychické problémy včetně deprese, které pramenily ze skutečnosti, že nebyla spokojená se svým ženským tělem a zjistila, že transsexuálem ve skutečnosti není a diagnóza tak byla chybná. Vymáhaným nárokem žalobkyně pak bylo zaplacení bolestného, náhrady za ztížení společenského uplatnění a náhrady za ztrátu výdělků.

Případ se dostal až k Nejvyššímu soudu pod sp. zn. 25 Cdo 561/2020 v důsledku dovolání podaného žalobkyní. Prvostupňovým rozhodnutím byla žaloba zamítnuta v celém rozsahu, a to z důvodu úspěšně uplatněné námitky promlčení žalovaného nároku. Toto rozhodnutí bylo zčásti odvolacím soudem zrušeno a věc byla Obvodnímu soudu pro Prahu 7 vrácena k dalšímu řízení, kdy se Městský soud v Praze se závěrem o promlčení nároků neztotožnil vyjma části týkající se nároku na náhradu za ztrátu výdělků, kde bylo rozhodnutí soudu prvního stupně potvrzeno. Právě tento potvrzující výrok odvolacího soudu byl napadnut žalobkyní dovoláním, kterému Nejvyšší soud vyhověl, výrok zrušil a věc vrátil soudu k dalšímu řízení. Řízení tak probíhá znovu od prvního stupně a pravomocné meritorní rozhodnutí stále nebylo vydáno.

V případě je nepochybné, že diagnóza nebyla stanovená správně a namísto transsexuality trpí žalobkyně smíšenou poruchou osobnosti. Celý případ pak stojí na posouzení otázky, zda došlo ve věci k pochybení lékařů, za které by byly odpovědné žalované zdravotnické zařízení.

Jak bylo ale popsáno ve třetí kapitole této práce, je diagnostika transsexuality velice náročným procesem, ve kterém nelze využít objektivní vyšetřovací metody, ale je nutné se spolehnout zejména na osobní rozhovor s pacientem a informace z něj získané. Z tohoto důvodu tak nebude vůbec jednoduché posoudit míru odpovědnosti lékařů za špatně provedenou diagnostiku, jelikož ta je provedená v podstatě výlučně na základě dobrovolně a svobodně poskytnutých informací ze strany pacienta s omezeným prostorem lékaře pro jejich zhodnocení z hlediska správnosti, úplnosti a věrohodnosti, s výjimkou případů zjevných excesů u pacientů, u kterých lze transsexualitu vyloučit bez velkých obtíží.

V případě že se v řízení soud dostane k posouzení samotné otázky odpovědnosti žalovaných za chybnou diagnózu a případ neskončí před touto fází (jako tomu bylo před zrušujícími rozhodnutími nadřízených soudů v otázce promlčení nároků), měl by být ve věci mimořádně obezřetný, jelikož rozhodnutí může mít velký dopad pro budoucí postup lékařů v obdobných případech, kteří by mohli být podezřívavější a podrobovat své pacienty neúměrně náročnému diagnostickému procesu za účelem vyloučení své odpovědnosti za chybný výsledek.

6.2. Podmínka znemožnění reprodukční funkce, umožnění neutrálního pohlaví

Bezpochyby nejvýznamnějším případem řešeným českými vrcholnými soudy týkající se zákonných podmínek pro změnu pohlaví a jejich souladu se základními lidskými právy je poměrně nedávné řízení, které se vedlo před Nejvyšším správním soudem na základě podané kasační stížnosti proti rozhodnutí Městského soudu v Praze vydaného ve věci žaloby proti nezákonnému zásahu, pokynu či donucení správního orgánu.¹³⁴ Podstatou tohoto řízení byla žaloba podaná proti Ministerstvu vnitra, který měl dle žalobních tvrzení zasáhnout do veřejných subjektivních práv žalobce tím, že nezahájil řízení o změně jeho rodného čísla na tvar, ze kterého by nebylo zjistitelné jeho pohlaví, případně do tvaru ženského. Žalobce se totiž necítí být ani jedním z pohlaví, avšak blíže se identifikuje s pohlavím ženským. Nutno podotknout, že se však nejedná o stav, ve kterém by nebylo možné určit pohlaví žalobce. Žalobce je biologickým mužem bez jakýkoliv fyziologických odchylek, nespokojenost s mužským pohlavím pramení z příčin čistě psychického charakteru.

¹³⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. května 2019, sp. zn. 2 As 199/2018.

Žalobce zejména tvrdí, že odmítnutí provedení změny jeho rodného čísla, resp. nezahájení řízení v této věci, bez doložení lékařské zprávy o dokončení změny pohlaví, je nezákonným zásahem z důvodu porušení čl. 3, 8 a 14 EÚLP a také čl. 7 odst. 1 a čl. 31 Listiny. NSS se v rozsahové většině svého rozhodnutí věnoval kromě konceptu pohlaví také možnosti judikatorního dialogu s ESLP. Je nepochybné, že tak jako mohou obecné soudy vstupovat do určité formy dialogu s Ústavním soudem, mohou takto učinit i ve vztahu k ESLP. Nicméně podstata tohoto dialogu by vždy měla spočívat na skutkových odlišnostech daného případu, v důsledku kterých nelze respektovat předchozí rozhodnutí. V České republice nemá judikatura precedenční závaznost a tato možnost dialogu je typická pro oblast kontinentálního práva. NSS ani Městský soud však ve svém rozhodnutí neakcentovaly skutkové zvláštnosti případu žalobce, pro které by nebylo možné rozhodnout obdobným způsobem jako ESLP ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii, č. stížností 79885/12, 52471/13 a 52596/13. Místo toho bylo rozhodnutí vystavěno na tvrzené překvapivosti rozsudku ve věci Garçon, která má pramenit zejména z odlišného stanoviska k tomuto rozsudku, nejednotě členských států Rady Evropy v otázce nucené sterilizace za účelem změny pohlaví a také z hodnotové povahy řešené otázky, ve které je typická odlišnost jednotlivých členských států. Významně se soudy snažily poukázat na skutečnost, že závěry v rozsudku Garçon nejsou odrazem celospolečenské shody a z tohoto důvodu je tak nelze obecně přijímat, zvláště pak v české společnosti, která v této otázce zastává převážně konzervativní postoj.

Za problematické považuji v tomto rozhodnutí už jeho samotné vystavění z velké části na tom, jak danou otázku vnímá česká společnost bez toho, aby byl závěr o převažujícím názoru české společnosti podložen jakýmkoliv relevantním zdrojem a nejen subjektivním vnímáním soudců rozhodujících v dané věci, zvláště pokud se jedná o stěžejní pilíř odůvodnění. Kromě tohoto ale také společenský názor, v takové podobě, v jaké jej prezentoval NSS, nevyklučoval vyhovění návrhu žalobce. Soud totiž tento obecný názor popsal jako přísně lpící na binaritě pohlaví člověka a „danosti“ pohlaví přiřazeného při narození dítěte, zároveň však sám připustil, že: *„lidé jsou ochotni připustit toliko „přeskok“ z jednoho z binárních pohlaví do druhého, ne však zvláštní, neobvyklé varianty jako subjektivní pociťování bezpohlavnosti nebo nějakého jiného (třetího, čtvrtého...) pohlaví či pohlavní nejednoznačnost“*. Přesně ale umožnění „přeskoku“ do druhého pohlaví požadoval žalobce jako alternativu ke změně rodného čísla na neutrální formu. Zřejmě tak NSS shledal, že existuje převažující společenský názor a zájem nejen na binaritě pohlaví, ale i na odstraňování pohlavních orgánů transgender osob a jejich sterilizaci. Pak měl být ale tento závěr řádně odůvodněn tak, aby rozhodnutí nepůsobilo

dojmem, že se soud pouze snažil odůvodnit svůj na počátku zformovaný názor bez jakékoliv vůle jej změnit v reakci na zjištěné skutečnosti.

Zároveň i tvrzená překvapivost zmíněného rozhodnutí ESLP je chybná. Obsah tohoto rozhodnutí byl výsledkem vývoje několikaletého argumentačního střetu a byl jeho přirozeným důsledkem. O tomto svědčí nejen předcházející judikatura ESLP, ale také ta rozhodnutí, která rozsudku ve věci *Garçon* následovala.¹³⁵ Zbytek tvrzení Nejvyššího správního soudu je velmi nedostatečně odargumentován, a spočívá tak spíše v pouhé deklaraci nesouhlasu se závěry ESLP, aniž by tento byl přesvědčivě odůvodněn.

Řízení však pokračovalo před Ústavním soudem v důsledku podané ústavní stížnosti žalobcem, spojené s návrhem na zrušení § 29 odst. 1 OZ, § 21 odst. 1 ZSZS a § 13 odst. 3 zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel ve slovech „u žen zvýšené o 50“. Návrh byl zaslán rovněž vládě k vyjádření, která se obsahově v podstatě shodovala s názorem správních soudů, nicméně zde vyjádřila, že změna pohlaví je chápána medicínsky jako změna vnějších pohlavních znaků člověka, nikoli jako právní uznání genderové identity jednotlivce.¹³⁶ Toto vyjádření však ale není pravdivé. Jak bylo vysvětleno dříve v této práci, konkrétně v kapitole 2.3.3 věnující se zákonné úpravě v OZ, Ministerstvo zdravotnictví netrvá na remodelaci a přeměně zevních pohlavních orgánů. K úřední změně pohlaví postačuje podle zavedené praxe „pouze“ znemožnění reprodukční funkce a vnější pohlavní znaky mohou zůstat nedotčeny. Změna pohlaví tak není chápána jako změna vnějších pohlavních znaků člověka, jelikož k té ne vždy dochází.

Nicméně v bodě 21 disentančního stanoviska Kateřiny Šimáčkové je vyjádření vlády popsáno v souladu se zavedenou výkladovou praxí tak, jak jsem ji nyní přiblížil, tedy že ke změně pohlaví stačí odstranění dělohy nebo odstranění varlat a zákon zásah do vnějších pohlavních znaků člověka nevyžaduje. Pravděpodobně tak Ústavní soud necitoval vyjádření vlády správně a vycházel z mylného předpokladu o nutnosti zásahu do sféry zevních pohlavních orgánů. Toto nepochopení samotného základu procesu změny pohlaví a nastavených zákonných podmínek pak ale do velké míry zpochybňuje samotné rozhodnutí

¹³⁵ Jedná se například o rozsudek ve věci X proti Bývalé jugoslávské republice Makedonii, č. stížnosti 29683/16 (ESLP, 2019), X a Y proti Rumunsku, č. stížností 2145/16 a 20607/16 (ESLP, 2021) nebo S. V. proti Itálii, č. stížnosti 55216/08 (ESLP, 2018).

¹³⁶ Bod 13 nálezu Ústavního soudu ze dne 9. listopadu 2021, sp. zn. Pl. ÚS 2/20.

Ústavní soud se ve věci překvapivě nezaměřil na zkoumání § 29 odst. 1 OZ a nastavených podmínek pro změnu pohlaví, zejména tedy obligatorní znemožnění reprodukční funkce. Předmětné ustanovení totiž upravuje změnu pohlaví, kterou se rozumí změna z mužského pohlaví na ženské a naopak. Stěžovatel se však necítil být ani mužem ani ženou. Z tohoto důvodu pak nespadá jeho případ dle názoru Ústavního soudu do věcné působnosti této normy a Ústavní soud se tak nastavenými podmínkami detailně nezabýval, jelikož i případné zrušení tohoto ustanovení by na právní situaci stěžovatele, který nežádal o změnu pohlaví, nýbrž pouze o změnu rodného čísla, nemohlo nic změnit. I pokud by bylo stěžovateli vyhověno a z jeho rodného čísla by nebyl seznatelný údaj o pohlaví, stále by bylo jeho mužské pohlaví evidováno např. v občanském průkazu, cestovním pasu a podobně. Možnost zavedení třetí neutrální formy pohlaví byla Ústavním soudem shledána z důvodu ochrany veřejného zájmu jako nepřípustná, avšak absolutně opomenul zabývat se tím, že stěžovatel nežádal pouze o neutralizaci formy svého rodného čísla. Jako alternativa bylo žádáno o uvedení jeho ženské formy. Ústavní soud v řízení vycházel z absolutně mylných východisek a zcela se vyhnul posuzování alternativy změny pohlaví na ženské. Naopak se věnoval posuzování ústavnosti § 13 odst. 3 ZEO, jehož v dané věci ani použito nebylo.¹³⁷

Většinová část nálezu se tak věnovala právě zákonu o evidenci obyvatel a rodnému číslu. Ústavní soud podrobně rozebral potřebu existence veřejné evidence o pohlaví jednotlivců, která má význam ve velkém množství případů¹³⁸, na druhou stranu evidence subjektivního vnímání své vlastní pohlavní identity žádný rozumný důvod nemá a pro stát a jeho orgány je tato informace irelevantní.¹³⁹ Tato veřejnoprávní evidence pohlaví jako objektivní informace není

¹³⁷ Srov. disentní stanovisko Kateřiny Šimáčkové k tomuto nálezu.

¹³⁸ Například se jedná o zařazení do ženských věznic, prohlídky podle trestního řádu, které mají být vykonávány osobou stejného pohlaví nebo již samotný koncept manželství jako svazku muže a ženy. Ve všech těchto případech je subjektivní vnímání pohlavní identity daného jedince bezvýznamné, jelikož je rozhodujícím faktorem pohlaví, které bylo přiřazeno při narození dítě, popřípadě pohlaví změněné postupem upraveným OZ a ZSZS.

¹³⁹ Ačkoliv je potřeba v současné době evidovat pohlaví jednotlivců z hlediska objektivního zřejmá, Ústavní soud se v nálezu s tímto vypořádal zcela nedostatečně. Odstranění varlat nebo dělohy samo o sobě není způsobilým kritériem pro rozlišení pohlaví jedince, a je tak zarážející, proč se na něj klade tak velký důraz. Jednou z podmínek přeměny pohlaví je také prokázání schopnosti jedince žít svůj život trvale v opačné roli než té, ve které žil doposud, tedy v roli svého skutečného vnitřního přesvědčení o své pohlavní identitě. Ačkoliv toto nemá vliv například na situace uzavírání manželství, jelikož úřední pohlaví jednotlivce stále změněno nebylo, i tak jsou tito lidé povinni vystupovat ve společnosti jako osoby pohlaví opačného tomu, které je evidováno státem pro účely výkonu veřejné moci. Skutečností, na základě které se tato společenská role dostane do souladu s veřejnoprávními evidencemi, je pak právě chirurgický zákrok, při kterém dojde k znemožnění reprodukční funkce, a to i přes to, že z ochoty osoby podstoupit takovouto operaci nelze usuzovat její ženské či mužské pohlaví. Ne všechny transgender osoby totiž chtějí tento zákrok podstoupit, zároveň si lze představit i jiné stavy odlišné od genderové dysforie, ze kterých může pramenit ochota takovýto zákrok podstoupit.

ani rozporná s čl. 7 odst. 1 Listiny zaručující nedotknutelnost osoby a jejího soukromí. Každý má právo se identifikovat a prezentovat v souladu se svým vlastním vnitřním přesvědčením, do kterého veřejná moc nezasahuje. Na druhou stranu toto právo nebrání státu evidovat a využívat informace o osobě objektivního charakteru nezohledňující toto její vnitřní přesvědčení. Opačný přístup se projevuje například u národnosti, o které v souladu s čl. 3 odst. 2 může každý svobodně rozhodovat a stát toto subjektivní přesvědčení respektuje. Ústavní soud tak návrh jako nedůvodný zamítl, avšak s disentními stanovisky 7 soudců Ústavního soudu, tedy téměř polovinou z celkového počtu 15 soudců. Původní návrh soudkyně zpravodajky Kateřiny Šimáčkové totiž navrhoval zrušení § 29 odst. 1 OZ. Pro přijetí tohoto rozhodnutí bylo celkem 8 soudců, avšak pro zrušení zákona je na základě § 13 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, potřebná kvalifikovaná většina 9 soudců. Výše popsané rozhodnutí tak bylo přijato tzv. kvalifikovanou menšinou, jelikož z rozhodovací praxe Ústavního soudu platí, že pokud nebyla získána potřebná kvalifikovaná většina pro zrušení právního předpisu, byl návrh na zrušení právního předpisu zamítnut, ačkoliv se jedná v podstatě o menšinové rozhodnutí.

Osoba, která podala ústavní stížnost, s ní může také spojit návrh na zrušení právního předpisu či jeho části, pokud jejich uplatněním nastala skutečnost, která je předmětem ústavní stížnosti.¹⁴⁰ To je stěžejním ustanovením, které omezuje rozsah tohoto návrhu a zároveň také pravomoc Ústavního soudu. Ten se v tomto případě omezil pouze na přezkum zákona o evidenci obyvatel, jelikož stěžovatel nežádal o změnu pohlaví, nýbrž pouze o změnu rodného čísla, proto v jeho situaci dle názoru Ústavního soudu nebylo použito ustanovení OZ ani ZSZS. Podstatou řízení ale bylo posouzení, zda stěžovatel naplnil podmínky § 17 odst. 2 písm. d) zákona o evidenci obyvatel, tedy zda u něj došlo ke změně pohlaví. Pro posouzení této otázky jsou ale správní orgány, stejně jako soudy, vázány § 29 OZ, který upravuje právě otázku toho, kdy a za jakých podmínek ke změně pohlaví dojde. V průběhu řízení tudíž musel být předmětný paragraf občanského zákoníku použit, a stěžovatel tak byl aktivně legitimován k podání návrhu na jeho zrušení a kvalifikovaná menšina Ústavního soudu si o tomto učinila nesprávný závěr.

Je škoda, že se Ústavní soud odmítl předmětnou otázkou v plném rozsahu zabývat. Je však možné, že se v brzké době k Ústavnímu soudu dostane případ obdobný, ve kterém bude meritorně posouzena i ústavnost § 29 odst. 1 OZ. V reakci na personální změny mezi soudci Ústavního soudu je také možné, že bude zaujato jiné stanovisko k věci a potřebná většina 9

¹⁴⁰ § 74 ZÚS.

soudců ke zrušení právního předpisu bude získána. Druhou možností pak je, že Ústavní soud bude předběhnut Parlamentem, který sebere politickou odvahu a přijme potřebné novelizace relevantních právních předpisů.

Závěr

Cílem této práce bylo objasnit právní úpravu regulující postavení transgender osob. Jedná se totiž o téma, které je nejen v poslední době velmi aktuální a které bylo, je a pravděpodobně ještě dlouhou dobu bude předmětem velkých diskusí. Tyto společenské diskuse pak v evropském prostředí často vedly k tomu, že se právní úprava evropských států postupně liberalizovala a právo na soukromí, tělesnou integritu a důstojnost transgender osob bylo předřazeno nepochopitelnému veřejnému zájmu na sterilizaci těchto osob. Ačkoliv jde o významný pokrok na půdě Rady Evropy, je zde celá řada dalších otázek a problémů, kterým budou národní i mezinárodní soudy postupně čelit. Jedná se zejména o zásah do práva na rodinu požadavkem na ukončení manželství či registrovaného partnerství v případě, že se jeden z manželů nebo partnerů rozhodne pro změnu svého pohlaví. Dále jde pak o postavení intersexuálních osob, jejichž pohlavní znaky zcela chybí, a medicínsky tak nespádají do definice ani jednoho z pohlaví. Zrovna tato problematika je velmi upozadována a tyto osoby jsou nuceny přistoupit k jedné ze dvou možností, kdy často ani jedna z nich pro ně není uspokojivá ani důstojná, jelikož ani jedna z nich intersexuálním osobám neumožňuje žít život v souladu s jejich biologickou skutečností, tedy jako ani muž, ani jako žena. Těmito možnostmi je zkrátka smířit se s pohlavím, které bylo těmto osobám při narození, nebo se rozhodnout pro změnu svého pohlaví na opačné. V žádném případě není umožněné této extrémně minoritní skupině osob vystoupit z tradičního konceptu binarity pohlaví.

S genderovou dysforií a transsexualismem pak nepochybně také souvisí stav, kdy osoba vykazuje pohlavní znaky jednoho či druhého pohlaví a biologicky se tak bez jakýchkoliv pochybností jedná o muže či ženu, nicméně psychicky se tato osoba neztotožňuje ani s mužským ani ženským pohlavím. Tyto osoby jsou často označovány jako „transgender“ nebo „intersexuálové“, kdy ani jedno označení dle mého názoru není dostatečné přiléhavé. Nicméně se jedná o otázku, která je spíše předmětem psychologického zkoumání a právně není vůbec reflektována, proto jsem se rozhodl jí v této práci nevěnovat pozornost, jelikož přesahuje rozsah zkoumaného tématu. Nepochybně se však jedná o téma, kterému bude ESLP spolu s národními soudy čelit.

Bude zajímavé sledovat, jakým směrem se v nejbližší době bude ubírat rozhodovací praxe soudů ve výše popsaných tématech a zda bude do určité míry kopírovat vývoj přístupu k povinné sterilizaci, u které po několika rozhodnutích ESLP nastal obrat ve prospěch

důstojného zacházení s transgender osobami. Osobně jsem toho názoru, že k dalšímu významného posunu v následujících několika letech nedojde a pro tuto dobu jsme narazili na hranici vnímání rovnováhy mezi veřejnými zájmy a zájmy jednotlivců, kteří se ve výše popsaných situacích nacházejí.

Česká právní úprava je pak oproti většině států Rady Evropy značně pozadu. Stále nebyla přijatá potřebná novelizace občanského zákoníku a zákona o specifických zdravotních službách, ačkoliv ESLP již několikrát judikoval nepřipustnost požadavku obligatorní sterilizace. Vyjádření politiků v mediálním prostoru pak nasvědčují tomu, že se vláda bude snažit novelizaci prosadit v aktuálním volebním období Poslanecké sněmovny, nicméně jde o absolutní minimum toho, co může pro transgender a intersexuální osoby udělat, navíc ještě s několikaletým zpožděním. Bohužel jsou tato témata stále považována za společensky kontroverzní a z tohoto důvodu se pak vládnoucí strany zdráhají jakoukoliv pozitivní změnu učinit, jelikož ta vždy přinese hlasité negativní reakce. Je však nepochybné, že pozitivní účinek těchto změn na život dotčených osob by značně převýšil chvilkové pobouření minority společnosti, nicméně k tomuto je třeba, aby nastala změna v české politické kultuře, která je důležitá nejen v oblasti změny pohlaví, ale i jiných společenských otázkách jako je například manželství pro všechny.

Při psaní této práce bylo nutné vyzdvihnout lidskoprávní aspekt celé problematiky, jelikož ten je zcela klíčový pro postavení transgender osob nejen v civilním právu. Se změnou pohlaví a transgender identitou souvisí celá řada základních lidských práv, které byly, a v určitých státech jako je Česká republika stále jsou, intenzivně porušovány a nerespektovány. Jednalo se zejména o právo na soukromí a z něj vycházející právo na genderové sebeurčení, právo na tělesnou integritu, právo na rodinu a uzavření manželství a také zákaz diskriminace. Jak bylo Evropským soudem pro lidská práva v jeho rozhodnutích několikrát zdůrazňováno, lidská práva a jejich výklad nejsou statickým konceptem, ale vyvíjejí se spolu se společností v průběhu času. Jejich obsahová náplň tak není stálá, a proto se může přístup ESLP k některým otázkám časem změnit, k čemuž také došlo v otázce povinných sterilizačních operací, kterými byla podmiňována změna pohlaví. Lidská práva si často také konkurují s veřejnými zájmy, a proto je také ze strany ESLP dáván státům určitý prostor pro uvážení, jak se k tomuto střetu postaví. Velikost tohoto prostoru je pak širší v otázkách pozitivního závazku státu, kdy se po něm vyžaduje, aby konal. V případech, kdy je předmětem řízení požadavek, aby stát do osobní sféry jednotlivce pouze nezasahoval, je tento prostor užší. Tento prostor se také zužuje

v případech, kdy v přístupu k určité otázce existuje mezi členskými státy Rady Evropy konsenzus a většina z nich postupuje stejným nebo obdobným způsobem. Pro minoritní členský stát je pak obtížnější obhájit svůj odlišný přístup k určitému lidskoprávnímu tématu.

Z výše popsaných důvodů tak i závěry této práce mohou být časem neaktuální v reakci na posun ve společenském vnímání, politické vůli a rozhodovací praxi národních soudů a také Evropského soudu pro lidská práva. Věřím, že tato případná změna bude progresivní a nastane s respektem k základním lidským právům.

Seznam použitých zkratek

DSD	Disorders of sex development
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
Euronovela Ústavy	Ústavní zákon č. 395/2001 Sb.
EÚLP, Úmluva	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
FtM	Female-to-male
Charta	Evropská sociální charta
LGBTQ	Lesbická, gay, bisexuální, transgender, intersexuální menšina a jiné identity a sexuální orientace
Listina	Listina základních práv a svobod (usnesení č. 2/1993 Sb.)
Matriční zákon	Zákon o matrikách, jménu a příjmení (zákon č. 301/2000 Sb.)
MKN-10	10. revize mezinárodní klasifikace nemocí
MKN-11	11. revize mezinárodní klasifikace nemocí
MtF	Male-to-female
MZ	Ministerstvo zdravotnictví
NSS	Nejvyšší správní soud
OZ	Občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.)
SDEU	Soudní dvůr Evropské unie
ÚS	Ústavní soud
Ústava	Ústava České republiky (ústavní zákon č. 1/1993 Sb.)
VeKLEP	Veřejná elektronická knihovna legislativního procesu
ZEvOb	Zákon o evidenci obyvatel (zákon č. 133/2000 Sb.)
ZOP	Zákon o občanských průkazech (zákon č. 269/2021 Sb.)
ZSZS	Zákon o specifických zdravotních službách (zákon č. 373/2011 Sb.)

ZÚS

Zákon o Ústavním soud (zákon č. 182/1993
Sb.)

ZZS

Zákon o zdravotních službách (zákon č.
372/2011 Sb.)

Seznam použitých zdrojů

Publikace:

BAŇOUCH, H., BAROŠ, J., BOBEK, M., JÄGER, P., KOKEŠ, M., KYSELA, J., LANGÁŠEK, T., MOLEK, P., POSPÍŠIL, I., ŠIMÁČKOVÁ, K., ŠIMÍČEK, V., WAGNEROVÁ, E., WINTR, J. Listina základních práv a svobod: Komentář. Wolters Kluwer.

BRZEK, A. Sexuologie pro právníky. 2. přepr. vyd. Praha: Karolinum, 1991, 60 s. ISBN 80-7066-429-0.

DAVID, O., DEVEROVÁ, L., DOLANSKÁ BÁNYAIOVÁ, L., DVOŘÁK, J., DVOŘÁK, T., FIALA, J., FRINTA, O., HOLČAPEK, T., HURDÍK, J., KINDL, T., MACKOVÁ, A., PAULY, J., PAVLÍK, P., PELIKÁN, R. a kol. Občanský zákoník: Komentář, Svazek I, (§ 1-654). Wolters Kluwer.

DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M., a kol. Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: obecná část. 2., aktualizované a doplněné vydání.. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 436 stran. ISBN 978-80-7552-187-3.

FIFKOVÁ, H., WEISS, P., PROCHÁZKA I., a kol. Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity. Vydání 2. Praha: Grada, 2008, 202 stran. ISBN 978-80-247-1696-1.

FIFKOVÁ, H., WEISS, P., PROCHÁZKA, I., JAROLÍM, L., VESELÝ, J. a WEISS, V. Transsexualita: diagnostika a léčba. Praha: Grada, 2002, 166 stran. ISBN 80-247-0333-5.

HEYER, W. a ŠŤASTNÝ V.. Odvrácená tvář transgenderu. Praha: Klika, 2020, 157 stran. ISBN 978-80-7666-003-8.

KOKEŠ, M. Čl. 10 [Právo na soukromý a rodinný život; právo na informační sebeurčení]. HUSSEINI, F., BARTOŇ, M., KOKEŠ, M., KOPA, M. a kol. Listina základních práv a svobod: Komentář. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2021.

Petrov, J., Výtisk, M., Beran, V. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 2. vydání (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2022

ŠUSTEK, P., HOLČAPEK, T. Zdravotnické právo. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 850 stran. ISBN 978-80-7552-321-1.

VINTROVÁ, D. Hermafroditismus a jeho aspekty. Bakalářská práce. [online]. Pardubice, 2022.

Elektronické zdroje:

10. verze mezinárodní klasifikace nemocí. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F64>

Arcelus J, Bouman WP, Van Den Noortgate W, Claes L, Witcomb G, Fernandez-Aranda F. Systematic review and meta-analysis of prevalence studies in transsexualism. *Eur Psychiatry*. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26021270/>

Chadi N. Gender Identity. Medscape. <https://emedicine.medscape.com/article/917990-overview#showall>

Comparison of male to female (MTF) and female to male (FTM) transgender patients attending Taylor Square Private Clinic (TSPC), Sydney, Australia; clinical audit results. <https://f1000research.com/posters/1934>

Counting Trans Populations. University of California San Francisco, Prevention Science, Department of Medicine. <https://prevention.ucsf.edu/transhealth/education/data-recs-summary>

Dhejne C, Lichtenstein P, Boman M, Johansson AL, Långström N, Landén M. Long-term follow-up of transsexual persons undergoing sex reassignment surgery: cohort study in Sweden. 2011. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3043071/>

DVOŘÁČKOVÁ, Jana. Diagnóza F 64.0: Transsexualita optikou sexuologie. https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5633/

Fakultní nemocnice Brno. Standardy péče o klienty s poruchami pohlavní identity. <https://www.fnbrno.cz/areal-bohunice/sexuologicke-oddeleni/standardy-pece-o-klienty-s-poruchami-pohlavni-identity/t5802>

Fakultní nemocnice Plzeň. Péče o klienty s poruchami pohlavní identity. <https://psych.fnplzen.cz/cs/node/6945>

Furtado, P., Moraes, F., Lago, R. *et al.* Gender dysphoria associated with disorders of sex development. <https://doi.org/10.1038/nrurol.2012.182>

How Many Adults and Youth Identify as Transgender in the United States? Williams Institute. <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/publications/trans-adults-united-states/>

International Classification of Diseases 11th Revision. World Health Organization. <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fcd%2fentity%2f411470068>

J. L. Turban, S. S. Loo, A. N. Almazan, A. S. Keuroghlian. Factors Leading to “Detransition” Among Transgender and Gender Diverse People in the United States: A Mixed-Methods Analysis. *LGBT Health*; 2022. <https://www.liebertpub.com/doi/full/10.1089/lgbt.2020.0437>

James SE, Herman JL, Rankin S, Keisling M, Mottet L, Anafi M. The Report of the 2015 U.S. Transgender Survey. Washington, DC: National Center for Transgender Equality; 2016. <https://transequality.org/sites/default/files/docs/usts/USTS-Full-Report-Dec17.pdf>

KOŠLEROVÁ, A. Konec povinných kastrací pro úřední změnu pohlaví v Česku, oznámilo ministerstvo spravedlnosti. iRozhlas.cz. https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/transgender-pravo-kastrace-pohlavi-lide-ministerstvo-spravedlnosti-dvorak_2303301000_ank

Leinung MC, Joseph J. Changing Demographics in Transgender Individuals Seeking Hormonal Therapy: Are Trans Women More Common Than Trans Men? *Transgend Health*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7906237/#B12>

Michael S Irwig, Detransition Among Transgender and Gender-Diverse People—An Increasing and Increasingly Complex Phenomenon, *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, Volume 107, Issue 10, říjen 2022. <https://academic.oup.com/jcem/article/107/10/e4261/6604653>

Návrh novelizace vyhlášky připravené Ministerstvem vnitra v systému VeKLEP. <https://odok.cz/portal/veklep/material/ALBSCNVJ2E26/>

Penn State. Hormones may affect girls' interests, but not their gender identity or playmates. *ScienceDaily*. <https://www.sciencedaily.com/releases/2018/03/180301164809.htm>

Psychiatrická klinika FN Plzeň – Lochotín. Doc. MUDr. Luděk Fiala, Ph.D., MBA. Péče o klienty s poruchami pohlavní identity. <https://psych.fnplzen.cz/cs/node/6945>

Sadr, M., Khorashad, B.S., Talaei, a další. 2D:4D Suggests a Role of Prenatal Testosterone in Gender Dysphoria. 23. 1. 2020. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10508-020-01630-0>

Sex and gender: What is the difference? *Medical News Today*. 2021. <https://www.medicalnewstoday.com/articles/232363>

Společná tisková zpráva Accept, ILGA-Europe a TGEU. <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2023/03/Press-release-accept-ILGAEurope-TGEU.pdf>

The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism. Genetic Link Between Gender Dysphoria and Sex Hormone Signaling. 21. 9. 2018. <https://academic.oup.com/jcem/article/104/2/390/5104458>

The portal for rare diseases and orphan drugs. ORPHANET. https://www.orpha.net/consor/cgi-bin/Disease_Search.php?lng=EN&data_id=324

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Intersex people OHCHR and the human rights of LGBTI people. <https://www.ohchr.org/en/sexual-orientation-and-gender-identity/intersex-people>

Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Internetová jazyková příručka. https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=P%C5%99em%C4%9Bna&fbclid=IwAR1A2Ydk-9wEfbrK3n9aB-BK-v6zVep5JJoPxIspJASyWJc_Loyx1W_o5Ic

Výzkum veřejného ochránce z roku 2019 o zkušenostech LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisť. https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/LGBT_Factsheet.pdf

Where We Are on TV Report – 2021-2022. GLAAD.
<https://www.glaad.org/whereweareontv21>

Zpráva Rady Evropy o právním uznávání pohlaví v členských státech.
<https://www.coe.int/en/web/sogi/-/new-report-on-legal-gender-recognition-in-europe>

Právní předpisy České republiky a mezinárodní smlouvy:

Evropská sociální charta.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv.

Smlouva o fungování Evropské unie.

Statut Rady Evropy.

Statut Soudního dvora Evropské unie.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

Usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod.

Zákon č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení,

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

Zákon č. 548/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

Zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel.

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách jména a příjmení.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní.

Zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích.

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Zákon č. 312/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Zákon č. 332/2020 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021.

Zákon č. 269/2021 Sb., o občanských průkazech.

Vyhláška č. 479/1950 Ú.l., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o užívání a změně jména a příjmení.

Zahraniční právní předpisy:

Code Civil.

Italský zákon č. 164/1982 o změně pohlaví a o transsexualitě.

Irský gender recognition act.

Norský lov om endring av juridisk kjønn.

Transsexuellengesetz.

Důvodové zprávy:

Důvodová zpráva k zákonu č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Důvodová zpráva k zákonu č. 202/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Judikatura českých soudů

Nález Ústavního soudu ze dne 20. února 2007, sp. zn. II. ÚS 568/06.

Nález Ústavního soudu ze dne 2. 3. 2015, sp. zn. I. ÚS 1565/14.

Nález Ústavního soudu ze dne 9. listopadu 2021, sp. zn. Pl. ÚS. 2/20.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. 5. 2019, č. j. 2 As 199/2018 – 37.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. 12. 2021, č. j. 7 As 211/2019-46.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 1. 2022, č. j. 25 Cdo 561/2020-523.

Judikatura Evropského soudu pro lidská práva

A.D.T. proti Spojenému království, č. stížnosti 35765/97 (ESLP 2000).

A. P., Garçon a Nicot proti Francii, č. stížností 79885/12, 52471/13 a 52596/13 (ESLP 2017).

B. proti Francii, č. stížnosti 13343/87 (ESLP 1992).

Goodwin proti Spojenému království, č. stížnosti 28957/95 (ESLP 2002).

Hämäläinen proti Finsku, č. stížnosti 37359/09 (ESLP 2012).

Orlandi a ostatní pro Itálii, č. stížnosti 26431/12 (ESLP 2017).

Parry proti Spojenému království, č. stížnosti 42971/05 (ESLP 2006).

Rees proti Spojenému království, č. stížnosti 9532/81 (ESLP 1986).

S. V. proti Itálii, č. stížnosti 55216/08 (ESLP 2018).

Van Kück proti Německu, č. stížnosti 35968/97 (ESLP 2003).

Van Oosterwijck proti Belgii, č. stížnosti 7654/76 (ESLP 1980).

X proti Bývalé jugoslávské republice Makedonii, č. stížnosti 29683/16 (ESLP, 2019).

X a Y proti Rumunsku, č. stížností 2145/16 a 20607/16 (ESLP, 2021).

Y. proti Francii, č. stížnosti 76888/17 (ESLP, 2023).

Jiná zahraniční judikatura

P. proti S. a Cornwall County Council, sp. zn. C-13/19 (SDEU, 1996).

Richards proti Secretary of State for Work and Pensions, sp. zn. C-423/04 (SDEU, 2006).

Rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva z 15. května 2018 ve věci Transgender Europe a ILGA-Europe proti České republice, č. stížnosti 117/2015.

Rozsudek High court of England and Wales ve věci Corbett v. Corbett.

Příloha č. 1: Jednání Odborné komise pro provádění změny pohlaví transsexuálních pacientů

Odborná komise pro provádění změny pohlaví transsexuálních pacientů

Jednání Odborné komise pro provádění změny pohlaví transsexuálních pacientů od účinnosti zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

Datum jednání	Projednáno	Doporučeno	Nedoporučeno
04.10.2012	12	12	0
08.11.2012	1	1	0
16.01.2013	9	9	0
17.04.2013	14	14	0
18.09.2013	24	24	0
15.01.2014	21	21	0
14.05.2014	30	30	0
10.09.2014	21	20	1
17.09.2014	15	15	0
05.11.2014	7	7	0
10.12.2014	17	17	0
11.02.2015	18	18	0
29.04.2015	19	19	0
17.06.2015	16	16	0
30.09.2015	23	22	1
25.11.2015	12	12	0
13.01.2016	12	11	1
30.03.2016	28	28	0
08.06.2016	20	19	1
21.09.2016	21	21	0
07.12.2016	25	25	0
11.01.2017	17	16	1
22.03.2017	13	13	0
07.06.2017	33	33	0
04.10.2017	38	37	1
06.12.2017	16	15	1
17.01.2018	15	15	0
07.03.2018	17	16	1
25.04.2018	19	15	4
13.06.2018	27	27	0
12.09.2018	24	23	1
31.10.2018	11	9	2
12.12.2018	12	12	0
23.01.2019	14	13	1
13.03.2019	16	16	0
24.04.2019	13	13	0
05.06.2019	22	22	0
11.09.2019	37	36	1

30.10.2019	35	33	2
11.12.2019	20	20	0
29.01.2020	27	27	0
11.03.2020	24	24	0
27.05.2020	32	32	0
17.06.2020	16	16	0
07.09.2020	30	30	0
07.10.2020	21	21	0
04.11.2020	17	17	0
09.12.2020	14	14	0
20.01.2021	15	14	1
17.02.2021	16	16	0
21.04.2021	28	28	0
19.05.2021	15	15	0
23.06.2021	29	29	0
15.09.2021	31	31	0
13.10.2021	27	27	0
10.11.2021	19	19	0
08.12.2021	16	16	0
19.01.2022	16	16	0
16.02.2022	15	15	0
23.03.2022	17	17	0
27.04.2022	21	20	1
18.05.2022	19	19	0
22.06.2022	26	26	0
14.09.2022	28	28	0
12.10.2022	20	20	0
09.11.2022	20	20	0
07.12.2022			

Postavení transgender osob v civilním právu

Abstrakt

Diplomová práce se zaměřuje na právní úpravu změny pohlaví v České republice, a to jak v rovině civilněprávní, tak ústavněprávní. Práce se zprvu soustřeďuje zejména na správnou definici významných pojmů a na jejich základní obsah. Pozornost je věnována nejen samotné transsexualitě a jejím formám, ale také souvisejícím stavům jako je intersexualita a transvestitismus. Po rozebrání lidskoprávních základů změny pohlaví se práce stručně zaobírá historickou genezí zákonné právní úpravy změny pohlaví. Následuje popis aktuálně účinné právní úpravy včetně jejích nedostatků s ohledem nejen na vnitrostátní právo, ale také na mezinárodní závazky České republiky plynoucí z mezinárodních smluv o lidských právech. V této oblasti je pak největší důraz kladen na rozhodovací činnost Evropského soudu pro lidská práva, který je v této oblasti pokrokovější než vnitrostátní soudy. Kromě samotné transsexuality a procesu změny pohlaví se práce věnuje také v podstatě opačnému jevu, a to detranzici. Toto téma je často opomíjeno, ačkoliv se jedná o téma od změny pohlaví v podstatě neoddělitelné a nabízející spoustu zajímavých právních otázek. Předmětem posledních dvou obsahových částí této diplomové práce je pak vnitrostátní i zahraniční judikatura. Rozhodovací činnost českých soudů není v tomto příliš rozvinutá a žádným způsobem doposud nepřispěla k posunu či změně právního rámce změny pohlaví. To se ovšem nedá říct o Evropském soudu pro lidská práva, který zejména v posledních přibližně 20 letech velkou měrou zapříčinil svými rozhodnutími pozitivní změny v hned několika právních rádech členských států Rady Evropy na základě svého výkladu Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Důraz je tak kladen na jednotlivá stěžejní rozhodnutí s ohledem na jednotlivé aspekty transsexuality a podmínky změny pohlaví, ať už jde o zánik manželství, změnu jména nebo obligatorní chirurgickou sterilizaci.

Klíčová slova:

- Změna pohlaví
- Transsexualita
- Intersexualita
- Sterilizace

The status of transgender persons in civil law

Abstract

The thesis focuses on the legal regulation of gender reassignment in the Czech Republic, both in terms of civil law and constitutional law. The thesis initially focuses mainly on the correct definition of important terms and their essential meaning. Attention is paid not only to transsexuality itself and its forms, but also to related conditions such as intersexuality and transvestitism. After discussing the human rights foundations of gender reassignment, the thesis briefly discusses the historical genesis of the legal regulation of gender reassignment. This is followed by a description of the currently effective legislation, including its shortcomings with regard not only to domestic law but also to the Czech Republic's international obligations under international human rights treaties. In this area, the greatest emphasis is then placed on the decision-making of the European Court of Human Rights, which is more advanced than Czech national courts in this area. Apart from transsexuality and the process of gender reassignment, the thesis also focuses on the opposite phenomenon, namely detransition. This topic is often neglected, even though it is a topic essentially inseparable from gender reassignment and offers many interesting legal issues. The subject of the last two substantive parts of this thesis is then domestic and foreign case law. The decision-making activity of the Czech courts is not very developed in this respect and has not contributed in any way to a shift or change in the legal framework of gender reassignment. However, this cannot be said about the European Court of Human Rights, which, especially in the last 20 years or so, has largely caused positive changes in several legal systems of the Council of Europe member states by its decisions based on its interpretation of the European Convention On Human Rights. The focus is thus on the various key decisions with regard to the various aspects of transsexuality and the conditions for gender reassignment, be it the dissolution of marriage, name change or compulsory surgical sterilisation.

Klíčová slova:

- Gender reassignment
- Transgender
- Intersexuality
- Sterilisation